

Naučno - Stručni časopis

EKONOMSKA TEORIJA I PRAKSA

finansije, računovodstvo i revizija

Juni, 2020.

www.unvi.edu.ba

1

GOD. 1, br. 1 (2020)

IZDAVAČ

INSTITUT S/U "VITEZ" Vitez
CENTAR ZA CIJELOŽIVOTNO UČENJE
ODJEL ZA KONTINUIRANU PROFESIONALNU EDUKACIJU
S/U "VITEZ" Vitez
Školska 23 Travnik
+387 30 509 - 751
edukacije.unvi@gmail.com
www.unvi.edu.ba

ZA IZDAVAČA

Amra Kraksner, dipl. ing., direktorica Instituta S/U "VITEZ" Vitez

UREĐIVAČKI ODBOR

Doc. dr. sc. Semina Škandro, voditeljica Odjela za KPE

Doc. dr. sc. Erdin Hasanbegović, član Odjela za KPE

Doc. dr. sc. Edin Glogić, član Odjela za KPE

TEHNIČKA OBRADA I DIZAJN

Doc. dr. sc. Erdin Hasanbegović

ISSN

2712-1860

Na osnovu člana 243. Krivičnog zakona BiH (Službeni glasnik br. 3/03, 32/03,-ispr., 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 i 35/18), a u vezi Zakona o autorskom i srodnim pravima ("Službeni glasnik BiH", br. 7/02, 76/06 i 63/10) nedozvoljeno je korištenje autorskih prava bez odobrenja izdavača.

SRRF BiH

**FINANSIJSKO – RAČUNOVODSTVENA I REVIZORSKA PROFESIJA U
FUNKCIJI JAČANJA TRŽIŠNE EKONOMIJE**

FIRA 2019

NAUČNO – STRUČNA KONFERENCIJA

www.unvi.edu.ba **22.11.2019.** **7KPEbodova**

UVODNA RIJEČ

Poštovani čitaoci,

*Kao voditelj odjela za kontinuiranu profesionalnu edukaciju računovođa, revizora i finansijskih radnika Centra za cjeloživotno učenje Sveučilišta/Univerzitet „Vitez“, radujem se izazovu stvaranja časopisa **EKONOMSKA TEORIJA I PRAKSA - finansije, računovodstvo i revizija**, koji za cilj ima unaprijediti kvalitete istraživanja u oblasti društvenih nauka na domaćem i međunarodnom nivou.*

Zadovoljstvo nam je predstaviti prvi broj elektronskog časopisa koji sadrži 10 recenziranih naučnih i stručnih radova. Časopis je prvenstveno namijenjen računovođama, revizorima i finansijskim radnicima, ali vjerujemo da će i svi ostali pronaći ponešto zanimljivo za pročitati.

Temeljno smo usmjereni na objavljivanje radova iz oblasti računovodstva, revizije i finansija, ali i radova iz drugih područja koja se bave interdisciplinarnim istraživanjima navedenih oblasti. Cilj nam je da časopis sadrži radove sa načno utemeljenim, praktično korisnim i društvenim istraživanjima i da se pozicionira prije svega po kvaliteti, a ne po kvalitativnim ili tehničkim parametrima. Planirano je da časopis izlazi dva broja godišnje u elektronskom obliku.

Sve sugestije u pogledu tema sadržaja časopisa rado ćemo razmotriti i nastojati u nekom od narednih brojeva i realizovati. Naša e-mail adresa za prijedloge, komentare i sugestije je edukacije.unvi@gmail.com

Doc.dr.sc.Semina Škandro

SEMINAR KPE
„REFLEKSIJA NOVIH MSFI-ja NA POLUGODIŠNJE FINANCISKE IZVJEŠTAJE I OSTALE AKTUALNOSTI“

Mjesto održavanja: Sveučilište/Univerzitet "VITEZ" Travnik, ul. Školska 23

Vrijeme održavanja: 11.07.2019. u 10:00 sati
 Registracija učesnika od 09:00 sati

SRRF BIH OVAJ SEMINAR SE UPISUJE U EVIDENCIJSKE KNJIŽICE KAO 7 BODOVA KONTINUIRANE EDUKACIJE

TEMATSKO OBLASTI:

- MSFI 15
- MSFI 16
- POLUGODIŠNJI OBRACUNI
- NOVINE I IZMJENE U SISTEMU PDV-a

NAKNADA : 80,00 KM

UKLJUČUJE:

- MATERIJAL ZA SEMINAR
- PRIBOR ZA PISANJE
- KAVA I OSVJEŽENJE

PLAĆANJE:
 ProCredit bank: 194-111-17680061-90
 ili gotovinom prije početka seminara

KONTAKT:
 Tel: 030/ 509 - 751
 E - mail: amra.kraksner@unvi.edu.ba

SRRF BIH OVAJ SEMINAR SE UPISUJE U EVIDENCIJSKE KNJIŽICE KAO 7 BODOVA KONTINUIRANE EDUKACIJE

SEMINAR KPE
"PRIMJENA MSFI ZA MALA I SREDNJA PREDUZEĆA, MSFI 9 – POTRAŽIVANJE OD KUPACA, AKTUELNOSTI U OBLASTI CARINA I PDV-A"

TEMATSKO OBLASTI:

- MSFI ZA MALA I SREDNJA PREDUZEĆA
- PRIMJENA MSFI 9 – POTRAŽIVANJE OD KUPACA
- AKTUELNOSTI U OBLASTI CARINA I PDV-a

PREDAVAČI:

- Prof. dr. sc. Jozo Piljić, Uprava za indirektno oporezivanje
- Dr. sc. Mirsada Murtić, CR, OR, stručnjak iz prakse
- Dr. sc. Saudin Terzić, Šef carinske ispostave Travnik, UID

NAKNADA : 80,00 KM
 za ranije učesnike popust 10%
 Treći učesnik iz iste kompanije GRATIS!

UKLJUČUJE:

- MATERIJAL ZA SEMINAR
- PRIBOR ZA PISANJE
- KAVA I OSVJEŽENJE

PLAĆANJE:
 ProCredit bank: 194-111-17680061-90
 ili gotovinom prije početka seminara

Mjesto održavanja: Sveučilište/Univerzitet "VITEZ" Travnik, ul. Školska 23
 Vrijeme održavanja: 26.02.2020. u 10:00 sati Registracija učesnika od 09:00 sati
 KONTAKT: Tel: 030/509 - 751 Mob: 061/807 - 650 ; 061/937 - 681
 Email: edukacije.unvi@gmail.com

SRRF BIH OVAJ SEMINAR SE UPISUJE U EVIDENCIJSKE KNJIŽICE KAO 7 BODOVA KONTINUIRANE EDUKACIJE

WEBINAR KPE
"POSTUPANJE POSLODAVCA U VRIJEME VANREDNE SITUACIJE IZAZVANE KORONA VIRUSOM"

LIVE

TEMATSKO OBLASTI:

- Aktuelnosti od značaja za postupanje poslodavca u vrijeme COVIDA 19
- Radno - pravni odnos u vrijeme COVIDA 19
- Cloud računovodstvo u vrijeme COVIDA 19

PREDAVAČI:

- Doc. dr. sc. Mirsada Murtić, CR, OR, stručnjak iz prakse
- Doc. dr. sc. Emir Sudžuka, stručnjak iz prakse
- Doc. dr. sc. Edin Glogić, CR, stručnjak iz prakse

PRIJAVA ZA WEBINAR OBAVEZNA!!!
 PRIJAVNI OBRACAC DOSTUPAN NA: www.unvi.edu.ba

NAKNADA : 50,00 KM

PLAĆANJE:
 ProCredit bank: 194-111-17680061-90

Mjesto održavanja: web platforma Sveučilišta/Univerziteta "VITEZ" Travnik
 Vrijeme održavanja: 21.04.2020. od 09:00 do 19:00 sati
 KONTAKT: Mob: 061/807 - 650 ; 061/937 - 681

SRRF BIH OVAJ SEMINAR SE UPISUJE U EVIDENCIJSKE KNJIŽICE KAO 7 BODOVA KONTINUIRANE EDUKACIJE

WEBINAR KPE
"POSLOVANJE RAČUNOVOĐA I RAČUNOVODSTVENIH AGENCIJA U VRIJEME KRIZE"

LIVE

TEMATSKO OBLASTI:

- Kratak osvrt na propise i mjere za ublažavanje ekonomskih posljedica izazvanih COVID-om 19
- Utjecaj pandemije COVID 19 na ugovorne odnose u privredi
- Provođenje odluka Vlade FBiH o neposrednoj kontroli cijena u inspeksijskom nadzoru
- Izazovi i upravljanje kompanijom za vrijeme pandemije - Krizni menadžment
- Investicije kao potencijalni mehanizam za oporavak privrede

PREDAVAČI:

- Doc. dr. sc. Mirsada Murtić, CR, OR, stručnjak iz prakse
- Doc. dr. sc. Emir Sudžuka, advokat, stručnjak iz prakse
- Doc. dr. sc. Erdin Hasanbegović, interni revizor
- Prof. dr. sc. Jamila Jaganjac, univerzitetski profesor
- Enes Muminović, dipl. iur, tržišni inspektor, šef odsjeka inspekcije SBK/KSB
- Alen Jašarević, dipl. oec, tržišni inspektor

PRIJAVA ZA WEBINAR OBAVEZNA!!!
 PRIJAVNI OBRACAC DOSTUPAN NA: www.unvi.edu.ba

NAKNADA : 50,00 KM

PLAĆANJE:
 ProCredit bank: 194-111-17680061-90

Mjesto održavanja: web platforma Sveučilišta/Univerziteta "VITEZ" Travnik
 Vrijeme održavanja: 14.05.2020. od 10:00 do 16:00 sati
 PRIJAVA OD 09:45 sati
 KONTAKT: Mob: 061/807 - 650 ; 061/937 - 681

SADRŽAJ

porezi

5

prof. dr. sc. Jusuf Kumalić, doc. dr. sc. Amir Karalić
POREZNA REFORMA U FUNKCIJI SMANJENJA OPOREZIVANJA RADA

finansije

21

doc. dr. sc. Erdin Hasanbegović
FISKALNI POTICAJI U FUNKCIJI VEĆEG DOTOKA STRANIH ULAGANJA

34

Mr. Samir Sunulahpašić
ANALIZA FINANSIJSKE ODRŽIVOSTI KOMUNALNIH PREDUZEĆA U SREDNJBOSANSKOM KANTONU

računovodstvo i revizija

46

doc. dr. sc. Edin Glogić, Mr. Berisa Tuholjak
 Almir Spahić, dipl. oec.
ANALIZA USPJEŠNOSTI POSLOVANJA PREDUZEĆA POMOĆU RAČUNOVODSTVENIH INFORMACIONIH SISTEMA

64

doc. dr. sc. Mirsada Murtić
UTICAJ RAZLIČITIH METODA PROCIJENE NA REZULTAT VREDNOVANJA PREDUZEĆA

83

doc. dr. sc. Semina Škandro
FINANSIJSKO UPRAVLJANJE I KONTROLA U JAVNOM SEKTORU BOSNE I HERCEGOVINE

99

prof. dr. sc. Jozo Piljić
UTJECAJ KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA NA FINANSIJSKE IZVJEŠTAJE

115

Mr. Envera Halilčević
TRADICIONALNE METODE OTKRIVANJA PREVARA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

128

prof. dr. sc. Božo Vukoja
OTKRIVANJE MANIPULACIJA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA I PRIMJENE METODA KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA

menadžment i poduzetništvo

142

prof. dr. sc. Darijo Jerković
PRIMJENA COMSTRAT METODE I MODELA MARKOVLJEVIH PROCESA U PROCIJENI TRŽIŠNE POZICIJE KOMPANIJE

POREZNA REFORMA U FUNKCIJI SMANJENJA OPOREZIVANJA RADA

Prof. dr. sc. Jusuf Kumalić

Doc. dr. sc. Amir Karalić

SAŽETAK

Autori u ovom radu ističu da Porezni sistem Bosne i Hercegovine nije upotpunosti imanentan tržišnoj privredi, te da ne prati porezne reforme koje se odvijaju u EU i zemljama u okruženju. Temeljna slabost se ogleda u prekomjernom oporezivanju rada, a što se negativno odražava na zapošljavanje, nedostatna ulaganja stranih i domaćih investitora, siva ekonomija itd. Autori posebno ističu da je nepovoljna porezna struktura, tj. odnos direktnih i indirektnih poreza što stimulira uvoz, a destimulira izvoz, te da ima tendenciju bržeg rasta direktnih poreza, koji su u nadležnosti entiteta, a fiskalni suverenitet nad indirektnim porezima ima država. Fiskalno vijeće Bosne i Hercegovine ima samo koordinirajuću ulogu, tj. nema uticaja na uvođenje novih fiskalnih obveza od strane niži nivoa vlast što rezultira sve većim oporezivanjem privrede, povećanjem javne potrošnje i dovodi realni sektor u sve nepovoljniji položaj. Porezna reforma, po mišljenju autora, treba biti prihodovno neutralna, što znači da je povećanje prihoda od PDV-a koje dobiju entiteti i BD jednako smanjenju njihovih prihoda od poreza na dohodak i doprinosa. Fiskalno vijeće BiH treba uspostaviti kao nezavisan organ, koji je za svoj rad odgovoran zakonodavnoj vlasti BiH, a dati mu ovlasti da donosi fiskalna pravila, mjere i procedure na osnovu kojih se uspostavlja fiskalni okvir, ograničava javna potrošnja, jača fiskalna odgovornost, transparentnost budžetske i van budžetske potrošnje.

Ključne riječi: *Porezna reforma, porezni sistem, direktni i indirektni porezi, fiskalna devalvacija, Zakon o fiskalnom vijeću Bosne i Hercegovine*

UVODNE NAPOMENE

Predstavnici međunarodne zajednice i značajan broj domaćih analitičara i privrednika insistiraju na neophodnosti provođenja tranzicijskih reformi u Bosni i Hercegovini, a povod reformama se ističu nepovoljna makroekonomska stabilnost.

U okviru ovih reformi, predstavnici međunarodne zajednice u BiH su prezentirali paket šest mjera koji bi trebalo voditi do ekonomskog oporavka i napretka Bosne i Hercegovine. Naime, radi se o Sporazumu za rad i zapošljavanje kojeg je predstavila Delegacije EU u BiH.

Sporazum za rast i zapošljavanje podrazumjeva:

- smanjenje poreznih opterećenja na rad,
- reformu tržišta rada,
- unapređenje pokazatelja poslovanja (eng. Doing Business),
- program oporavka preduzeća,
- antikorupcijsku agendu i
- reformu sistema socijalne zaštite.

Valja istaći, da se u Sporazumu navodi, da za pokretanje privrede i stvaranje novih radnih mjesta BiH treba:

- smanjiti javnu potrošnju i osigurati veći broj pojedinaca i organizacija koji plaćaju porez,
- osigurati da su plate najvećim dijelom vezane za vještine i rezultate rada, a manje ovisne o dužini radnog staža,
- smanjiti zahtjeve i vrijeme potrbno za pokretanje poslovanja,
- usvojiti unapređeni okvir za stečajevе kako bi se preduzeća mogla brže restrukturirati,
- izraditi jasne, javne e-registre procedura za licence i
- smanjiti broj povlašćenih penzija, te povećati socijalnu pomoć kojima je istinski potrebna.

Svakako da ovih šest mjera, kako tvrde predstavnici međunarodne zajednice i većina domaćih stručnjaka, trebale bi modernizirati privredu, te napraviti preduslove za usklađivanje tržišta rada.

Posebno želimo istaći, da ovaj Sporazum daje podsticaj za provođenje reforme poreznog sistema u Bosni i Hercegovini. Reforme poreznog sistema se na određen način, već dešavaju u BiH, samo je pitanje brzine realizacije, a kasnije i evaluacije provedenih reformi.

KRATAK OSVRT NA POREZNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE

Fiskalni federalizam

Danas u svijetu gotovo da nema zemlje koja ima fiskalni sistem uređen tako da postoji samo jedan nosilac fiskalne vlasti, bez obzira kakvo društveno uređenje ima ta zemlja unitarno ili federalno. Između nosilaca fiskalne vlasti (centralni, regionalni, lokalni) postoji određen finansijski odnos. Osim finansijskog odnosa postoji i podjela funkcija unutar fiskalnog sistema, a najvažnija komponenta u toj podjeli je i podjela fiskalnog suvereniteta.

Fiskalni suverenitet je pravo odnosno ovlaštenje nosilaca fiskalne vlasti, da uvede određenu fiskalnu obavezu i da se koristi sredstvima prikupljenim na ime te obaveze kao svojim prihodom.

Međutim, finansijski odnosi u državama sa složenim ustavnim uređenjem znatno su kompleksniji kao što je slučaj BiH, jer osim uobičajenih odnosa dva entiteta i BD (centralni i lokalni nosioci fiskalne vlasti), postoji još jedan ili više nivoa (država, entiteti, regije, lokalne vlasti).

U uređivanju fiskalnog federalizma trajno su aktualna brojna pitanja raspodjele nadležnosti i raspodjele sredstava. Generalno posmatrajući, mogu se posmatrati tri specifične grupe pitanja:

- fiskalni suverenitet
- raspodjela izvora i
- raspodjela upravne nadležnosti.

Tendencija fiskalne decentralizacije već je duže prisutna u zapadnoevropskim zemljama, a ona se sada nameće i zemljama u tranziciji (porezne reforme) i posebno u BiH. Naime, postavlja se pitanje koji je put decentralizacije u podjeli javnih prihoda najbolji i povećanju udjela u zajedničkim prihodima, davanja većih ovlaštenja subcentralnim nivoima vlasti (kantoni, gradovi, općine) u pogledu namicanja vlastitih prihoda, ili kombinacija jednog i drugog.

Problem fiskalne decentralizacije je posebno prisutan u zemljama sa složenim državnim uređenjem kao što je BiH.

U zemljama u kojima je stvoren visok stepen fiskalne decentralizacije, a nije riješeno pitanje fiskalne koordinacije, ugroženo je efikasno vođenje stabilizacijske politike, a zbog značajnih regionalnih fiskalnih dispariteta i funkcionisanje jedinstvenog tržišta.

Rješenje problema fiskalnog federalizma u Bosni i Hercegovini je veliki izazov i prvi korak u reformi poreznog sistema koji treba da uspostavi odgovarajući oblik, tzv. „kooperativnog federalizma“, tj. u obaveznom usklađivanju elemenata fiskalnog sistema, gdje glavni kriteriji treba da imaju ekonomski efekti, odnosno funkcionalni domet pojedinih poreznih oblika i njihove težišne tačke u različitim sektorima finansijske aktivnosti (alokativni, redistributivni, stabilizacijsko-razvojni učinci).

Iz navedenog proizlazi, da je potrebno znatno veće zakonske ovlasti dati Fiskalnom vijeću BiH radi uspostavljanja uravnoteženog nivoa javne potrošnje i uravnoteženog fiskalnog pritiska u svim političko-teritorijalnim jedinicama.

Treba istaći, da je suština fiskalnog federalizma sadržana u težnji da se postigne horizontalna i vertikalna

prevednost u poreznim opterećenjima i javnoj potrošnji.

Porezni sistem

U savremenim uslovima porezni sistem u osnovi ima za cilj da preferirane pojedinačne interese imanentne tržišnoj privredi artikulira u okviru društvenih interesa, i da se na taj način omogući funkcionalni odnos između porezne sposobnosti pojedinca (ekonomske snage) i finansijske aktivnosti države. Iz navedenog proizlazi da je ishodište poreznog sistema, kao značajni konstitutivni element fiskalnog sistema, bude u funkciji efikasnog privrednog i socijalnog razvoja zemlje.

Ocjena poreznog sistema zasniva se u osnovi na istim komponentama kao i ocjena privrednog sistema. U tom smislu „referenca [1] pokazuje da, karakteristike djelovanja privrednog sistema koje bitno utječu na život onih koji u njemu žive smatraju se poželjnim svojstvima privrednog sistema. Prvo, realan rast privrednog sistema drugo, tehnički progres, treće, sposobnost prilagođavanja sistema, četvrto, selektivne karakteristike sistema (koje se stvaraju, počinje da prestaje djelovati, te nestaju), peto, raspodjela dohotka i zaposlenost, šesto, kulturni i društveni razvoj, sedmo, odlučivanje, vlasništvo, moć (centralizacija i decentralizacija)“.

Kao i kod privrednog sistema, tako i kod fiskalnog sistema, bitna je cijena koju treba platiti da bi se ostvario neki cilj. Govoreći pojednostavljeno, COST – BENEFIT odnos će odrediti koji će podsystem, odnosno politika, dobiti zadatak da ostvari postavljeni cilj privrednog sistema.

U svim modernim poreznim sistemima kao porezna osnovica javlja se: dohodak domaćinstva i potrošnja, fond plata (nadnice), profit koji može biti različito tretiran bez obzira na to radili se o

zadržanoj ili putem dionica podjeljenoj dobiti. Tako imamo porez na dohodak, poreze na potrošnju (opšte i selektivne), porez na fond plata, porez na profite respektivno, porez na darivanje, nasljeđivanje (imovina). Porezni sistem obuhvaća sve direktne i indirekzne poreze, doprinose i takse. On ovisi o privrednoj strukturi i društvenoj strukturi zemlje. Porezni sistem dobiva obično svoju temeljnu karakteristiku po glavnom porezu.

Stanje poreznog sistema BiH

Temeljna karakteristika poreznog sistema BiH je prekomjerno oporezivanja rada, koje se negativno odražava na razvoj, zapošljavanje, dotok stranih investicija, preferira crno tržište radne snage i dr.

„Referenca [2] ukazuje na studiju Svjetske banke o reformi javnog sektora u Bosni i Hercegovini, kako visok porezni klin doprinosi neprijavlivanju radnika, što dovodi do nelojalne konkurencije između kompanija koje poštuju propise i onih koje su u neformalnoj ekonomiji. Studija dokumentuje da je porezni klin za radnike u Bosni i Hercegovini koji dobijaju 1/3 prosječne plate EU među najvećim u Evropi“. Porezni klin inače predstavlja omjer između ukupno isplaćenog iznosa za rad (što isplaćuje poslodavac za registriranog radnika) i onog što zaposlenik efektivno primi. U Federaciji BiH porezni klin za radnika samca koji radi za prosječnu bruto platu, a nije primio regres iznosi 45%. Za ovog radnika, koji dobija 782 KM (bez regresa), poslodavac mora platiti 646 KM na ime poreza i doprinosa. U slučaju da radnik primi regres, onda se porezni klin smanjuje i iznosi 43,9%.

U Republici Srpskoj porezni klin na prosječnu platu za radnike bez ličnih odbitaka iznosi 39,7%.

Komparacijom ukupnog poreznog opterećenja BiH ekonomije, može se

zaključiti, da je porezno opterećenje u BiH značajno više od opterećenja u novim članicama EU, osim Mađarske, što se vidi iz tabele 1, koja prikazuje ukupne prihode prema BDP-u za BiH i nove članice EU.

Poređenje između zemalja različitog stepena razvijenosti zahtijevaju opreznost, jer nivo usluga, odnosno koristi, koje se obezbjeđuje iz plaćanih doprinosa igraju značajnu ulogu u evoluciji i poređenju poreznog klina između pojedinih zemalja. Isto tako, različite zemlje imaju različit porezni moral. U Bosni i Hercegovini razlika između 782 KM (neto plata) i 1429 KM (bruto plata) predstavlja snažan podsticaj za izbjegavanje formalne zaposlenosti, naročito kad se tome pridodata veoma nizak porezni moral. Rast porezni prihoda evidentan je u BiH ali takođe i u zemljama EU. Naime, što ukazuje „referenca [3] ukupni prihodi opće države EU-28 porasli su sa 6.893 milijardi eura u 2017. na 7.150 milijardi eura u 2018. To predstavlja povećanje od 3,7%. U odnosu na BDP, ukupni prihodi opće države EU-28 povećali su se s 44,8% na 45,0% BDP-a između 2017. i 2018. godine. U eurozoni (EA-19) ukupni prihodi opće države u 2018. godini iznosili su 46,3% BDP-a (u odnosu na 46,1% u 2017. godini). U EU-28 glavne su komponente ukupnog prihoda opće države porezi i neto socijalni doprinosi. Porezi su u 2018. godini činili 59,8% ukupnog prihoda u EU-28 i 56,8% u EA-19, dok su neto socijalni doprinosi iznosili 29,6% ukupnog prihoda u EU-28 i 32,8% u EA-19. Tržišna proizvodnja, proizvodnja za vlastitu krajnju upotrebu i plaćanja za netržišnu proizvodnju (prodaja / naknada i formiranje kapitala za vlastiti račun) činili su 6,8% i 6,9% ukupnog prihoda u EU-28 i EA-19, respektivno“.

Prihodi u pojedinim zemljama (novim članicama) EU kao procenat BDP imaju lagani trend rasta, što je vidljivo iz tabele 1. BiH ima brži porast poreznih prihoda u

odnosu na BDP, kao i sam udio tih prihoda u BDP od navedenih zemalja EU.

Tabela 1: Ukupni porezni prihodi (izuzev doprinosa) kao procenat BDP BiH i novim članicama EU

Zemlja	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BiH	25,44	27,73	27,45	27,51	27,24	28,10	28,16	28,56	30,57	30,83
Bugarska	19,80	19,20	18,50	19,80	20,70	20,40	21,10	21,00	21,00	20,90
Češka	17,90	17,90	18,90	19,30	19,90	19,10	19,50	19,90	20,20	20,30
Estonija	21,90	10,30	19,70	20,40	20,50	21,10	22,00	22,20	21,40	21,40
Hrvatska	24,30	24,20	23,60	24,20	25,10	24,80	25,20	25,80	25,90	26,50
Kipar	23,70	23,70	23,80	23,80	24,00	25,10	24,60	24,30	24,90	25,20
Mađarska	25,90	25,30	23,50	25,30	25,00	25,10	25,60	25,60	25,40	25,30
Latvija	18,30	19,70	19,50	20,30	20,70	21,10	21,50	22,60	22,40	21,40
Litvanija	17,50	16,50	16,00	16,00	16,00	16,20	17,00	17,30	17,00	17,30
Malta	26,50	26,10	26,10	26,40	26,70	26,80	25,20	25,70	26,40	26,50
Poljska	20,00	20,50	20,60	20,00	19,60	19,60	19,80	20,70	21,10	21,90
Rumunija	16,20	17,70	19,10	18,90	18,60	18,90	19,80	17,70	16,40	15,30
Slovačka	16,20	15,70	16,20	15,70	16,60	17,40	18,10	17,90	18,20	18,20
Slovenija	21,70	22,10	21,90	22,00	22,00	22,00	22,00	22,10	21,80	21,90

Izvor: Government finance statistics, Summary tables 1/2019, eurosta, UINO BiH, Porezna uprava FBiH, Porezna uprava RS, BD.

Radi donošenja kvalitetnijih zaključaka neophodno je komparirati strukturu ukupnih prihoda pojedinih zemalja, jer svaka zemlja ima svoje istorijske specifičnosti koje rezultiraju različitim poreznim sistemima.

U sljedećoj tabeli smo komparirali prihodovnu strukturu Bosne i Hercegovine sa Bugarskom i Litvanijom (nove članice EU), koje također imaju valutni aranžman.

Tabela 2: Struktura prihodovne strane opšte vlade zemalja sa valutnim aranžmanom

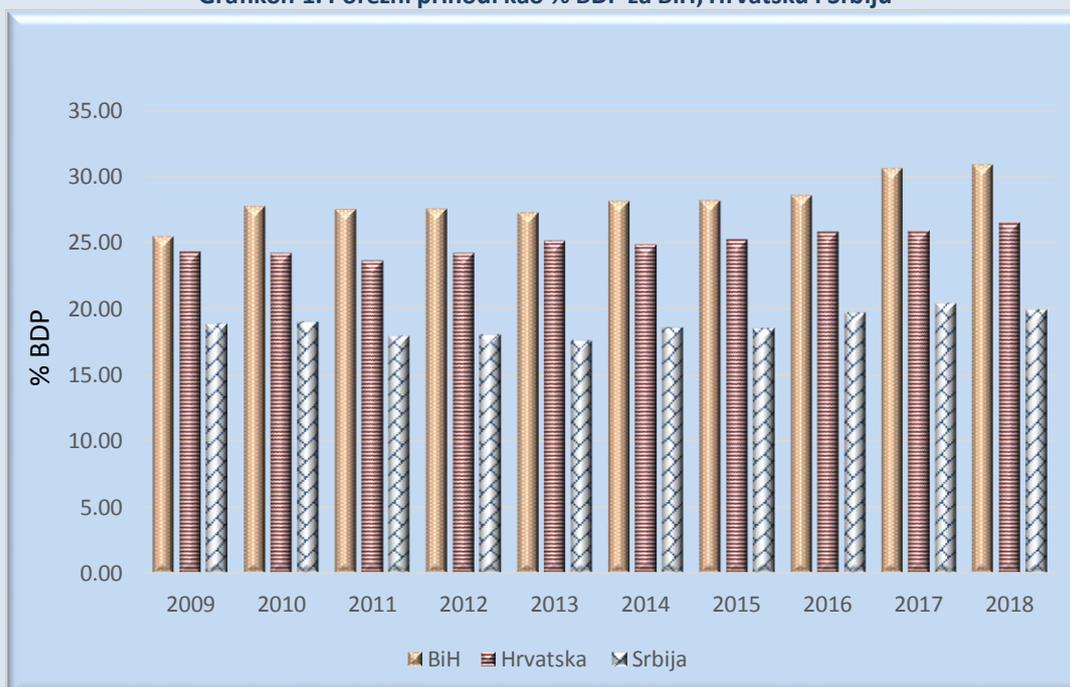
Prihod opšte vlade kao % BDP za 2018 godinu	BiH	Bugarska	Litvanija
Prihodi	46,1	36,8	34,7
1. Porezi	25,44	20,9	17,3
1.1. Direktni porezi	7,03	5,9	5,7
1.2. Indirektni porezi	23,8	14,8	11,6
1.3. Ostali porezi	0,07	0,3	0,0
2. Doprinosi	15,5	8,8	13,1
3. Ostali prihodi	1,3	7,0	4,4

Izvor: Government finance statistics, Summary tables 1/2019, eurosta, UINO BiH, Porezna uprava FBiH, Porezna uprava RS, BD.

„Referenca [4] upućuje, da iz ekonomske teorije nam je poznato, da različit vrste poreznih oblika imaju različit efekat na ekonomski rast. Tako npr. osiguranje potrebnih javnih prihoda porezima od imovine i indirektnim porezima ima povoljniji uticaj na ekonomski rast za razliku od oporezivanja dohotka, odnosno kapitala. Ovu činjenicu treba imati u vidu prilikom reforme poreznog sistema.“

Preporuke Svjetske banke za Bosnu i Hercegovinu o potrebi smanjivanja stopa obaveznih doprinosa uz smanjenje beneficija, odnosno drugih tekućih izdataka, potpuno su opravdani u kontekstu visokog poreznog opterećenja. Kada poredimo BiH sa susjednim zemljama Srbijom i Hrvatskom vidimo da je udio poreznih prihoda u BDP u BiH veći u odnosu na susjede.

Grafikon 1. Porezni prihodi kao % BDP za BiH, Hrvatsku i Srbiju

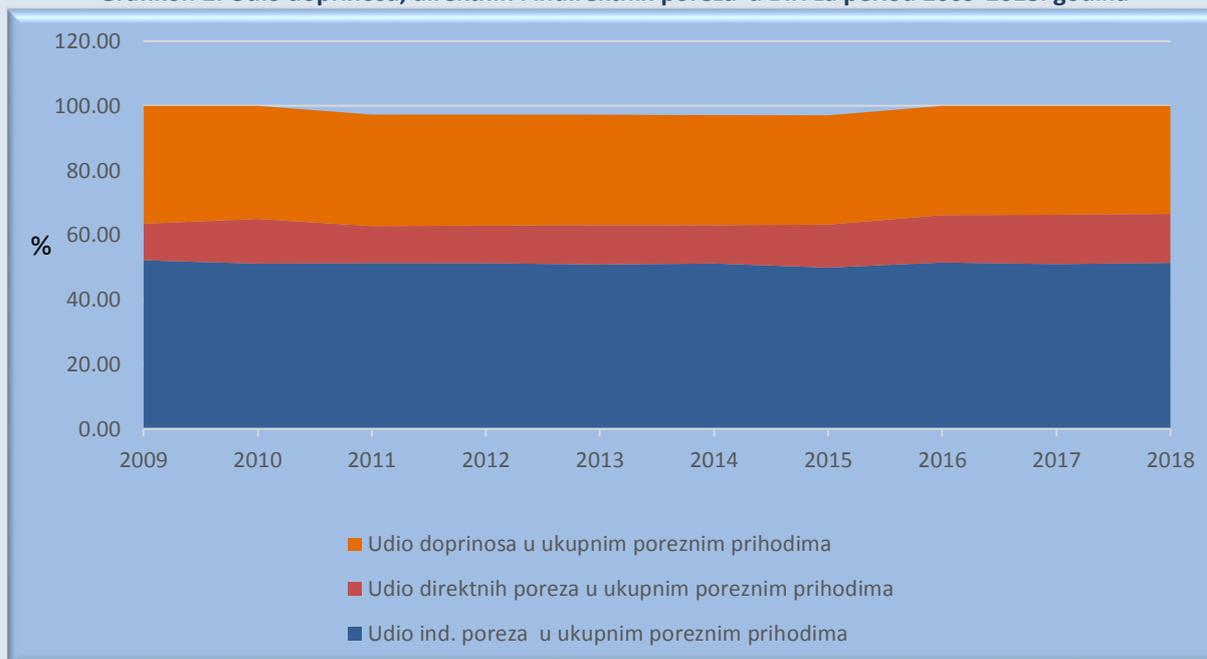

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UIO BiH, Porezne uprave FBiH, Porezne uprave RS, BD, Government finance statistics, Summary tables 1/2019, eurosta , Biltena Ministarstva finansija Srbije

Struktura poreznih prihoda (direktni porezi, doprinosi i indirektni porezi) u BiH ukazuje da indirektni porezi dominiraju. Naime, njihov udio u ukupnim poreznim prihodima prelazi 50 % što ukazuje da oporezivanje potrošnje predstavlja osnovni stub poreznog sistema BiH.

Finasiranje budžetskih rashoda na svim nivoima je stoga direktno vezano za ubiranje indirektnih poreza. Naravno, ovakav omjer je približan i u novim članicama EU. Omjeri datih veličina se mogu vidjeti niže na grafikonu 2. te tabeli 2.

Grafikon 2. Udio doprinosa, direktnih i indirektnih poreza u BiH za period 2009-2018. godina

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UIO BiH, Porezne uprave FBiH, Porezne uprave RS, BD

Tabela3: Udio indirektnih i direktnih poreza u ukupnim porezni prihodima za 2018. godinu

Zemlja	Udio indirek.por u ukup poreznim prihodima	Udio direk.por u ukup poreznim prihodima
Basna i Hercegovina	77,01	22,75
Bugarska	70,64	28,10
Češka	61,22	38,78
Estonija	64,95	35,05
Hrvatska	75,80	24,19
Kipar	63,19	36,79
Mađarska	72,54	27,28
Latvija	65,82	34,02
Litvanija	67,01	32,96
Malta	48,77	50,58
Poljska	64,18	35,75
Rumunija	67,95	32,05
Slovačka	59,84	40,16
Slovenija	64,24	35,66

Izvor: Government finance statistics, Summary tables 1/2019, eurosta, UIO BiH, Porezna uprava FBiH, Porezna uprava RS, BD.

Da se zaključiti, da smanjenje poreznog opterećenja kako bi se stimulisao ekonomski rast, porazumjeva uspostavljanja društvenog konsenzusa o potrebi promjene uloge javnog sektora u

društvu. Ovo dalje uključuje kreiranje takvog zakonodavnog okvira koj će s jedne strane smanjiti porezno opterećenje kada su u pitanju direktni porezi, ali s druge strane omogućiti preraspodjelu datog

smanjenja u korist radnika. Međutim, ne smije se izgubiti iz vida da smanjenje opterećenja direktnim porezima (ovdje se misli na porez na dohodak, kapital i doprinose) ne dovede u pitanje izdašnost javnih prihoda. Naime smanjenje javnih prihoda uključujući i prihode fondova osiguranja (penzioni i zdravstveni fond) mogu dovesti do narušavanja rada institucija koje su zadužene za upravljanje javnim sredstvima. To se može manifestirati u kašnjenju u isplati penzija ili njihovom smanjenju ili redukcije zdravstvenih usluga.

FISKALNA POLITIKA EU

Pod fiskalnom politikom (engl. fiscal policy, njem. Fiskalpolitik, Steuerpolitik) podrazumjevamo smišljeno korištenje fiskalnih mjera radi ostvarenja ciljeva ekonomskih i drugih politika. Fiskalnom politikom u primjeni postižu se fiskalni i nefiskalni učinci u skladu s definiranim fiskalnim ciljevima koji se pred nju postavljaju. Korištenjem fiskalnih instrumenata država utječe na ukupne ekonomske troškove: zarade, zaposlenost, te regulira ciklična kretanja u privredi.

EU, a naročito EMU, je specifična po tome što se provođenje ekonomske politike kombinira centralizirana monetarna politika i decentralizirane ostale makroekonomske i strukturne politike od kojih se posebno ističe fiskalna politika. Obzirom da je monetarna politika centralizirana, a stabilizacijski ciljevi zemalja članica različiti, najefikasniji način za izvršenje fiskalne politike stabilizacije u EU je da se ona ostvaruje preko samostalnih budžetskih politika zemalja članica EU i EMU. Na taj način uvažavajući princip supsidijarnosti, nužno je bilo uvesti određena fiskalna pravila koja bi koordinirala fiskalnu politiku država članica. Stupanjem na snagu Pakta

stabilnosti i rasta koji je logičan nastavak mastriških kriterija konvergencije, definiran je model decentralizirane politike u EU.

Uslovi za uspješnu fiskalnu konsolidaciju i uvođenje fiskalnih pravila u EU

Problemi vezani za fiskalne konsolidacije, posebno u kontekstu uvođenja fiskalnih pravila kao ograničenja fiskalnoj politici (izraženo kroz pokazatelje fiskalne učinkovitosti kao što je budžetski deficit ili nivo javnog duga) važna su pretpostavka poboljšane fiskalne discipline. Za članice i kandidate za članstvo u EU vrijedi kriterij iz Maastrichta, ali od početka krize (2008.) EU uvodi niz novih pravila kojima će konsolidirati javne finansije svojih članica uključujući i kaznene odredbe kojima će novčano kažnjavati za nepoštivanje preuzetih obaveza. „Referenca [5] upućuje na član 1. Protokola o postupku prekomjernog deficita, da planirani ili stvarni deficit opće vlade ne prelazi 3 % BDP po tržišnim cijenama te da udio javnog duga bude do 60 % BDP po tržišnim cijenama.“

Pitanje kriterija i načina provođenja fiskalne konsolidacije posljednjih nekoliko decenija zastupljeno je u literature u analizi preduslova uspješnosti ovog procesa: kako ekonomskih (kao što su faza poslovnog ciklusa i stanja javnih finansija), tako i političkih (rezultat izbora, način formiranja vlade). Dobrim dijelom su analize bile potaknute i potrebom za približavanjem nivoa integracije fiskalnih politika nivou integritanosti u okviru monetarne unije. Prva faza istraživanja problema fiskalne konsolidacije trajala je do sredine 1990-tih, u centru pažnje bio je (ne)uspjeh političkog i institucionalnog okvira te je prevladalo mišljenje kako je uspješna fiskalna konsolidacija ona koja se zasniva na smanjivanju troškova javnog sektora (smanjenje plaća i socijalnih transfera). U slijedećoj fazi raspravljalo se

o načinima fiskalne konsolidacije pa se rasprava vodila između korištenja fiskalnog pravila i/ili poboljšanja kvaliteta budžetskih procedura. „Referenca [6] pokazuje da je Vijeće takođe objavilo važnost da su fiskalna pravila osmišljena kako bi se izbjegli procikličke budžetske politike i učinci, kao i kako bi se podržala efikasnost i djelotvornost javne potrošnje. Sudeći prema uspješnim iskustvima zemalja, čini se da su brojna fiskalna pravila ugrađena u srednjoročni budžetski okvir za fiskalno planiranje pogodno za ovaj cilj.“

U kontekstu konsolidacije javnih finansija na nivou EU, polazeći od maastrichtskih kriterija i zahtijeva Pakta o stabilnosti i rastu, u polemikama o metodama fiskalne konsolidacije analizira se hoće li se prilagođavanje provesti kroz povećanje poreznog opterećenja i/ili smanjenja troškova države te koliko procesu doprinose faza poslovnog ciklusa i devalvacija/deprecijacija deviznog tečaja. Zatim, u analizi je potrebno odvojeno posmatrati stare članice EU od bivših centralno-planskih ekonomija koje su tokom procesa konsolidiranja ujedno prolazile i kroz process izgradnje institucija tržišta. Međutim, obe skupine zemalja imaju isti cilj izgradnje stabilnog sistema javnih finansija koji neće dovesti u pitanje mogućnost vraćanja vanjskih dugova (eksternu likvidnost) te će pridonijeti ekonomskom rastu. Na nivou EU, dobro funkcioniranje nacionalnih javnih finansija bitan je sastavni dio kako uspješnosti nacionalne ekonomije, tako i uspjeha zajednice. Sastavni su dijelovi nacionalnog sistema:

- numerička fiskalna pravila;
- neovisne fiskalne institucije;
- budžetske procedure koje definišu pripremu, odobravanje i provođenje budžetskih planova i
- srednjoročni okvir za višegodišnje planiranje.

Početkom 2011. godine predstavljene su nove strategije na nivou EU, a iste su usmjerene k poboljšanju koordinacije makroekonomskih i fiskalnih politika te uključuju kako mjere za poboljšanje ekonomskog rasta, tako i razvoj sistema ranog upozorenja na mogućnost izbijanja krize. Inicijativa nazvana “europski semestar” omogućuje Europskoj komisiji sinhronizirano praćenje fiskalnih i strukturalnih reformi politika svojih zemalja članica, uključuje tri prioriteta:

- makroekonomsku stabilnost,
- strukturne reforme (tržište radne snage i ubrzanje ulaganja) i
- deset akcija.

Cilj makroekonomske stabilnosti usmjeren je k fiskalnoj konsolidaciji koja treba osigurati izlazak zajednice iz krize te doprinijeti budućem privrednom rast i rješavanju nezaposlenosti. Nova pravila predviđaju predstavljanje budžetskih planova i ekonomske strategije zemalja članica Komisiji, koja potom daje ocjenu i preporuke. Treba istaći, da od marta 2011. godine značajno se pooštrava budžetska disciplina te se uvode kazne za zemlje koje ne poštuju pravila Pakta o stabilnosti i rastu.

Problem vezani za uvođenje fiskalnih pravila

Fiskalno pravilo možemo definirati kao numeričko ograničenje fiskalnoj politici koje je sastavni dio nacionalnog fiskalnog okvira (uz neovisne fiskalne institucije, srednjoročne projekcije i procedure donošenja budžeta) u sve većem broju zemalja koje na taj način pokušavaju stabilizirati svoj fiskalni sektor. Pravilna i dosljedna primjena pravila vodi poboljšanju fiskalne discipline i ublažava prociklično djelovanje nacionalne politike te doprinosi makroekonomskoj stabilnosti. Uprkos dobrim rezultatima u dosadašnjoj praksi, analitičari navode kako se poboljšanje discipline u fiskalnom sektoru

odvija upravo na štetu makroekonomskih pokazatelja te kako je upitan stvarni efekat ovih pravila na fiskalnu disciplinu. Naime, fiskalna pravila najčešće se definiraju kroz zahtjeve za uravnoteženim budžetom, ograničavanje zaduživanja (najčešće lokalnih) jedinica vlasti bilo na način da se odredi najviše dopušteni nivo zaduživanja prema BDP-u ili kroz administrativne kontrole (što uključuje zlatno pravilo kojim je zaduživanje dopušteno samo ukoliko se radi o investicijskim programima), odnosno kroz definisanje dopuštenog nivoa javnog duga i budžetskog deficit.

Prvi potencijalni problem kod uvođenja fiskalnih pravila, s obzirom na to da fiskalna pravila zahtijevaju ograničenje fiskalne politike, može doći do nedosljednosti ciljeva predhodno definiranim zahtjevima fiskalne discipline i stvarnim potrebama privrede, (npr. u fazama slabljenje ekonomije), kada zbog poštivanja pravila može doći do fiskalne kontrakcije. Isto tako, ako se smanjuje budžetski deficit, a bez jačanja poreznog opterećenja, država dolazi u opasnost da neće moći ispunjavati svoje obaveze, uključujući i one prema budžetskim korisnicima. Zatim, kao i kod svake primjene pravila, može doći do "kreativnog računovodstva" kojim će se vještački stvoriti potrebni pokazatelji.

Process uvođenja fiskalnih pravila treba biti reguliran odgovarajućim zakonskim okvirom, trajati duže vremensko razdoblje te imati razrađene procedure nadzora i kontrole. Naročito značajan dio su sankcije koje se predviđaju za nepoštivanje pravila te izlazne strategije, kao i situacije u kojima su dopuštena odstupanja, kao npr. elementarne nepogode ili snažni krizni pritisci koji usporavaju privredne aktivnosti, ali se mogu primjenjivati samo u izuzetno malom broju slučajeva.

Broj zemalja s fiskalnim pravilima tokom posljednja dvije decenije ima rastući trend,

i to naročito među zemljama u razvoju i onima s niskim dohotkom. „Referenca [7] pokazuje da je uvođenje fiskalnih pravila povezano s boljim fiskalnim performansama. Naime, posljednjih godina sve veći broj zemalja se oslanja na određena pravila za vođenje politike. Na temelju novog skupa podataka, početkom 2009. godine, od punopravnog članstva u Fondu, postojalo je 80 zemalja s nacionalnim i / ili nadnacionalnim fiskalnim pravilima, i to: 21 napredne (razvijene) zemlje, 33 tržišta u nastajanju i 26 zemalja s niskim prihodima“.

Novi okvir za fiskalnu politiku EU

Temeljna reforma (dio paketa od šest mjera) kojim se izmjenjuje Pakt o stabilnosti i rastu te kojim se naznačuju važni propisi i instrumenti za nadzor nacionalnih fiskalnih politika stupila je na snagu 13.12.2011. godine. Isto tako, još jedna važna reforma međuinstitucionalni Ugovor o stabilnosti, koordinaciji i upravljanju u ekonomskoj i monetarnoj uniji, čija je fiskalna sastavnica Fiskalni ugovor, stupila je na snagu 01.01.2013. godine. Fiskalni ugovor dopunjuje i učvršćuje paket od šest mjera. Pored toga, sredinom 2013. stupila je na snagu važna uredba (koja je dijelom paketa od dviju mjera). Ona dodatno osnažuje fiskalni i ekonomski nadzor uspostavljen zajedničkih pravila za praćenje i ocjenjivanje za nacionalne budžetske nacрте u okviru ciklusa Evropskog semestra. Navedeno upućuje na „referencu [8] da arhitektura fiskalne politike Europske unije ima za cilj izgraditi čvrst i učinkovit okvir za koordinaciju i nadzor fiskalne politike država članica. Strukturalne referme u periodu 2011-2013. direktni su odgovor na krizu državnog duga, koja je pokazala potrebu za strožim pravilima, uzimajući u obzir učinke prelaska iz neodrživih javnih financija u eurozoni. Revidirani okvir stoga

se temelji na iskustvima početnih propusta Europske monetarne unije i pokušava ojačati vodeće načelo zdravih javnih financija koje je sadržano u členu 119 stav (3) TFEU“.

Novom strukturom fiskalne politike EU nastoji se uspostaviti čvršći i efikasniji okvir za usklađivanje i nadzor fiskalne politike zemalja članica. Nova struktura je direktan odgovor na dužničku krizu koja je ukazala na potrebu uvođenja strožijih propisa s obzirom na efekte prelijevanja zbog neodrživih javnih financija u području eura. Glavni instrumenti preventivnog ogranka Pakta o stabilnosti i rastu su program stabilnosti i konvergencije.

Osnovne promjene u poreznim sistemima zemalja članica EU

U većini zemalja EU bio je prisutan trend smanjenja poreznog klina. Globalna finansijska kriza u većini zemalja dovela je do sužavanja fiskalnog prostora. Sve članice EU su tokom 2012. godine osim 6 zemalja EU bile u tzv. proceduri povećanog deficita što je dovelo do toga da je dio fiskalnog prilagođavanja moralo doći od povećanja prihoda. Međutim, što se tiče izmjena strukture poreznog sistema članica EU, po pravilu se ogledao u povećanju stope PDV-a, tj. indirektnih poreza u periodu od 2008. godine i smanjenju obaveznih doprinosa koji padaju na teret poslodavca.

„Referenca [9] pokazuje da između sredine 2014. i sredine 2015. godine, devet država članica smanjilo je opći nivo oporezivanja rada. Četiri druge smanjile su porez na rad za radnike s niskim platama i druge specifične grupe, dok su povećale porez na rad i porez za rad za grupe s višim dohotkom. Samo su tri države povećale porez na rad: Bugarska je povećala porez na dohodak uklanjanjem prethodno privremene porezne olakšice na one s minimalnom platom, proširujući oporezivanje kamata i povećavajući

doprinosi za socijalno osiguranje (uključujući povećanjem minimalne i maksimalne nivoa doprinosa). Istodobno je povećan odbitak poreza za djecu. Latvija je povećala gornju granicu za penzione doprinose. U Luksemburgu novi porez na zaposlenike stavka - uveden je privremeni porez za fiskalno uravnoteženje. Osmo država članica smanjilo je porez na rad mjerama usmjerenim na određene grupe, uključujući one koji primaju male prihode i radnike sa djecom (Belgija, Bugarska, Estonija, Francuska, Hrvatska, Italija, Malta i Velika Britanija). Osobne i porodične naknade povećane su u Belgiji (povećanjem odbitka paušalnih profesionalnih troškova), Estonija, Hrvatska, Malta i Velika Britanija (povećani osobni odbitak), Bugarska je uvela odbitak za porodice sa djecom a u Estoniji je uveden opći porezni kredit. Uz to su Hrvatska i Velika Britanija smanjile socijalne doprinose za mlade zaposlenike, kao način za poticanje poslodavaca na zapošljavanje više mladih osoba. U četiri države članice (Španija, Francuska, Austrija i Portugal) ciljano smanjenje poreza na rad popraćeno je povećanjem poreza na dobit s višim dohotkom, povećavajući tako progresivnost sustava. U Austriji je donesena velika reforma poreza na rad. Mjere uključuju smanjenje stope PDV-a za najniži razred poreza, povećanje dječjeg doplatka, uvođenje privremene povećane porezne stope za najviši porezni razred i povećanje poreza na isplatu kapitalnog dohotka. Preko trećine država članica (Bugarska, Francuska, Hrvatska, Latvija, Mađarska, Malta, Nizozemska, Portugal, Finska i Švedska) povećale su akcize na energiju. Slovenija je povećala porez na ugljik. Jedan je broj država članica (Bugarska, Danska, Irska, Mađarska, Rumunjska i Finska) smanjio ili produžio prethodno uvedena privremena smanjenja akciza. Dvije države članice (Danska i Finska) poduzele su mjere za poboljšanje

dizajna svojih zakona o porezu na automobile. Švedska je proširila postojeće mjere na području naknada zagušenja, a Belgija će 2016. uvesti terećenje kilometraže za teška vozila. Nekoliko država članica (Mađarska, Malta, Nizozemska, Portugal i Švedska) uvele su ili povećale porez na onečišćenje i prirodne resurse. Gotovo trećina država članica povećala je trošarine na duhan i / ili alkohol. Što se tiče indirektnih poreza uvedeno je nekoliko reformi koje se odnose na standardnu stopu poreza na dodanu vrijednost. Slovačka je povećala svoju standardnu stopu PDV-a za jedan postotni poen, izvorno uvedenu kao privremena mjera, trajna. Povećanje standardnih, sniženih i osnovnih stopa za dva postotna poena koje je Luksemburg najavio 2014. godine stupilo je na snagu u januaru 2015. Osam država članica (Belgija, Danska, Estonija, Grčka, Španija, Francuska, Luksemburg i Austrija) proširili svoje osnovice za PDV ili povećali snižene stope primjenjive na određenu robu i usluge. Austrija je, primjerice, donijela povećanje snižene stope PDV-a za nekoliko predmeta, uključujući hotelske usluge, kazališne karte i hranu za kućne ljubimce, s 10% na 13%. Jedanaest država članica (Češka, Danska, Grčka, Španjolska, Hrvatska, Litva, Mađarska, Malta, Nizozemska, Portugal i Rumunija) ili su uvele nove snižene stope, snizile postojeće snižene stope ili proširile područje primjene.“

Sve navedeno ukazuje da porezna pravila u EU se kreću na povećanje poreza na potrošnju uz redukciju doprinosa i poreza na dohodak.

Treba istaći, da je trend u fiskalnoj politici EU sljedeća promjena strukture prihoda:

- povećava se udio oporezivanja potrošnje,
- a smanjuje ili zadržava, u mjeri u kojoj to dozvoljava potreba fiskalne

konsolidacije, učešće oporezivanja rada.

U kontekstu BH prilika, iskustvo Hrvatske, Njemačke i Mađarske, koje se ogleda u povećanju oporezivanja potrošnje uz smanjenje oporezivanja rada, može se smatrati relevantnim.

UČINCI FISKALNE DEVALVACIJE

Zemlje koje imaju fiksni devizni kurs, valutni aranžman, dolarizaciju ili prihvatnije zajedničke valute ulaskom u monetarnu uniju, faktički se odriču mogućnosti da nominalnom devalvacijom smanjuju spoljnotrgovinski debalans. Zemlje sa valutom i varijabilnim kursom, kojima se povećava deficit tekućeg računa, mogu smanjenjem nominalnog kursa dovesti do toga da je uvoz skuplji, a izvoz jeftiniji i time stimulisati domaću proizvodnju u kratkom vremenskom periodu. U dugom roku, spoljnotrgovinski deficit ovisi od realnog kursa, koji zavisi i od različitih stopa inflacije između trgovinskih partnera, odnosno u konačnici, od kretanja produktivnosti.

BiH nema mogućnost da izmjenama tekuće politike deviznog kursa utiče na vlastiti izvoznu poziciju obzirom da ima valutni aranžman.

Princip djelovanja fiskalne devalvacije

Objašnjenje funkcioniranja fiskalne devalvacije započinjemo s jednostavnim, statičkim modelom kako bismo pokazali pod kojim uvjetima su proporcionalna oporezivanja plaća i potrošnje ekvivalentne. Pojedini radnik odlučuje o optimalnom nivou potrošnje i ponude radne snage. U početku se poslodavcu nameće samo proporcionalni porez na plaću (ili socijalni doprinosi) po stopi r . Reforma se sastoji od budžetski neutralnog punog prelaska s poreza na platu na poreze na potrošnju. Varijable prije i nakon reforme označavaju se

indeksima p i n , respektivno. Ograničenje budžeta prije reforme pišemo kao:

$$N_p R_p = P_p \quad (1)$$

gdje je N – nadnica - plata (nakon poreza na platu), R - ponuda radne snage i P - potrošnja. Pretpostavljamo da je ukidanje poreza na platu u potpunosti premješteno na radnika, što znači da je

$$N_n R_n = N_p (1+r_b) R_n = (1+p_n) P_n \quad (2)$$

Gdje je p porez na potrošnju.

Pregledom oba budžetska ograničenja pokazuje se da stvarna plata $N/(1+p)$ nije pod utjecajem ako porezne stope ispunjavaju uslov:

$$r_p = p_n \quad (3)$$

Ponuda radne snage ne mijenja se pri konstantnoj stvarnoj (realnoj) nadoknadi (plati) nakon oporezivanja. Kako trošak plate $N = (1+r)$ nije zahvaćen, potražnja za radnom snagom se takođe ne mijenja i ravnoteža na tržištu rada i dalje ostaje ista. Uz stalni realni dohodak nakon oporezivanja, realna potrošnja P se ne mijenja. I na kraju, može se vidjeti da porezni prihodi korištenjem uslova (3) su konstantni:

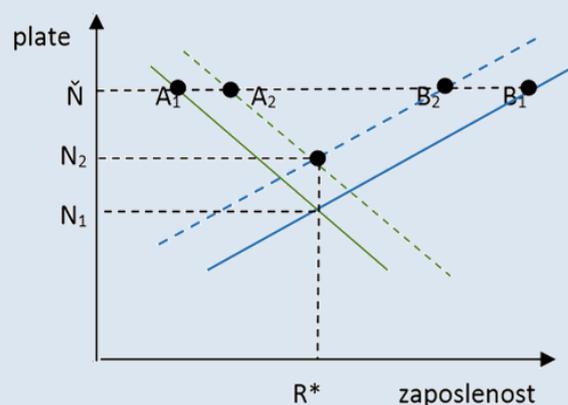
$$r_p N_p R_p = r_p P_p = r_n P_n \quad (4)$$

Sve u svemu, budžetski neutralan prelazak s poreza na dohodak na potrošnju nema utjecaja na ovaj model. Međutim, rezultat ekvivalentnosti nije komotan za proširenja osnovnog modela. Na primjer, može postojati tijesna veza poreza na dohodak i potrošnju i da bude optimalna u slučaju različitih gubitaka zbog utaje poreza i poštivanja poreznih propisa.

Efikasnost fiskalne devalvacije objašnjava se u većini studija pretpostavljanjem krutih nominalnih plata koje opadaju, što u početku rezultira neravnotežom na tržištu rada. Ova konstatacija prikazana je

na grafiku 3. Ona prikazuje potražnju radne snage u funkciji troškova plate u funkciji troškova plate $N(1+r)$ i ponude radne snage u funkciji stvarne plate. Uz fleksibilnu platu, tržište rada se pomjera na stopu plate N_1 . Kao što je već objašnjeno, svaka promjena poreza koja ostvari omjer $(1+r)/(1+p)$ nepromijenjen neće utjecati na stvarne ishode. Smanjenje poreza na plate povećava potražnju za radnom snagom, dok povećanje poreza na potrošnju p smanjuje ponudu radne snage za datu platu. Porezni swap neutralan na prihode povećava nominalnu platu na N_2 , ali to ne utječe na zaposlenost.

Grafikon 3. Efekat promjene poreza na tržištu rada

Krivu ponude radne snage predstavljamo kao:

$$R^s = \left[\frac{N}{(1+p)} \right]$$

Krivu potražnje za radnom snagom pišemo kao:

$$R^D = [N(1+r)]$$

Sada pretpostavljamo da je nominalna plata kruta, ili je N fiksna. Kad fiksna plata \check{N} nadmaši nivo prilagodbe tržišta (dugoročno), potražnja radne snage je manja od ponude, što rezultira nezaposlenošću A_1B_1 . S fiksnom platom, fiskalna devalvacija povećava zaposlenost i

smanjuje nezaposlenost (na A_2B_2). Pod pretpostavkom da se dodatni dohodak od plate troši na potrošnju, ex post budžetska neutralnost omogućava manje povećanje stope poreza na potrošnju, a grafikon se može proširiti pomicanjem krive ponude udesno.

Međutim, „referenca [10] pokazuje da korisni efekti nisu trajni u ovom modelu. Kad se nominalna plata postupno usklađuje s tržištem, zaposlenost dugorčno konvergira na nivo koji je bez utjecaja R^* . Čak i bez dugotrajne koristi, privlačniji prijelazni put može se postići fiskalnom devalvacijom. Polazeći od neravnoteže na tržištu rada, fiskalna devalvacija doprinosi ubrzanju prilagodbe i minimiziranju troškova koji proizlaze iz stanja rigidnosti.“

Za primjer može se uzeti slučaj Portugala što ukazuje „referenca [11] gdje je porezna osnovica dohotka od rada (pod OECD podacima) iznosili oko 33 posto BDP-a, a osnovica PDV-a (omjer prihoda prema BDP podijeljen sa standardnom stopom) je 41 posto. Dakle, neutralnost prihoda zahtijeva smanjenje od jednog procentnog boda u odnosu na BDP-a prihoda od oporezivanja rada, uz smanjenje prosječne stope poreza na rad od 3 posto sa kombinacijom povećanja od oko 2,4 procenta u standardnoj stopi PDV-a. Tačke prilagođavanja je porast neto izvoza za 0,27 % u odnosu na BDP.“

Kad se sniženje doprinosa primjenjuje na sve zaposlenike, otkrivamo da je fiskalna devalvacija općenito regresivna, bez obzira na to je li samostandardna stopa ili sve stope PDV-a su povišene. Kad je smanjenje doprinosa usmjereno na skupine s niskim dohotkom, učinak reforme postaje općenito progresivan, osim u Francuskoj i Španjolskoj s jedinstvenom stopom PDV-a. Analiza osjetljivosti pokazuje da su ovi rezultati distribucije potvrđeni kada je smanjenje stope doprinosa usmjereno na zajednički udio niskih zarada u svakoj

zemlji. U Italiji i Austriji distributivni učinci fiskalne devalvacije povoljniji su siromašnim grupama nego u prethodne dvije zemlje. Kad se analiza provede u smislu ekvivalentnih rashoda, učinci distribucije ne mijenjaju se značajno, postajući tek neznatno progresivniji (osim Francuske).

Shodno navedenom proizilazi, da bi fiskalna devalvacija (više oporezivanje potrošnje uz smanjenje oporezivanja rada) uticala na povećanje cijena uvoznih i domaćih proizvoda uz istovremeno smanjenje troškova proizvodnje za samo domaće proizvode, praktično djelujući kao supstitut za odsustvo nominalne devalvacije kursa. Kada su u pitanju troškovi domaće proizvodnje, može se očekivati da radno intenzivniji proizvodi relativno pojeftine u odnosu na kapitalno intenzivne.

Većina analitičara iz EU fiskalnu devalvaciju ističu kao moguće rješenje za neutralisanje negativnih učinaka valutnog aranžmana. Posebno se to ističe procjena kratkoročnog utjecaja čiste fiskalne devalvacije koja sugerira povećanjem neto izvozu od 4 posto BDP-a u zemljama eurozone. U prilog navedenog ističemo „referencu [12] koja ukazuje da rezultati analize provedene u zemljama eurozone pokazuju da bi smanjenje stope obaveznih doprinosa sa 2,6 procentnih poena uz istovremeno povećanje opšte stope PDV-a za 2,7 procentnih poena generiralo kratkoročni dodatni neto izvoz od 0,9% BDP a taj bi efekat bio značajan na nivou 10 % „.

Zemlje koje su povećale poreze na potrošnju i istovremeno smanjile stope doprinosa (pojeftinile radnu snagu), a značajni su partneri BiH privrede (Njemačka, Hrvatska, Srbija i dr.), dovode domaće kompanije u podređen položaj na domaćem i ino tržištu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iz predhodnih izlaganja se može zaključiti da je porezna reforma u Bosni i Hercegovini neophodna, odnosno da je potrebno izgraditi porezni sistem imanentan tržišnoj privredi.

Porezna reforma, po našem mišljenju, treba biti prihodovno neutralna, što znači da je povećanje prihoda od PDV-a i ostalih indirektnih poreza koje dobiju entiteti i BD jednako smanjenju njihovih prihoda od poreza na dohodak i doprinosa.

Naime, globalna mobilnost kapitala i mobilnost radne snage nameće neizbježno pitanje optimalne strukture poreznih dažbina. Sa stanovišta konkurentnosti i produktivnosti, u uslovima tržišne ekonomije, oporezivanje potrošnje je poželjnije od oporezivanja rada i kapitala. Uzimajući u obzir nalaze postojećih studija o BiH, stavovove MMF, domaća i strana istraživanja, te praksu zemalja u EU i okruženju, smatramo da bi bilo moguće i učinkovito smanjiti porezno opterećenje rada, a povećati opterećenje potrošnje.

Fiskalnom vijeću BiH kao nezavisnom organu, koji je za svoj rad odgovoran zakonodavnoj vlasti BiH, potrebno je dati ovlasti da donosi fiskalna pravila, mjere i procedure na osnovu kojih se uspostavlja fiskalni okvir, ograničava javna potrošnja, jača fiskalna odgovornost, transparentnost budžetske i van budžetske potrošnje itd. Na nivou entiteta i BD takođe treba uspostaviti Fiskalna vijeća/savjete ili Komisije kao nezavisne organe da obavljaju iste poslove iz svoje nadležnosti, te da sa Fiskalnim vijećem BiH usaglašavaju fiskalna pravila i mjere po uzoru na EU.

Dakle, glavni cilj ove porezne reforme je da se podstakne privredni rast, zapošljavanje, izvoz, a destimuliše prekomjerna potrošnja i uvoz. Porezna reforma bi u dugom roku doprinijela makroekonomskoj stabilnosti BH privrede.

Uzimajući u obzir svu političko-institucionalnu kompleksnost koja stoji pred provođenjem fiskalne reforme u BiH nužno je da se provedu adekvatne mjere gdje bi se uključili svi nivoi vlas, i to:

- Povećanje oporezivanja potrošnje (PDV-a i putarine/akciza) – državni nivo uz saglasnost entiteta i Brčko Distrikta.
- Uvođenja ekološkog poreza na potrošnju (namjenski za sanaciju klizišta, pošumljavanja, zaštita od poplava, zagađenosti zraka i sl. - državni nivo uz saglasnost entiteta i BD).
- Porezne reforme (smanjenje oporezivanja rada) na nivou entiteta i BD bi se provodile vezano za direktne poreze, kao i ostale dažbine iz nadležnosti entiteta i BD, uvažavajući principe prihodovno neutralne reforme (porezni klin treba dovesti u nivo zemalja sa kojima je realno da se BiH komparira (približan BDP, zaposlenost i dr.).
- Paralelno sa poreznom reformom treba da se realizuje i reforma sistema socijalne zaštite (zbog regresivnosti PDV-a što ugrožava porodice sa nižim primanjima), a isto tako i druge aktualne reforme.

Porezna reforme podrazumijeva provođenje efektivne promjenu poreznih stopa uključujući i stope doprinosa. Uz uvažavanje modela fiskalne devalvacije prilikom kreiranja poreznih stopa i porezne osnovice treba uvažiti nekoliko kriterija:

- Troškovi rada budu prihvatljivi poslodavcima uz sagledavanje parametara stepena razvijenosti privredne grane, komparativnih prednosti, neto izvoza i visine kamatne stope,

- Naknada zaposlenim treba biti vezana za troškove života odnosno indeks potrošačkih cijena,
 - Održivo funkcioniranje institucija socijalnog osiguranja,
 - Stabilnost budžeta na svim nivoima vlasti.
- Uvažavajući date kriterije (provjera kroz simulacioni model) treba se kreirati zakonsko rješenje koje će podjednako zadovoljiti sve strane.

REFERENCE

- [1.] J. Kornai, E. Maskin, and G. Roland, Understanding the Soft Budget Constraint, *Journal of Economic Literature*, 2003, 44(4), pp. 1095–1136.
- [2.] World Bank, *Bosna and Herzegovina – Challenges and Directions for Reform: Public Expenditure and Institutional Review*, 2012.
- [3.] Government finance statistics – Summary tables, Eurostat, *Statistical books*, 1/2019. pp.11- 12. [dostupno na: https://ec.europa.eu › taxation_customs › sites › taxation › files › taxation_tr.]
- [4.] J. Kumalić, A. Karalić, Fiscal Restructuring as a Condition of Economic Growth in Bosnia and Herzegovina, *Tranzicija/Transition, Journal of economic and politics of Transition*, Godina XX, Vitez-Tuzla-Zagreb-Beograd-Bukurešt, 2048, br.41. pp. 11.
- [5.] Treaty on European Union(92/C 191 /01), *Official Journal of the European Communities*, NoC 191 / 1, 29.07.92. Article 104c.
- [6.] Council Directive 2011/85/ of 8 November 2011 on requirements for budgetary frameworks of the Member States, *Official Journal of the European Communities*, L 306/41,23,11,20011,
- [7.] K. Manmohan, and others, *Fiscal Rules—Anchoring Expectations for Sustainable Public Finances*, Prepared by the Fiscal Affairs Department, Approved by Carlo Cottarelli IMF, December 2009. pp.7.
- [8.] Consolidated version of The treaty on the functioning of the European union, *Official Journal of the European Union*, 26.10.2012. C 326/47, Article 119.
- [9.] European Commission, *Tax Reforms in EU Member States 2015. Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability*, European Commisison. pp.17-18.[dostupno na: https://ec.europa.eu › info › sites › info › files › file_import › ip008_en_2]
- [10] European Commission, *Study on the Impacts of Fiscal Devaluation, Taxation and Customs Union*,cTaxation papers, working paper No. 36-2013. pp.17-19. [dostupno na: https://ec.europa.eu›files›gen_info›tax_papers›taxation_paper_36_en]
- [11.] IMF, *Fiscal Monitor, Addressing Fiscal Challenges to Reduce Economic Risks*, sep. 2011. pp.42. [dostupno na <https://www.imf.org › external › pubs › 2011/02 › pdf>]
- [12.] R. Mooji, M. Keen, *Fiscal Devaluation” and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times*, IMF Working paper, WP/12/85, 2012. pp. 19-20.

FISKALNI POTICAJI U FUNKCIJI VEĆEG DOTOKA STRANIH ULAGANJA

Doc. dr. sc. Erdin Hasanbegović

SAŽETAK

Strane direktne investicije su jedan od važnih faktora ekonomskog rasta i razvoja mnogih ekonomija svijeta, posebno zemalja u tranziciji i malih ekonomija kao što je BiH. Ovaj rad ujedno prikazuje strane direktne investicije sa stanovišta mogućnosti privlačenja stranih investicija u BiH. Osnovni faktori kojima se mogu privlačiti i zadržavati strani investitori spadaju u grupu fiskalnih podsticaja.

Osnovni cilj ovog rada jeste da se sagledaju problemi sa kojima se susreću strani ulagači u Bosni i Hercegovini. Fiskalne olakšice za strana ulaganja u tranzicijskim državama dobijaju sve više na značaju u uslovima tržišne ekonomije i izražene konkurentnosti u privlačenju stranih ulaganja na globalnom nivou. Fiskalni poticaji imaju za cilj privlačenje što većeg broja ulaganja. Fiskalni poticaji su najvažniji i najčešće korišteni instrument poticanja investicija, kako domaćih, tako i stranih. Oni proističu iz fiskalnog sistema koji je specifičan za svaku državu. Ključnu ulogu, posebno kada su u pitanju strana ulaganja, imaju porezni poticaji. Riječ je o poticajima kojima smanjuje porezno opterećenje preduzeća s ciljem stimulisanja za ulaganja u određene sektore ili regije.

Ključne riječi: strana ulaganja, fiskalni poticaji, olakšice, BiH

UVOD

Optimalno pristupanje i otvaranje domaćeg tržišta kapitala međunarodnim investitorima predstavlja neophodan uslov za ostvarivanje pozitivnih priliva stranog kapitala u nekoj državi. Strane direktne investicije (*Foreign Direct Investment- FDI*) predstavljaju jedan od temeljnih oblika ulaganja, odnosno kretanja međunarodnog kapitala (kroz različite oblike), jedan od najpoželjnijih oblika međunarodne saradnje te ostvarivanja razvojnih ciljeva države primaoca stranih investicija. Dosadašnja iskustva pokazuju da su strana ulaganja igrala značajnu ulogu u strukturnim promjenama proizvodnje, izvoza i načinu poslovanja u zemljama korisnicama ovih sredstava. Korist od SDI imaju svi, i ulagači i zemlja u koju je uloženo, jer se podiže standard te zemlje, otvaraju se nova radna mjesta, povećava se nivo obrazovanja, uvode se nove tehnologije i poboljšava infrastruktura zemlje.

Fiskalna politika je važan dio makroekonomske politike države, bez koje država ne može funkcionisati. Važnost fiskalne politike ogleda se u činjenici da svi prihodi i rashodi države se nalaze u sistemu fiskalne politike. Zadatak fiskalne politike u jednoj državi jeste da na najbolji mogući način napravi ravnotežu između prihoda i rashoda, odnosno da uskladi budžet države na najbolji mogući način. Ovo podrazumjeva i olakšavanje poslovanja privrednicima jer su oni ti koji „upumpaju” novac u budžet. Na osnovu toga se javljaju fiskalne olakšice za lakše poslovanje privrednika u relevantnom sektoru. Olakšice se odnose i za strane investitore koji žele uložiti kapital u državu i zbog toga se ove olakšice moraju posebno kreirati.

Fiskalni podsticaji su osnovni stub kojim BH ekonomija može privući i zadržati direktne strane investicije. Kvalitetnim uređenjem fiskalne politike moguće je povećati vrijednost stranih direktnih investicija u BiH. Istraživanje uticaja fiskalnih podsticaja na strane direktne investicije ima za cilj da pokaže značaj i važnost djelovanja države u pogledu privlačenja stranih investitora, jer su strane direktne investicije važan segment rast i razvoja ekonomije, posebice jedne male ekonomije kao što je bosanskohercegovačka. Osim toga, svrha rada je i ukazati na propuste u pojedinim olakšicama koje strani investitori još uvijek ne mogu ostvariti u BiH prilikom investiranja stranog kapitala.

FISKALNI PODSTICAJI U FUNKCIJI PRIVLAČENJA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA

Strane direktne investicije su mijenjale svoj tok djelovanja kroz vrijeme. Međutim, one i danas u savremenom turbulentnom okruženju predstavljaju jedan od najvažnijih instrumenata posredstvom kojih nacionalne ekonomije podstiču ekonomski rast i razvoj, rast zaposlenosti, razvoj infrastrukture, prenos znanja (know-how), smanjenje siromaštva, itd. U uslovima kada je konkurencija sve veća, a broj investitora u padu, poseban značaj dobijaju zalaganja države protiv brojnih ograničenja koja utiču na to da stranih direktnih investicija bude manje od potencijalno mogućih. Među ograničenjima posebno se ističu: veličina tržišta, fragmentiran ekonomski prostor, nedostatak planova prostornog uređenja, nizak stepen kvalifikovane radne snage, kapaciteti institucija vlasti i efikasnost uprave, preopterećenost zakonodavnog sistema, nedostatak adekvatne infrastrukture i zastoje u privatizaciji strateških preduzeća, posebno u

sektorima industrije, turizma i transporta.[1]

Fiskalne olakšice za strane direktne investicije u tranzicijskim zemljama dobija sve više na značaju u uslovima tržišne ekonomije i izražene konkurentnosti u privlačenju stranih direktnih investicija na globalnom nivou, mada investicione fiskalne olakšice ne moraju biti ključne determinante u privlačenju velikih količina stranih direktnih investicija.[2]

Fiskalni podsticaji predstavljaju mjere koje država koristi u cilju novih ulaganja investitora i olakšavanja poslovanja u privatnom sektoru. Fiskalni poticaji imaju za cilj privlačenje što većeg broja investitora, prije svega stranih investitora. Fiskalna politika, a time i razni poreski podsticaji, su pod dominantnim uticajem države. Razni fiskalni podsticaji predstavljaju najčešće oblike državne intervencije u pogledu izgradnje konkurentnosti tržišta ali i privlačenju novih investicija.[3]

Karakteristike i uticaj fiskalnih podsticaja

Fiskalni podsticaji, sa aspekta privlačenja stranih direktnih investicija, uglavnom se odnose na stimulantan uticaj na privlačenje investicija, inovacija te izvoza (famoznih tri „i“). Postoji čitav niz različitih fiskalnih podsticaja, koji se koriste i koji mogu imati različite efekte na privlačenju stranih investitora i jačanja konkurentnosti.

Fiskalni podsticaji se mogu javiti kao posljedica diskrecionih mjera kreatora fiskalne politike ali i djelovanja automatski kao ugrađen instrument. Kao diskrecioni podsticaji, oni su inicirani od strane nosilaca fiskalne politike, direktno utiču na ekonomska kretanja, bilo da se te intervencije odnose na javne prihode ili javne rashode. Za razliku od toga, kao ugrađeni podsticaji imaju endogeni

karakter, čiji efekat ne zavisi od intervencije nosilaca ekonomske politike. Pored toga, ugrađeni fiskalni podsticaji dostupni su svakom ekonomskom subjektu. Opšte je prihvaćen stav, da se prioritet daje onim mjerama poreske politike, koje sadrže automatski, ugrađene podsticajne instrumente, sa obrazloženjem, da oni umanjuju investicionu nesigurnost, smanjuju vrijeme planiranja investicija, umanjuju mogućnost korupcije, kao i favorizuju manje profitabilne investicije i utiču na smanjenje administrativnih troškova. Uglavnom, u praksi, se primijenjuju manje više diskrecijski, odnosno ugrađeni podsticaji.

- Važna karakteristika fiskalnih podsticaja jeste i distinkcija između privremenih i stalnih fiskalnih podsticaja. Privremeni podsticaji se odnose na ograničeni vremenski period, čiji efekti uključuju promjenu vremenskog perioda, u kome ekonomski subjekat od promjena dioničarskog kapitala ulazi u fazu investiranja. S druge strane, privremeni podsticaji mogu pozitivno uticati na budući uspjeh određenog preduzeća, posebno u uslovima diskriminacionog odnosa i nesavršenosti tržišta kapitala, prema malim i novoformiranih preduzeća.[4]

- Treća karakteristika jeste ograničenost fiskalnih podsticaja tj. da li oni trebaju biti opći za sve strane investitora ili trebaju biti selektivni samo prema određenom krugu stranih investitora. Analogono, ugrađenim fiskalnim podsticajima, selektivni podsticaji postoje samo na osnovu definisanih kriterijuma od strane nosilaca ekonomske politike, koji mogu biti sektorski, vlasnički i lokacijski. Opšti podsticaji, su u stvari, horizontalni podsticaji koji su namjenjeni svim preduzećima, isključujući pri tom, prioritetne, odnosno odabrane sektore i regione. Za razliku od opštih, selektivne podsticaje čine sektorski i regionalni podsticaji. Sektorski podsticaji, uglavnom,

se dodjeljuju pojedinim preduzećima, koje time još više narušavaju konkurenciju. Glavni cilj, im je ispravljanje tržišnih neuspjeha. Ustvari, oni samo odlažu strukturne promjene u sektorima, čije se poslovanje odlikuje tržišnim neuspjesima. Zbog toga, oni su efikasni ako su privremenog karaktera. Regionalni podsticaji, imaju funkciju da eliminišu koncentraciju proizvodnje, kao i podršku ekonomskom razvoju manje razvijenih, ili nerazvijenih područja. Bez obzira, što se regionalna podrška smatra manje lošijim rješenjem, nego sektorska podrška, u krajnjoj liniji, one značajno narušavaju ekonomske odnose, te se njihova primjena preporučuje isključivo u slabo razvijenim ili nerazvijenim regionima, odnosno sektorima od posebnog državnog interesa. Bez obzira, na odnos EU prema selektivnim podsticajima, posljednjih godina mnoga istraživanja dovode u pitanje ukupan učinak selektivnim podsticajima.[5] U BiH bi trebalo uvesti opšte fiskalne podsticaje za strane investitore jer selektivnim podsticajima bi se država ograničila samo na direktne strane investitore iz jednog regiona ili države, a pošto je BiH mala ekonomija kojoj su potrebne investicije svaki strani investitor je dobro došao.

- Važna karakteristika posebno, tržišta BiH, jeste otvorenost prema ostatku svijeta i drugim ekonomijama. Zemlje u tranziciji, na primjer kao BiH, u mnogome zavise od uvoza inostranog kapitala, odnosno inostranih investicija. Zbog toga, jako je bitno, kakav će poreski tretman kapitala u tranzicionim zemljama imati preduzeća koja namjeravaju da investiraju, od čega, uostalom, u krajnjoj liniji, zavisi odluka. Pored toga, inostrana preduzeća su često suočena sa obavezom plaćanja poreza u matičnim zemljama, što im pruža priliku da investiraju u razne alternativne lokacije. Zbog toga, interakcija poreskog sistema, dviju zemalja, jako je bitna i ključna

determinanta efekta određenog poreskog podsticaja. Na primjer, u sistemu odbitka poreza plaćenog u inostranoj zemlji, (*tax credit*) u slučaju, kada strani investitor svoju poresku obavezu umanju za iznos plaćenog poreza u zemlji investiranja, matična zemlja stranog investitora može, za iznos fiskalnog podsticaja zemlje investiranja, da umanju poreski odbitak. Takvi podsticaji ne bi imali nikakav uticaj na izgradnju konkurentnosti određene zemlje u tranziciji. Pored toga, postoje mnogobrojna pitanja koja treba analizirati da bi se utvrdio efekat pojedinih fiskalnih podsticaja, kao na primjer, tretman poreskog gubitka, oporezivanje dividendi, itd.[6]

Vrste podsticaja

Fiskalni podsticaji su faktori čiji je osnovni cilj da olakšaju poslovanje privrednim subjektima bilo da se radi o domaćim privrednicima ili stranim investicijama. Imajući u vidu da se radi o mjerama fiskalne politike, cilj analize fiskalnih podsticaja jeste da izmjeri neto srednjoročni uticaj primjene predloženih mjera na javne finansije. Svaka država je dužna osmisliti set fiskalnih podsticaja koji će na najbolji mogući način pomoći privrednicima. Ti podsticaji se kreiraju prema privrednom ambijentu i sistemu.

- Snižena stopa poreza na dobit
- Porezni praznici
- Ubrzana amortizacija
- Olakšice po osnovu ulaganja
- Umanjenje doprinosa
- Carinska izuzeća
- Ostale olakšice kod ulaganja

“U Bosni i Hercegovini, strani investitori mogu ostvariti pravo na oslobođenje od plaćanja carina i carinskih nameta (osim za putnička vozila). Investicioni projekti su zaštićeni od nacionalizacije, osim ako se ne radi o zaštiti javnog interesa i to uz plaćanje adekvatne naknade. Investitori koji projekte implementiraju u slobodnim

ekonomskim zonama Bosne i Hercegovine oslobođeni su od plaćanja PDV, dok su za ulaganja u slobodnim ekonomskim zonama, transfer dobiti i prenos ulaganja besplatni. Investitori koji zapošljavaju preko 50% osoba sa invaliditetom na period duži od godinu dana, ostvaruju pravo na oslobođenje od plaćanja poreza na dobit za tekuću godinu.”[7]

Snižena stopa poreza na dobit

“Porez na dobit definira se kao porezni oblik kojim se zahvaća dobit društva, a dužna su ga plaćati, u pravilu, društva, udruge osoba i imovinske mase.”[8] Dejtonskim sporazumom BiH je podjeljena na dva entiteta (RS i FBiH) i district Brčko. Osim toga, ugovoreno je i fiskalna odvojenost ovih jedinica. Zbog toga analiza stope poreza na dobit i njegovog uticaja na strane direktne investicije će se posmatrati na nivou entitetskih jedinica.

Oporezivanje dobiti u RS-u se vrši na tri načina, a za ovo istraživanje je važan jedan: Oporezivanje prihoda stranih pravnih osoba ostvarenih na području Republike Srpske, koja nemaju stalno mjesto poslovanja u Republici Srpskoj. Ukupan isplaćeni prihod ovim osobama, oporezuje se poreznom stopom od 10%, a porezni teret je na domaćoj osobi isplatitelju prihoda.[9] U Republici Srpskoj porez na dobit se plaća po jedinstvenoj stopi od 10 % na zakonom utvrđenu poreznu osnovicu za tu poreznu godinu. Stopa poreza na dobit od 10% je trenutno opravdana i nije velika za pokretanje biznisa, odnosno privlačenje stranih investicija. Kada se radi o stranim pravnim osobama koje obavljaju poslovnu djelatnost na osnovu stalnog mjesta poslovanja u Republici Srpskoj uzimaju se u obzir samo oporezivi prihodi i rashodi koji se odbijaju, a odnose se na to stalno

mjesto poslovanja. Porezna stopa se odnosi na:

- samo prihod koji se odnosi na stalno mjesto poslovanja uključuje u utvrđivanje poreske osnovice;
- samo rashodi koji su vezani za prihode tog stalnog mjesta poslovanja uključuju u rashode koji se odbijaju.[10]

Porez na dobit, na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine utvrđuje se i plaća prema odredbama ovog Zakona o porezu na dobit privrednih društava koji je zamijenio do tada važeći Zakon o porezu na dobit.[11] Kada je riječ o olakšicama prilikom ubiranja poreza na dobit, važno je spomenuti da su se na tom području dogodile značajne promjene kod „novog“ Zakona o porezu na dobit. Naime, dugi niz godina primjenjivanja, može se reći, zastarjelog ovoga Zakona, izazvao je brojne rasprave oko mnogih, do tada aktualnih, poreznih olakšica. Dakle, u starom zakonu poreza na dobit postojale su posebne porezne olakšice koje su bile tema i model za različite porezne malverzacije. Novim zakonom je ukinuto dosta neproaktivnih olakšica koje su zamijenjene za produktivne. Olakšica novonastalog društva je često bila zloupotrebljavana. Prvoredeni i donesen zakon karakterizirala je stopa od 30%, dok je kasnijim zakonom ista značajno smanjena na trenutnih 10%.

Stopa poreza na dobit u RS-u, FBiH i Distriktu Brčko trenutno iznosi 10%.

Prva mjera koja se može poduzeti da se olakša poslovanje direktnim stranim investicijama jeste oslobođenja plaćanja poreza na dobit za obveznike koji ostvare preko 30 % izvoza od ukupno ostvarenog prihoda.

Druga olakšica se ogleda u tome da se obveznik oslobađa plaćanja poreza na dobit za period od 5 god. počevši od prve godine investiranja od najmanje 20.000.000,00 KM.

Treća predložena olakšica za strane investitore jeste smanjenje stope poreza na dobit na 5% za investitore čija se stopa zaposlenosti povećava za 10% godišnje.

Smanjenje poreza na dobit za 5% stranim investitorima koji svoj kapital ulažu u deficitarna područja, zapošljavaju osobe sa posebnim potrebama ili u obnovljive izvore energije. Investitor koji zapošljava više od 50% invalidnih lica i lica sa posebnim potrebama duže od godinu dana oslobađa se plaćanja poreza na dobit za godinu u kojoj je bilo zaposleno više od 50% invalidnih lica i lica sa posebnim potrebama.[12]

Smanjenje stope poreza na dobit od 3% za direktne strane investicije koje su se ostvarile po nekom drugom osnovu u BiH. Strani investitor je već ima uložena sredstava u BiH i na osnovu toga ostvaruje pravo na sniženu stopu poreza na dobit od 3% po osnovu obje investicije.

Porezni praznici

Porezni praznici predstavlja olakšicu koja se realizuje kroz mogućnost neplaćanja poreza na dobit u cjelokupnom ili samo u djelomičnom iznosu u vremenu na koje se porezni praznik odnosi, a to su uglavnom početne godine poslovanja preduzeća. Porezni praznici su ograničeni vremenom ali se vrlo često njihovo važenje produžava preduzeću. Porezni praznici u ekonomski sistem uvode velike mogućnosti izbjegavanja poreza (nemogućnost korištenja olakšice ako se posluje sa gubitkom, prestanak postojanja subjekta kada istekne važenje olakšice, urušavanje porezne osnovice i sl.) što porezne prihode čini neizvjesnim, te potiču kratkoročna i

profitabilna ulaganja, a ne investicije u dugoročni kapital koje u početku ne donose dobit.[13]

Da bi se privukle direktne strane investicije u ekonomiju BiH, porezni praznici kao fiskalna olakšica trebali bi da budu jedna od temeljnih faktora privlačnosti stranih investitora. Porezni praznici mogu djelovati kao olakšica na sljedeće načine:

Svakoj stranoj direktnoj investiciji koja prelazi 5.000.000 KM na području teritorije BiH potrebno je fiskalno olakšati početak poslovanja na način da se omogući porezni praznik u trajanju od šest mjeseci od početka poslovanja. Samim time bi investitori uvidjeli da domaće vlasti žele strana ulaganja i da su otvoreni za dogovore i stvaranje kvalitetnog poslovnog ambijenta.

Ukoliko direktna strana investicija je već ostvarena na tržištu BiH, a pri tome nije ostvarena neka porezna olakšica i ukoliko je isti izvor (investitor) nove direktne strane investicije, a nije ostvarena nikakva poreska olakšica na prvu investiciju, potrebno je dozvoliti korištenje poreznih praznika i to u trajanju godinu dana na novu investiciju.

Fiskalnu olakšicu poreznog praznika može koristiti i strani investitor koji se obaveže da će njegovo ulaganje trajati najmanje 3 godine od momenta početnog ulaganja. Na osnovu toga stiče olakšicu u vidu poreznog praznika u vremenom roku od godinu dana.

Porezni praznik je mjera koja može uveliko pomoći stranim investitorima da započnu poslovanje bez velikih fiskalnih nameta koji guše ekonomiju BiH. Ova vrsta fiskalnih olakšica se realizuje na entitetskim nivoima.

Ubrzana amortizacija

Ubrzana amortizacija je metoda kojom porezni obveznici po osnovu izračuna amortizacije imaju veće odbitke na stalna sredstva u prvoj ili prvim godinama poslovnog procesa. Vijek korištenja kapitala za izračun amortizacije u porezne svrhe kraći je od njihovog ekonomskog vijeka tako da se amortizacija koncentrira u prvim godinama nakon investicije. Krajnji oblik korištenja ubrzane amortizacije jeste ubrzani otpis koji dopušta oduzimanje ukupnog troška investicije u godini njezine realizacije.[14]

“Različiti su zakoni o porezu na dobit entiteta postavljali različite uvjete za korištenje ove porezne olakšice. Općenito gledajući, dopušteno je korištenje amortizacijskih stopa za osnovna sredstva, koje mogu biti do 50% više od propisanih. U FBiH se korištenje ubrzane amortizacije veže uz opremu koja se koristi za sprječavanje zagađivanja okoliša, znanstveno-istraživački rad, te školovanje kadrova.”[15] Porezno zakonodavstvo omogućuje razvoj i upotrebu novih tehnologija u poslovanja stavljajući pritom fiskalne ciljeve u sekundarni plan. Koliko će ove odredbe utjecati na to da strane direktne investicije da se one uvećaju kroz njihovu vrijednost pokazat će vrijeme.

Naime, porezno zakonodavstvo Federacije BiH dopušta korištenje povećanih stopa u porezne svrhe kod određenih oblika imovine. Takav obračunati porez može povećati troškove amortizacije u tekućoj godini.

Pravo na ubranu amortizaciju prema Zakonu o porezu na dobit FBiH obveznik (bilo da se radi o stranom investitoru ili domaćem) ima za stalna sredstva koja služe za:[16]

1. Sprječavanje zagađivanja vode, zraka, zemljišta,
2. Sprječavanje i ublažavanje buke,

3. Školovanje, obuka kadrova i znanstveno istraživanje i
4. Informatička oprema

Prema Zakonu o porezu na dobit u Republici Srpskoj, imovina koja se amortizira je sva materijalna i nematerijalna imovina koja se koristi u proizvodnji ili ponudi roba i usluga, za iznajmljivanje drugima ili u administrativne svrhe. Za strojeve i opremu koja se amortizira, dozvoljava se odbitak za ubranu amortizaciju koja se obračunava na slijedeći način:

- a) prva godina: 40%
- b) druga godina: 30%
- c) treća godina: 30%

Kada je riječ o imovini koja se amortizira, a čija je nabavna vrijednost manja od 1.000 KM, ona se može odbiti u cijelosti u godini nabavke, pod uvjetom da je imovina stavljena u funkciju. Također, nabavna vrijednost računarskog hardvera i softvera može se odbiti u cijelosti u godini nabavke pod uvjetom da su isti stavljani u funkciju. Međutim, ako trošak popravka ili održavanja imovine koja se amortizira prelazi 5% od usklađene osnovice imovine na početku poreznog perioda, trošak popravke treba dodati na usklađenu osnovicu imovine u svrhu amortizacije. Pravilnikom se propisuje i način utvrđivanja odbitaka po osnovu amortizacije, kao i smjernice vezane za uobičajeni period rada i ulazne vrijednosti imovine koja se amortizira i tretman imovine koja se amortizira, a koja je privremeno ili stalno izuzeta iz rada.[17]

Za strane investitore, odnosno strane direktne investicije je ova olakšica od velikog značaja, jer je jako važno po kojoj se osnovici otpisuje stalna imovina, kako bi se investitori mogli planirati za buduće poslovanje i dodatna ulaganja. Od izuzetne je važnosti da zakoni pružaju slobodu da

stopa otpisa nije fiksna i da se može s njom donekle manipulirati. Ubrzanom amortizacijom investitori će imati više prostora za dodatnim ulaganjem u narednim periodima.

Olakšice po osnovu ulaganja

Olakšice po osnovu ulaganja su oblik fiskalnih podsticaja koji olakšavaju poslovanje stranim investitorima, a dijele se na tri osnovna oblika:[18]

1. Ubrzana amortizacija,
2. Investicioni odbitak, odnosno, umanjenje osnovice po osnovu ulaganja,
3. Investicioni poreski kredit, odnosno, odbitak od poreza po osnovu ulaganja.

O prvoj olakšici po osnovu ulaganja je već bilo priče u predhodnim izlaganjima. Umanjenje osnovice, odnosno investicioni odbitak po osnovu ulaganja i odbitak od poreza, odnosno poreski kredit po osnovu ulaganja su bitne metode subvencionisanja kapitalne imovine.

Investicioni odbitak ili odobravanje je oblik fiskalnog podsticaja koji se sastoji od odbitka po osnovu procentualne vrijednosti investicije koja je oporeziva u godini u kojoj se ista investicija realizuje. Primjene ove metode podsticaja se uglavnom odnosi na osnovna sredstva koja su u obračunu amortizacije. Utvrđivanje investicionog odbitka se ostvaruje tako da se u određenom procentualnom iznosu od nabavne vrijednosti sredstava dodaje obračunatim amortizacionim iznosima. Ove olakšice se propisuju za određene poreske obveznike (strane investitore) kao podsticaj kapitalnim ulaganjima, najčešće u godini kupovine. [19]

Poreska olakšica kao vid investicionog poreskog kredita ili odbitka od poreza po osnovu ulaganja omogućava stranim investitorima umanjenje poreskih obaveza prilikom poslovanja. Umanjenje poreskih

obaveza se dešava na osnovu dijela investicionih troškova, koji neposredno utiče na povećanje dobiti nakon oporezivanja. Poreski kredit umanjuje poresku obavezu za određeni iznos investicionih troškova.[20]

Olakšice po osnovu ulaganja u BiH za strane investitore bi prije svega trebale da olakšaju pokretanje biznisa. Ove olakšice u BiH bi se mogle ostaviti i u pogledu skraćivanja vremena i procedure pokretanja investicije, koja je na našem zakonodavstvu veliki problem, možemo reći često neprevaziđen za mnoge investitore. Mjere vezane za ovu vrstu podsticaja su:

Umanjenje poreza na dobit na 5% u toku jedne godine za investiranje u pojedine djelatnosti (ribarstvo, poljoprivreda, ITC sektor, reciklaža i kinematografska i video proizvodnja, energetika). Porez na dobit umanjuje se i za 100% bruto zarada novozaposlenih radnika u periodu od 2 godine od dana zaposlenja, pod uslovom da u tom periodu nije smanjivan broj zaposlenih.

Porezna olakšica po osnovi ulaganja oporezive dobiti u investicije u vlastitu proizvodnu djelatnost garantirala je umanjenje porezne obaveze u iznosu cjelokupnog ulaganja. S druge strane, obveznici koji ulože oporezivu dobit u investicije za ostale vlastite djelatnosti imali su pravo na umanjenje porezne obaveze najviše do 75% oporezive dobiti.

Umanjenje porezne osnovice po osnovi ulaganja u osnovna sredstva pojavljuje se samo u zakonodavstvu RS. U zakonu iz 2002. ova se olakšica vezala za ulaganje u osnovna sredstva na teritoriju RS, kupovinu dionica ili udjela u vlastitom kapitalu ili kapitalu druge pravne osobe. U tim slučajevima obveznici su imali pravo na umanjenje osnovice u visini ulaganja.

Porezna olakšica po osnovi ulaganja u strojeve i opremu za obavljanje vlastite djelatnosti zadržana je i u zakonu iz 2007. s tim da je mogućnost korištenja ove olakšice ograničena do kraja 2008. Drugim riječima, ova se olakšica mogla koristiti do kraja 2008.

Umanjenje doprinosa

Doprinosi su oblici javnih prihoda koje karakteriše element protuusluge, plaćaju ih oni koji će imati određene koristi od prikupljenih doprinosa, te imaju strogu namjensku ulogu. Doprinosi, kao oblik javnog prihoda, služe za podmirenje potreba kao što su: zdravstveno osiguranje, penziono-invalidsko osiguranje, dječija zaštita, socijalna zaštita i osiguranje od slučaja nezaposlenosti.

Umanjenje doprinosa direktno utiče na smanjenja u svim segmentima javnog sektora, jer doprinosi su sami po sebi javni prihod i ovu stavku treba kontrolisano koristiti. Olakšica umanje doprinosa za strane investitore se može koristiti u sljedećim slučajevima:

U slučaju zapošljavanja novih radnika, oslobađa se plaćanje poreza na zarade, poslodavac u sljedećim periodima:

- 3 godine: za pripravnike mlađe od 30 godina i lica sa invaliditetom;
- 2 godine: za lica mlađa od 30 godina i lica starija od 45 godina;
- 1 godina: za sva lica, bez obzira na starost i druge kriterijume.

Doprinos za socijalno osiguranje; U slučaju zapošljavanja novih radnika na neodređeno vrijeme, oslobođenje od plaćanja doprinosa za socijalno osiguranje, važi u sljedećem periodu :

- 3 godine: za pripravnike mlađe od 30 godina i lica sa invaliditetom;
- 2 godine: za lica mlađa od 30 godina, lica starija od 50 godina i lica starija od 45 godina (umanje iznosi 80%).

Carinska izuzeća

Osim poreskih olakšica za strane direktne investicije je jako važan i razvijen sistem carinskih olakšica koje uveliko mogu da pomognu prilikom uvoza i obavljanje djelatnosti, posebice u prvim godinama poslovanja.

Sistem carinske politike je u BiH uređen Zakonom o carinskoj politici. Carinske olakšice su regulisane članom 205. Zakona o carinskoj politici: "Kada se važećim propisima predviđa povoljno tarifno postupanje s robom zbog njezina karaktera ili krajnje uporabe ili radi olakšica ili potpunog odnosno djelomičnog oslobađanja od plaćanja uvoznih ili izvoznih dažbina sukladno čl. 18., 79. 141. ili od 176. do 179. ovoga zakona, takvo povoljno tarifno postupanje, olakšica ili oslobađanje primjenjuje se i u slučajevima u kojima carinski dug nastaje sukladno čl. od 194. do 197. ovoga zakona, pod uvjetom da ponašanje zainteresirane osobe ne uključuje zlonamjerno postupanje ili očiti nemar i ako dokaže da su zadovoljeni drugi uvjeti za primjenu povoljnoga postupanja, olakšice ili oslobađanja." [21]

Ostali fiskalni podsticaji

Kad se govori fiskalnim poticajima za za privlačenje stranih direktnih investicija uglavnom se onda misli na porezne poticaje kod porez na dobit. No postoje porenji poticaji za ulaganja koji se mogu ugraditi kroz druge porezne oblike a čija je svrha u biti ista. Porezne poticaje za ulaganja izvan sistema poreza na dobit su rjeđe u razvijenim ekonomijama, a najčešće ih pronalazimo u različitim oblicima poreza po odbitku, poreza na dohodak, doprinosa, poreza na promet, poreza na imovinu te carina.

Mnoge zemlje koriste porez po odbitku kao instrument promicanja ulaganja.

Ukoliko je to slučaj, najčešće se on odnosi na primjenu snižene ili nulte stope poreza po odbitku koji inače plaćaju nerezidenti na ostvarenu dobit u dotičnoj zemlji. Porez po odbitku gotovo postoji u svakom poreznom sistemu a uglavnom se primjenjuje pri oporezivanu dividendi, kamata, dohotka od autorskih prava (engl. royalties) i sličnih plaćanja.

Porez na dohodak i doprinosi rijetko imaju utjecaja na donošenje investicijskih odluka te nije uobičajeno da se poticaji investicijama uopće ugrađuju u ove porezne oblike. Ono na što ovi porezni oblici utiču jest na visinu troška rada koji je važan faktor donošenja određene investicijske odluke. Prije svega tu se misli na iznos poreza i doprinosa koji snosi poslodavac, ali i sami zaposlenici (tzv. porezni klin). Prema tome se da naslutiti kako bi sniženje troška rada uticalo na povećanje zaposlenosti, a u tom slučaju potrebno je uticati na snižavanje onog dijela poreza (npr. payroll tax) i doprinosa koji snosi poslodavac.

Kad se govori o porezima na promet misli se indirektni poreze a prije svega na opći porez na promet odnosno PDV. Općenito indirektni porezi ne bi trebali imati uticaja na donošenje investicijskih odluka jer u teoriji porezni teret prebacuje na krajnjeg potrošača, odnosno trebali bi biti neutralni. Kada se govori o uticaju poreza na promet, prije svega PDV-a, na investicijske odluke, prije svega se spominju razni problemi koji mogu dovesti u pitanje neutralnost PDV-a. Na primjer, sporost administracije u povratu preplaćenog pretporeza, posebno ukoliko postoji visoka inflacija što znači da tada može doći do realnog manjeg povrata poreza ukoliko on kasni. U takvim situacijama najbolje bi bilo poboljšati rad porezne uprave i zakonodavstava kako bi se povrat poreza odmah ostvario, nego

nuditi određene povlastice poput izuzeća pojedinih prometa od PDVa.

Subvencije i poreska izuzeća su grupa fiskalnih podsticaja koji se sastoje iz dvije podgrupe, u zavisnosti od toga, da li se radi o prihodovnoj (porezi i doprinosi) strani fiskaliteta ili rashodovnoj strani fiskaliteta (subvencije). Osim navedenih poreznih podsticaja u ovu grupu ubrajaju se još subvencije, umanjeње doprinosa za socijalno osiguranje, prodaja imovine ispod tržišne cijene i slično.

Kod podsticaja udjeli u vlasničkom kapitalu važno je utvrditi, da li su ovi finansijski derivati stvarna pomoć ili su samo dio učešća javnog sektora u tržišnoj utakmici prema povoljnijim tržišnim uslovima. Jako je važno da ovi podsticaji budu od koristi za konkretnog stranog investitora, odnosno da država ne ostvaruje dodatne koristi. Ovoj grupi podsticaja pripadaju investicije u neprofitna preduzeća, transformaciju državnih potraživanja u vlasnički udio, prodaja državne imovine pod povoljnim uslovima i slično.

Fiskalni podsticaji imaju veliki uticaj na strane direktni investicije, ali u negativnom kontekstu jer se reflektuju kao barijere pri ulaganju, jer su nedovoljno i neadekvatno regulisani. Zakon o porez na dobit u Federaciji je uspostavljen 2007, dok je u Republici Srpskoj 2008 godini, što je uticalo na stopu poreza na dobit. Osim toga nepostojanje zakona na državnom nivou predstavlja veliki problem kod tumačenja stope poreza. Različiti su zakoni o porezu na dobit entiteta postavljali različite uvjete za korištenje ove porezne olakšice. Olakšice po osnovu ulaganja se reflektuju na strane investicije kao barijera u vidu procedura pokretanja biznisa. Često pokretanje zahtjeva puno vremena, novca i dokumentacije. Umnožavanje doprinosa kao podsticajna mjera u BiH se često koristi da bi se izbjegla određena plaćanja.

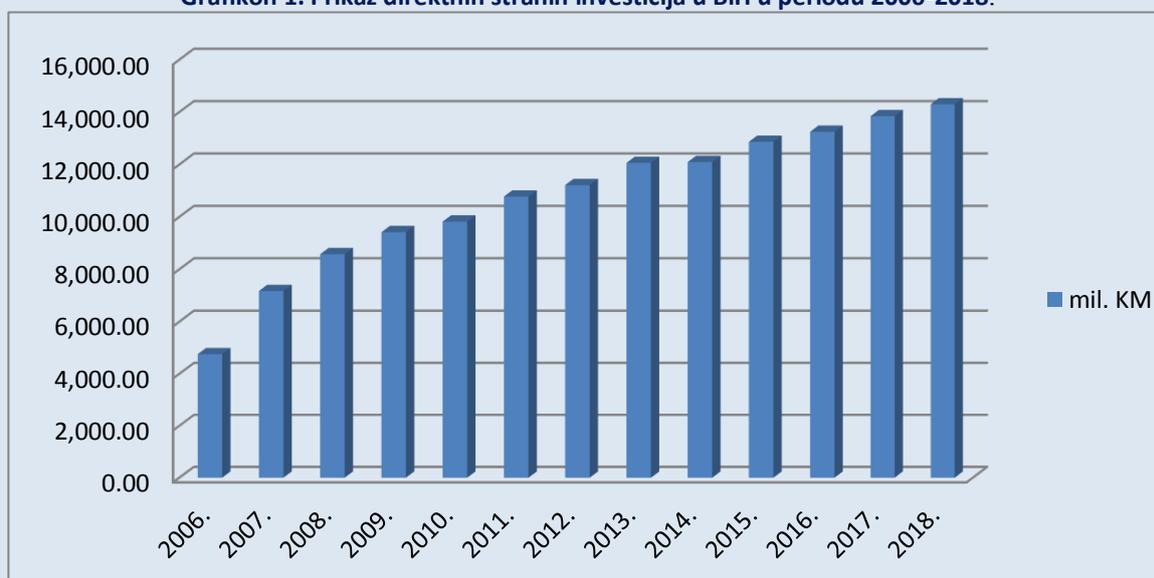
Trošak fiskalnih podsticaja

Fiskalni podsticaji kao dio makroekonomske strukture države su važan dio finansijskih podsticaja u državi, posebno ako se radi o ulaganjima stranog kapitala. U BiH ne postoji zakonska regulativa ali i određena institucija koja bi pratila ekonomske efekte uticaja stranih direktnih investicija u BiH, efektima fiskalnih podsticaja u pogledu stranih direktnih investicija te poreznim izdacima i gubicima poreznih prihoda.

uređenosti fikslanog sektora i propuste u realizaciji svih tačaka fiskalne politike u oblasti stranih direktnih investicija. Osim toga, troškovi zaštite investitora su visoki jer neuređenost pojedinih tržišta u BiH stvara nelojalnu konkurenciju za investitore.

U BiH postoje tri različita zakonodavstva koja regulišu problematiku fiskalne politike u BiH, a time i fiskalne podsticaje za strane investitore što dalje komplicira sistem privlačenja i zadržavanja stranih investitora u BiH. [22]

Grafikon 1. Prikaz direktnih stranih investicija u BiH u periodu 2006-2018.

Izvor: Autor na osnovu dostupnih podataka na:

http://statistics.cbbh.ba/Panorama/novaview/SimpleLogin_bs_html.aspx (17.10.2019.)

Zakon o porez na dobit u Federaciji je uspostavljen 2007, dok je u Republici Srpskoj 2008 godini. Članovi ovih zakona su uticali na strane direktne investicije što pokazuje i stanje stranih direktnih investicija na predhodnom grafiku.

Dopunjavanjem zakonske regulative i poboljšanjem postojećih fiskalnih podsticaja, strane direktne investicije su bilježile bolje rezultate, ali neznatno. Grafikon pokazuje promjenu strukture stranih direktnih investicija što je posljedice uticaja fiskalnih podsticaja.

Troškovi fiskalnih podsticaja su jako visoki za fiskalni sektor u BiH. Ovi troškovi se prije svega odnose na nedostatak

ZAKLJUČAK

Direktne strane investicije su u savremenoj tržišnoj ekonomiji predstavljaju

odlično sredstvo za povećanje konkurentnosti države uvoznice stranih direktnih investicija. Privlačenje stranih direktnih investicija je od velikog značaja za države tranzicije kao što je BiH, jer kapital, tehnologija, menadžerska i organizaciona znanja koje one donose, utiču na stvaranje, održavanje i rast njihove konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu. One bi trebalo da povećaju: zaposlenost, produktivnost rada, agregatnu ponudu, konkurentnost i izvoz države uvoznice. U takvoj situaciji, većina zemalja u tranziciji strane direktne investicije smatraju ključnim instrumentom procesa transformacije vlastite privrede.

U uslovima savremenog globalnog poslovanja, sve više se ističe potreba za aktivnijom politikom prema direktnim stranim investicijama, koja mora biti inkorporirana u strategiju razvoja. To podrazumijeva različite mjere usmjerene na jačanje apsorbcione sposobnosti domaće privrede, koje zahtijevaju reforme u obrazovanju i nacionalnom inovativnom sistemu, izgradnji i modernizovanju infrastrukture. Prednosti privlačenja stranih direktnih investicija su od velikog značaja, posebnu u državama koje imaju nedostatak vlastitog kapitala.

BiH je pogodno tržište za strane direktne investicije, malo nerazvijeno tržište, zemlja u tranziciji, prirodna bogatstva, jeftina radna snaga. Međutim, ono što je ključno za privlačenje direktnih stranih investicija, a to je politička podloga, izostaje. U BiH je potreban sistem zakonodavne regulative kako bi poboljšala poslovni ambijent i pokrenula ciklus bržeg ekonomskog razvoja. Nužno je bez odlaganja, sve aktivnosti usmjeriti na smanjenje javne potrošnje, održavanje makroekonomske stabilnosti i ekonomskog oporavka.

Stupanjem na snagu poreznog zakona, kako u FBiH, tako i u RS-oj, došlo je do naglog pada stranih direktnih investicija u BiH. Nakon uspostavljanja zakona i dodavanjem amandmana, odnosno poboljšanjem zakona, strane direktne investicije su počele da imaju progresivan karakter. Osim toga, stalne promjene u poreznim stavkama kao što su promjena stope na dobit, porezne osnovice su također dovele do promjene strukture stranih direktnih investicija, a koje su popraćene krizom u Eurozoni u periodu 2011.godine.

Fiskalna politika predstavlja skup mjera koje određuju i prate kretanje svih prihoda i rashoda jedne države odnosno bavi se pitanjima budžeta. Fiskalna politika je prema tome, važan faktor za stvaranje konkurentnosti države, a koje je ostvarivo kroz strane direktne investicije. Privlačenje stranih direktnih investicija posredstvom fiskalne politike ostvaruje se fiskalnim podsticajima/olakšicama. Najvažniji fiskalni podsticaji su većinom vezani za poresku politiku (snižena stopa poreza na dobit, porezni praznici, ubrzana amortizacija). Osim toga, u fiskalne olakšice spadaju i olakšice po osnovu ulaganja, umanjeње doprinosa, carinska izuzeća. Ovi fiskalni podsticaji se primjenjuju i manjoj i većoj mjeri i u fiskalnom sistemu BiH. Važno je napomenuti da BiH mora još dosta toga da uradi i popravi svoju fiskalnu politiku koja nije u funkciji privlačenja stranih direktnih investicija. Problem je u loše kreiranom zakonskom politikom, ali i nedostatkom volje da se nešto promjeni u pogledu privlačenja stranih direktnih investicija. Analizom svih fiskalnih olakšica došlo se do zaključka da vlasti u BiH nisu dovoljno radile na polju fiskalne politike i fiskalnih olakšica za privrednike, posebice strane investitore, jer mnoge olakšice se ne primjenjuju u obimu u kojem bi trebale ili

se nikako ne primjenjuju. Osim toga nadležnost fiskalne politike je entitetska što u mnogome oteža privlačenje i zadržavanje stranih direktnih investicija.

REFERENCE

- [1] Hasanbegović, E.: Menadžment investicija, Bugojno, 2019. str. 244
- [2] Ristić, Ž.: Fiskalni menadžment, Savremena administracija, Beograd, 1995., str.483
- [3] Momirović, D.: Uloga poreskih podsticaja iz poreza na dobit u izgradnji konkurentnosti, stručni članak, Ekonomski horizonti br.10 (1-2), 2008., str.33-51
- [4, 6] Boadway, R.W. & Shah, A.: Perspectives on the Role of Investment Incentives in Developing Countries u: A. Shah (ed.), „Fiscal Incentives for Investment and Innovation“ Washington: World Bank, 1995., p.31-136.
- [5] Beasley, T. & Seabright, P.: The effects and policy implications of state aids to industry: an economic analysis, Economic policy, Vol. 14, April, 1999., p.15-53
- [7] Vlada Crne Gore, “Strategije privlačenja stranih direktnih investicija 2013-2015” Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, 2013., str. 53
- [8] Jelčić, B., Jelčić B.: Porezni sustav i porezna politika, Zagreb: Informator, 1998., str.220
- [9, 10] Zakon o porezu na dobit Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 25/08, član 24).
- [11] Zakon o porezu na dobit Federacije Bosne i Hercegovine, (Službeni glasnik FBiH, broj 97/07)
- [12] Zakon o porezu na dobit Federacije Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik FBiH, broj 97/07, član 33.
- [13,14] Kesner-Škreb, M.: Porezni podsticaji, Finansijska teorija i praksa 25(4), 2001., str.633-636
- [15, 16] Prilagođeno prema: Zakon o porezu na dobit, Federacije Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik FBiH, broj 97/07
- [17] Zakon o porezu na dobit Republike Srpske Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 25/08
- [18,19, 20] Cf. Momirović.D.: Op.cit., str.33-51
- [21] Zakon o carinskoj politici BiH, Službeni glasnik BiH broj 57/04, član. 205
- [22] Lazović-Pita.L., Pita.S.: Porezni izdaci u sustavu poreza na dobit: primjer BiH, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2012., str.112

ANALIZA FINANSIJSKE ODRŽIVOSTI KOMUNALNIH PREDUZEĆA U SREDNJOBOSANSKOM KANTONU

Mr. Samir Sunulahpašić

SAŽETAK

Analiza finansijske održivosti je veoma bitna sa aspekta budućeg poslovanja komunalnih preduzeća. Nepovoljan finansijski položaj preduzeća može najčešće imati kao za posljedicu nelikvidnost i prezaduženost tog preduzeća. Javna komunalna preduzeća su većinom u vlasništvu države, odnosno jedinica lokalne samouprave (JLS). Potencijalni dugovi ovih preduzeća utiču na stabilnost javnih finansijskih i akumulaciju javnog duga.

Cilj istraživanja je dokazati da se analizom finansijske održivosti, odnosno skraćenom analizom finansijskog, imovinskog i prinospnog položaja komunalnih preduzeća na području Srednjobosanskog kantona može predvidjeti poslovne poteškoće, odnosno doprinijeti debati o mogućnostima njihovog ozdravljenja ili pak pravremenog otvaranja stečaja i reorganizacijom u stečaju tih preduzeća nastaviti uspješno poslovanje.

Rad se sastoji iz tri dijela i to:

U prvom dijelu ovog rada autor prezentira analizu finansijske održivosti, odnosno skraćenu verziju analize imovinskog, prinospnog i finansijskog položaja komunalnih preduzeća u SBK-u i ukazuje na probleme u kojima se nalaze, odnosno postojanje velike mogućnosti otvaranja stečaja tih preduzeća.

U drugom dijelu ovog rada, autor, daje određena kritička razmišljanja i preporuke zakonskoj regulativi u vezi unapređenja finansijske održivosti, a sve u cilju spašavanja komunalnih preduzeća.

U trećem dijelu ovog rada, autor daje zaključna razmatranja ovog rada.

Ključne riječi: finansijska analiza, finansijska održivost, komunalna preduzeća, stečaj

UVOD

Analiza poslovanja komunalnih preduzeća na području Srednjobosanskog Kantona (SBK) rađena je na finansijskim pokazateljima koji se koriste u poslovanju tih preduzeća u periodu od 2016-2018 godine.[1] Dakle uzeti su dostupni finansijski podaci iz 12 komunalnih preduzeća sa područja SBK-a i to: JKP Komunalac Busovača; JP.Vodovod i Kanalizacija Kiseljak; JKP Kostajnica Kreševo; JKP Vitkom Vitez; JKP Vilenica–Vodovod Novi Travnik; JKP Trebišnjica Travnik; JKP Vodovod i Kanalizacija Bugojno; JKP Gradina Donji Vakuf; JKP Vodovod i Kanalizacija Jajce; JKP Ščona Fojnica; JKP VIK doo Gornji Vakuf-Uskoplje i JKP Bašbunar u stečaju Travnik.

Analiza finansijske održivosti Javnih komunalnih preduzeća SBK urađena je sa ciljem:

OCJENA EKONOMSKO FINANSIJSKE ODRŽIVOSTI KOMUNALNIH PREDUZEĆA NA PODRUČJA SBK-A

Ocjene njegovog finansijskog položaja,što podrazumijeva uvid u pokazatelje likvidnosti, rentabilnosti, profitabilnosti, zaduženosti i aktivnosti JKP na području Srednjobosanskog kantona;

Analiza je urađena na bazi zvaničnih finansijskih izvještaja i obuhvata izvještajni period od 2016. do 2018. godine.

U ovom radu će biti urađena skraćena verzija predmetne analize koja uključuje samo vremensku dimenziju-kretanje razvoja finansijskog položaja preduzeća, s obzirom na nemogućnost sprovođenja prostorne analize koja uključuje analizu u odnosu na konkurenciju privredne grane.

Analiza finansijskog položaja ima za cilj da ocijeni mogućnosti finansiranja preduzeća u cilju njegovog rasta i razvoja, ocijeni njegovu likvidnost, solventnost i adekvatnost kapitala. Na bazi dobijenih podataka i utvrđenih indikatora menadžment može kreirati adekvatne strategije i taktike upravljanja finansijama u preduzeću.

Tabela 1a. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti,likvidnosti,zaduženostii i solventnosti JKP-a SBK

I.	JKP „KOMUNALAC „BUSOVAČA	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	(11.997)	(71.742)	(36.854)
2.	Kapital	494.922	506.920	578.662
3.	Poslovna imovina	771.882	835.949	946.750
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	-2,4%	-14,2%	-6,4%
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	- 1,6%	-8,6%	-3,9%
6.	Prihodi od prodaje usluga	819.195	883.341	1.002.348
7.	Ukupno poslovni rashodi	825.540	920.393	963.793
8.	EBIT-opreativna dobit	(6.345)	(37.052)	38.555
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/prihod	65,8%	66,9%	58,6%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	84,16	88,14	88,02
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljača	152,30	197,63	214,02
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	30.341	31.548	37.124
5.	Prosječan trošak plaće po zaposlenom(KM)	19.961	21.101	21.768
	Likvidnost,zaduženost i solventnost			
1.	Koef.likvidn.(tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	0,97	0,88	0,95
2.	Ukupne Obaveze	276.960	329.029	368.088
3.	Stopa zaduženosti)	35,90%	39,35%	38,88%

Izvor:Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1b. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

II.	JKP „VODOVOD I KANALIZACIJA“ KISELJAK	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	55.270	41.523	134.074
2.	Kapital	595.212	539.942	498.419
3.	Poslovna imovina	1.081.637	838.460	884.790
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	9,28%	7,7%	26,9%
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	5,10%	5,0%	15,2%
6.	Prihodi od prodaje	1.168.854	1.089.442	1.097.096
7.	Ukupno poslovni rashodi	1.103.907	1.013.798	912.934
8.	EBIT-Operativna dobit	64.947	75.644	184.162
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/prihod	51,8%	51,2%	45,8%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	97,48	98,82	100,78
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljača	37,05	55,26	72,81
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	44.956	49.520	49.868
5.	Prosječan trošak plaće po zaposlenom(KM)	23.305	25.362	22.839
	Likvidnost, zaduženosti i solventnosti			
1.	Koef. likvidn. (tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	5,22	3,56	2,84
2.	Ukupne Obaveze	486.425	298.518	386.371
3.	Stopa zaduženosti	44,97%	35,60%	43,66%

Izvor: Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1c. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

III.	JKP „VITKOM“VITEZ	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	1.276	1.043	(180.853)
2.	Kapital	2.439.996	2.438.690	2.437.647
3.	Poslovna imovina	4.713.931	4.605.590	4.284.532
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	0,1%	0,04%	(7,4%)
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	0,02%	0,022%	(4,2%)
6.	Prihodi od prodaje	2.435.198	1.964.759	2.132.777
7.	Ukupno poslovni rashodi	1.126.950	1.922.142	2.275.886
8.	EBIT-Operativna dobit	308.248	42.617	(143.109)
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/prihod	51,40%	61,0%	54,5%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	287,90	329,84	260,00
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljača	351,70	345,12	180,43
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	35.293	28.475	29.622
5.	Prosječan trošak plaće po zaposlenom(KM)	18.134	17.381	16.143
	Koef. likvidnosti, zaduženosti i solventnosti			
1.	Koef. likvidn. (tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	0,96	1,11	1,25
2.	Ukupne Obaveze	2.274.005	2.166.900	1.846.885
3.	Stopa zaduženosti	48,2%	47,05%	43,10%

Izvor: Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1d. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

IV.	JKP „VILENICA-VODOVOD“NOVI TRAVNIK	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	11.787	21.669	40.249
2.	Kapital	631.619	619.832	598.163
3.	Poslovna imovina	1.652.226	1.564.726	1.588.505
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	1,87%	3,5%	6,7%
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	0,71%	1,4%	2,5%
6.	Prihodi od prodaje	969.705	939.948	968.360
7.	Ukupno poslovni rashodi	884.050	861.503	860.986
8.	EBIT-Operativna dobit	85.655	78.445	107.374
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/prihod	62,4%	61,9%	55,9%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	354,98	369,98	364,00
3.	Prosječni broj dana plaćanja dobavljača	142,76	131,23	114,06
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	32.324	30.321	31.237
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	20.178	18.757	17.473
	Likvidnost, zaduženost i solventnost			
1.	Koef.likvidn.(tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	1,43	1,44	1,46
2.	Ukupne Obaveze	1.021.607	944.894	990.342
3.	Stopa zaduženosti	61,38%	60,38%	62,34%

Izvor:Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1e. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

V.	JKP“ TREBIŠNJICA“ TRAVNIK	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	(41.426)	(56.320)	(87.626)
2.	Kapital	22.777	0	0
3.	Poslovna imovina	964.118	874.341	804.394
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	(-181,9%)	-	-
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	(4,3%)	(6,4%)	(10,9%)
6.	Prihodi od prodaje	350.154	333.173	271.976
7.	Ukupno poslovni rashodi	392.629	384.739	374.396
8.	EBIT-Operativna dobit	(42.475)	(51.566)	(102.420)
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/Prihod	65,6%	66,7%	76,4%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	242,96	225,73	239,08
3.	Prosječna broj dana plaćanja dobavljača	644,00	641,39	627,68
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	18.429	18.510	16.998
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	12.094	12.351	12.994
	Likvidnost, zaduženost i solventnost			
1.	Koef.likvidn.(tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	0,25	0,24	0,24
2.	Ukupne Obaveze	941.341	874.341	804.394
3.	Stopa zaduženosti	97,63%	100%	100%

Izvor:Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1f. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

VI.	JKP „VODOVOD I KANALIZACIJA“BUGOJNO	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	2.226	3.033	(53.843)
2.	Kapital	4.503.129	4.500.903	4.497.712
3.	Poslovna imovina	5.828.363	5.878.759	5.690.829
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	0,04%	0,06%	(1,2%)
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	0,03%	0,05%	(0,9%)
6.	Prihodi od prodaje	1.029.400	1.034.965	1.061.606
7.	Ukupno-poslovni rashodi	1.092.287	1.109.577	1.192.900
8.	EBIT-Operativna dobit	(62.887)	(74.612)	(131.294)
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata /Prihod	80,1%	77,1%	76,2%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	366,92	358,80	329,19
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljača	256,25	253,89	181,08
4.	Prihodi po zaposlenom(KM)	23.940	24.069	24.689
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	19.175	18.561	18,802
	Likvidnost,zaduženost i solventnost			
1.	Koef.likvidn.(tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	1,67	1,59	1,29
2.	Ukupne obaveze	1.325.234	1.377.856	1.193.117
3.	Stopa zaduženosti	22,73%	23,43%	20,96%

Izvor:Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1g. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

VII.	JKP „GRADINA“DONJI VAKUF	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak	9.671	90.952	92.186
2.	Kapital	1.837.913	1.828.242	1.737.290
3.	Poslovna imovina	2.964.878	3.001.207	2.882.401
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	0,5%	4,97%	5,3%
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	0,3%	3,03%	3,20%
6.	Prihodi od prodaje	991.322	849.629	866.198
7.	Ukupno-poslovni rashodi	937.279	734.762	648.428
8.	EBIT-Operativna dobit	54.043	114.867	217.770
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/Prihod	61,5%	53,7%	43,6%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	313,01	355,24	272,58
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljačima	80,44	122,87	41,80
4.	Prihodi po zaposlenom(KM)	33.044	35.401	41.248
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	20.322	19.019	17.977
	Likvidnost,zaduženost i solventnost			
1.	Koef.likvidn.(tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	7,47	6,70	9,30
2.	Ukupne Obaveze	1.126.965	1.172.965	1.145.111
3.	Stopa zaduženosti	38,00%	39,08%	39,72%

Izvor:Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1h. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

VIII.	JKP „VODOVOD I KANALIZACIJA“ JAJCE	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	217.861	6.990	(20.311)
2.	Kapital	217.861	0	0
3.	Poslovna imovina	916.675	1.195.961	1.593.080
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	100%	-	-
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	23,8%	0,6%	(1,3%)
6.	Prihodi od prodaje	1.392.866	1.416.461	920.629
7.	Ukupno poslovni rashodi	982.370	1.017.847	945.135
8.	EBIT-Operativna dobit	410.496	398.614	(24.506)
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/Prihod	50,5%	48,2%	74,7%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	37,07	106,17	308,00
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljačima	82,76	699,94	1.658,84
4.	Prihodi po zaposlenom(KM)	42.208	44.264	28.770
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	21.324	21.341	21.487
	Likvidnost, zaduženost i solventnost			
1.	Koef. likvidn. (tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	0,29	0,39	0,52
2.	Ukupne Obaveze	698.904	1.188.971	1.593.080
3.	Stopa zaduženosti	76,24%	100%	100%

Izvor: Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1i. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

IX.	JKP „ŠČONA“ FOJNICA	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	96.752	63.526	(105.350)
2.	Kapital	2.328.003	2.231.251	2.167.725
3.	Poslovna imovina	5.007.479	4.980.791	5.067.917
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	4,2%	2,8%	(4,9%)
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu (1/3*100) ROA	1,9%	1,3%	(2,1%)
6.	Prihodi od prodaje	1.171.733	1.067.146	1.013.473
7.	Ukupno poslovni rashodi	1.056.385	986.508	884.390
8.	EBIT-Operativna dobit	115.348	80.638	129.083
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata /Prihod	46,6%	50,9%	47,4%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	168,74	168,74	164,77
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljačima	94,48	27,56	83,93
4.	Prihodi po zaposlenom(KM)	46.869	41.044	40.539
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	21.850	20.910	19.212
	Likvidnost, zaduženost i solventnost			
1.	Koef. likvidn. tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	5,40	6,31	4,42
2.	Ukupne Obaveze	2.679.460	2.749.540	2.900.092
3.	Stopa zaduženosti	53,50%	55,20%	57,22%

Izvor: Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1j. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

X.	JKP „VIK“ GORNJI VAKUF-USKOPLJE	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	7.699	11.467	4.014
2.	Kapital	352.922	345.337	333.869
3.	Poslovna imovina	1.546.367	1.553.124	1.584.858
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	2,2%	3,3%	1,2%
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	0,5%	0,7%	0,3%
6.	Prihodi od prodaje	478.217	499.318	487.922
7.	Ukupno poslovni rashodi	444.187	441.111	437.207
8.	EBIT-Operativna dobit	31.030	58.207	50.715
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/Prihod	60,6%	58,7%	60,7%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	224,61	198,25	195,35
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljačima	66,5	40,91	42,36
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	28.130	27.740	27.107
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenim(KM)	17.059	16.285	16.460
	Likvidnost, zaduženost i solventnost			
1.	Koef. likvidn. (tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	0,67	0,66	0,63
2.	Ukupne obaveze	1.193.445	1.207.787	1.250.989
3.	Stopa zaduženosti	77,20%	77,76%	78,93%

Izvor: Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1k. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

XI.	JKP „BAŠBUNAR U STEČAJU“ TRAVNIK	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	63.110	7.596	488.454
2.	Kapital	840.495	777.385	769.789
3.	Poslovna imovina	2.754.594	2.747.275	2.872.245
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	7,5%	1,0%	63,5%
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	2,3%	0,3%	17,0%
6.	Prihodi od prodaje	3.896.618	3.914.739	3.805.516
7.	Ukupno poslovni rashodi	3.608.563	3.543.855	3.334.127
8.	EBIT-Operativna dobit	288.055	370.884	471.389
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/Prihod	51,2%	50,5%	50,3%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	209,89	206,66	223,63
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljačima	129,74	115,45	110,19
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	36.417	36.932	35.566
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	18.632	18.637	17.891
	Likvidnost, zaduženost i solventnost			
1.	Koef. likvidn. (tekuća imovina/kratkoročne obaveze)	1,57	1,70	1,83
2.	Ukupne Obaveze	1.914.099	1.969.890	2.102.456
3.	Stopa zaduženosti	69,50%	71,70%	73,19%

Izvor: Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Tabela 1. Sažet prikaz pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i solventnosti JKP-a SBK

XII.	JKP "KOSTAJNICA" KREŠEVO	2018	2017	2016
	Rentabilnost i profitabilnost			
1.	Neto dobitak/gubitak	54.796	60.718	66.260
2.	Kapital	249.266	195.170	134.452
3.	Poslovna imovina	474.428	375.738	302.731
4.	Stopa prinosa na ukupan kapital(1/2*100) ROE	13,4%	31,1%	49,3%
5.	Stopa prinosa na ukupnu aktivu(1/3*100) ROA	7,0%	16,2%	21,9%
6.	Prihodi od prodaje	518.169	442.487	418.250
7.	Ukupno poslovni rashodi	449.282	358.187	318.325
8.	EBIT-Operativna dobit	68.887	84.300	99.925
	Efikasnost operativne imovine			
1.	Troškovi plata/Prihod	42,8%	49,3%	51,9%
2.	Prosječan broj dana naplate potraživanja	150,27	117,35	98,46
3.	Prosječan broj dana plaćanja dobavljačima	60,28	29,00	9,56
4.	Prihod po zaposlenom(KM)	43.181	36.874	32.173
5.	Prosječan trošak plate po zaposlenom(KM)	18.474	18.178	16.699
	Likvidnost, zaduženost i solventnost			
1.	Koef. likvidn. (tekućimovina/kratkoročne obaveze)	1,64	6,58	8,45
2.	Ukupne Obaveze	224.462	180.568	168.279
3.	Stopa zaduženosti	47,3%	48,05%	55,58%

Izvor: Prikaz autora rada na bazi podataka-LRC kreditni biro(www.lrcbh.com)

Dakle, u ovoj analizi su predstavljene odabrane grupe pokazatelja finansijskih izvještaja kao što su pokazatelji profitabilnosti, operativne efikasnosti, zaduženosti, solventnosti i produktivnosti javnih komunalnih preduzeća na području SBK-a. Kao izvor referentnih vrijednosti za potrebe ove analize koristili smo iskustveno računovodstvene podatke kao ciljne vrijednosti, a detaljna analiza svakog komunalnog preduzeća bi zahtijevala promatranje svakog ponaosob JKP-a.

U kontekstu **analize pokazatelja likvidnosti**, tj. koliko su komunalna preduzeća sposobna da podmire svoje kratkoročne obaveze, ovi pokazatelji ne bi trebali da budu manji od 2, tj. da kratkoročna imovina mora biti bar 2 puta veća od kratkoročnih obaveza. Od promatranih preduzeća za posmatrani period, 17% zadovoljava ovaj koeficijent, odnosno 2 (dva) komunalna preduzeća imaju ovaj koeficijent veći od 2, dok 33%, odnosno 4 preduzeća imaju koeficijent veći od 1.

Ostala preduzeća iz uzorka imaju koeficijent manji od 1. Kada

ove pokazatelje dovedemo u vezu sa prosječnim brojem dana naplate potraživanja možemo zaključiti da je likvidnost komunalnih preduzeća dosta ugrožena. Tako, npr. JKP Ščona Fojnica ima koeficijente likvidnosti preko 5, a prosječan broj dana naplate potraživanja za sve godine posmatranog perioda oko 170 dana, kao i JKP Gradina Donji Vakuf koje ima koeficijent likvidnosti u 2018 godini 7,47, a prosječno vrijeme naplate potraživanja 313 dana. Sve ovo može ukazivati i na nerealno iskazana potraživanja odnosno potencijalni rashod po osnovu sumnjivih i spornih potraživanja a to se reflektuje dalje i na uspješnost poslovanja tih komunalnih preduzeća.

U kontekstu **analize zaduženosti**, odnosno u kojoj mjeri se JKP finansiraju iz tuđih izvora sredstava, odnosno koliko se imovine finansira iz vlastitog kapitala[2] možemo primjetiti da su većinom sva JKP zadužena, a neka od njih kao npr. JKP "Trebišnjica" Travnik i VIK Jajce imali su gubitak iznad visine kapitala u 2016 i 2017 godini, da bi u 2018 godini pokrili taj

gubitak, što predstavlja zabrinjavajući podatak. Samo jedno JKP-e iz uzorka se finansira iz tuđih izvora manjim od 30%, tj odnos 0,30:0,70., dok 3 (tri) JKP iz uzorka se finansira iz tuđih izvora većim od 70%. U pravilu ako je veći iznos finansiranja tuđim sredstvima, komunalno preduzeće može doći u probleme izmirivanja svojih obaveza u budućem periodu.

U kontekstu ***pokazatelja operativne efikasnosti poslovanja*** izvršena je analiza obrta operativne imovine, stalne imovine i tekuće imovine, zatim pokazatelja prosječnog trajanja dana naplate potraživanja, prosječnog trajanja dana plaćanja dobavljačima, kao i nekih pokazatelja produktivnosti kao što su: prihod po zaposlenom, prosječan trošak plate po zaposlenom i udio troška plate u prihodu poslovanja.

Kod svih komunalnih preduzeća u SBK-u uočen je zabrinjavajući rezultat o prosječnom broju dana naplate potraživanja od kupaca koji pokazuje broj potrebnih dana da JKP-a svoje potraživanja pretvore u novac i u posmatranom periodu od 2016-2018 godine kreće se u rasponu od 200-300 dana, osim 3(tri) komunalna preduzeća. Posmatrajući zakonsku regulativu a posebno Zakon o finansijskom poslovanju FBiH[3], ciljani iznos bio bio otprilike oko 90 dana, što ukazuje da samo JKP "Komunalac" Busovača, JKP "Komunalac" Kiseljak i VIK Jajce su u granicama referentne vrijednosti. Dakle, to ukazuje da je kod većine komunalnih preduzeća SBK-a sistem upravljanja potraživanjem na veoma niskom nivou. Takodjer analizom ovog koeficijenta za posmatrani period može se uočiti da je ovaj koeficijent kod pojedinih preduzeća za sve godine na istom nivou, što može ukazivati na nerealno iskazana potraživanja od kupaca, odnosno zastaru

tih potraživanja, gdje je vodeći se načelom opreznosti i poštujući MRS [4] i MSFI [5] trebalo ta potraživanja otpisati i voditi u vanbilansnoj evidenciji. Međutim za što tačniji rezultat ovog koeficijenta trebalo bi detaljno analizirati zasebno svako komunalno preduzeće. Prosječan broj dana plaćanja dobavljačima pokazuje nam obim kreditiranja preduzeća od strane dobavljača. Generalno gledano i ovaj pokazatelj je na promatranom uzorku na veoma niskom nivou. Samo 25% od promatranog uzorka, odnosno 3 komunalna preduzeća imaju ovaj pokazatelj u granicama referentne vrijednosti, a to je do 60 dana, dok npr. jedno preduzeće kroz posmatrani period ima ovaj koeficijent od cca 600 dana (JKP Trebišnjica Travnik).

Koeficijent prihod po zaposlenom je pokazatelj odnosa prihoda od poslovanja i ukupnog broja zaposlenih. Dakle to je pokazatelj koji pokazuje sposobnost preduzeća za generisanje prihoda u odnosu na broj zaposlenih. Kada ovaj pokazatelj dovedemo u vezu sa prosječnim troškom plate po zaposlenom, koji bi po pravilu trebao da iznosi manje od pola prihoda po zaposlenom, može se primjetiti da 66,7% od promatranog uzorka, odnosno 8(osam) komunalnih preduzeća nisu ispoštovali to pravilo.

Pokazatelj odnosa troškova plate i poslovnih prihoda pokazuje koliko je komunalno preduzeće imalo troškova plate za svaku jedinicu ostvarenih prihoda od prodaje usluga. Iz analize je uočljivo da sva preduzeća imaju taj koeficijent preko 50%, odnosno dva komunalna preduzeća za sve godine posmatranog perioda taj koeficijent imaju preko 70%, što sigurno ima uticaja na uspješnost poslovanja.

Ostali pokazatelje aktivnosti kao što su koeficijent obrta stalne, tekuće i obrtne

imovine su generalno na niskom nivou i nećemo ih analizirati, jer rezultati istih nisu značajni za donošenje konačnog zaključka o finansijskoj održivosti komunalne privrede SBK-a.

Pokazateljima profitabilnosti mjerimo uspjeh ostvarivanja zarada komunalnog preduzeća, odnosno uspjeh poslovnog rezultata. Za potrebe ove analize predstavljeni su rezultati, Povrat na imovinu (ROA), Povrat na kapital (ROE) i EBIT (operativna dobit).

Zabrinjavajuće je da 2 od 12 komunalnih preduzeća SBK-a su u 2018 godini ostvarili negativan poslovni rezultat.

Povrat na ukupni kapital (ROE) je pokazatelj koji nam govori koliki su povrat ostvarili vlasnici na svoja ulaganja. Prema Damodaranu (2018) ciljana vrijednost ovog pokazatelja je oko 6%. (Klasifikacija 3600-vodosnabdjevanje, prikupljanje, odvoz otpada i sl.). Ova analiza je pokazala da samo 4 preduzeća iz posmatranog uzorka, u 2018 godini imaju veće vrijednosti od ciljane. Bitno je spomenuti i da dva komunalna preduzeća u 2018 godini imaju negativan povrat na kapital. (JKP Komunalac Busovača, i JKP Trebišnjica Travnik).

Povrat na ukupnu imovinu (ROA) je pokazatelj koji nam govori koliki su povrat imali komunalna preduzeća na ukupno angažirana sredstva, odnosno predstavlja pokazatelj uspješnosti korištenja sredstava preduzeća. Generalno možemo reći da kod promatranih preduzeća je na veoma niskom nivou.

EBIT-Operativna dobit je jedan od bitnih pokazatelja komunalnih preduzeća i predstavlja odnos između poslovnih prihoda i poslovnih rashoda preduzeća. Analiza je pokazala da 3 od 13

posmatranih preduzeća u 2018 godini imaju negativan iznos, što u relativnom iznosu 25%. To znači da oni ostvaruju gubitak od poslovne djelatnosti, odnosno da ne generišu dovoljno prihoda od poslovne djelatnosti kako bi mogli izmiriti poslovne rashode kao što su: troškovi plata, materijala, nematerijalnih troškova i troškova amortizacije.

Smatramo da je veoma bitno napomenuti da tri od posmatranih 12 komunalnih preduzeća koji posluju na području SBK-a su prošli i prolaze faze stečajnog postupka odnosno stečajne reorganizacije (JKP Kreševo, JKP Kiseljak i JKP Bašbunar Travnik). JKP Kostajnica Kreševo i JKP Komunalac Kiseljak su prošli stečajni postupak i ponovno nastavili poslovati, a JKP Bašbunar u stečaju prolazi kroz plan reorganizacije u stečaju, a kao što možemo vidjeti iz ove analize ova tri preduzeća imaju dosta dobre pokazatelje i profitabilnosti i zaduženosti i likvidnosti. To bi trebalo biti primjer i uzor i za ostala komunalna preduzeća koja su u poteškoćama da pokušaju kroz stečaj a onda i plan reorganizacije u stečaju da uspješno nastave poslovanje. Mišljenja smo da urađena analiza finansijske održivosti komunalnih preduzeća iz posmatranog uzorka na području SBK-a može dovesti do zaključka da JKP Trebišnjica Travnik, bi trebala ozbiljno razmotriti i sagledati finansijsko poslovanje i pokušati možda putem stečaja ili reorganizacije u stečaju nastaviti uspješno poslovanje. Jer pogrešna je percepcija da stečaj predstavlja kraj preduzeća. Zakon o stečajnom postupku FBiH poznaje i termin „REORGANIZACIJA U STEČAJU“, gdje se kroz stečajni plan može nastaviti uspješno poslovanje, zadržati radna mjesta i ponovo ostvarivati dobre poslovne rezultate. To sve sigurno zahtijeva detaljnu analizu poslovanja tih komunalnih preduzeća.

PREPORUKE I PRIJEDLOZI MJERA UNAPREĐENJA FINANSIJSKE ODRŽIVOSTI KOMUNALNIH PREDUZEĆA NA PODRUČJA SBK-A

Provedena analiza finansijske održivosti komunalnih preduzeća na području SBK pokazala je na potrebu unapređenja odnosno promjena u dosadašnjem načinu finansijskog poslovanja komunalnih preduzeća. Shodno tome mišljenja smo da bi trebalo unaprijediti sljedeće:

- Unaprijediti sistem upravljanja naplate potraživanja od kupaca,
- Poboljšati pravne mehanizme naplate potraživanja od kupaca (tužbe, rok zastare od kupaca),
- Uspostaviti i poboljšati troškovno računovodstvo, uspostaviti troškovne centre koji će omogućiti smanjivanje troškova po zaposlenom radniku,
- Definirati politiku otpisa i umanjenja potraživanja od kupaca,
- Uspostaviti vanbilansnu evidenciju otpisanih potraživanja,
- Pridržavati se zakonske regulative u svrhu otvaranja stečajnog postupka za preduzeća koja ispunjavaju uslove za otvaranje stečaja[6]
- JLS, kao većinski vlasnici komunalnih preduzeća bi trebali postaviti jasne ciljeve vezane za uspješnost poslovanja komunalnih preduzeća prema kojima bi mogli mjeriti i kontrolisati poslovne rezultate istih,
- Fer i realna prezentacija finansijskih izvještaja,
- Uspostaviti odjele interne revizije u preduzeću,
- Analizirati broj uposlenih u preduzeću, njihove kvalifikacije, stručnost, godine staža radi odlaska u mirovinu a sve u cilju efikasnosti poslovanja i smanjivanja troškova poslovanja,
- Uvesti sistem upravljanja rizicima u preduzeću.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U okviru ovog rada nastojali smo ukazati na značaj analize finansijskog, imovinskog i prinostnog položaja preduzeća. Dakle, urađena je analiza finansijske održivosti, odnosno skraćena verzija analize imovinskog, prinostnog i finansijskog položaja komunalnih preduzeća u SBK-u i ukazano je na probleme u kojima se nalaze, odnosno postojanje velike mogućnosti otvaranja stečaja tih preduzeća.

Analizom dostupnih podataka došlo se do sljedećih zaključaka:

- Generalno likvidnost komunalnih preduzeća SBK-a je dosta ugrožena, JKP u prosjeku je potrebno preko 200 dana da naplate svoja potraživanja
- Zaduženost komunalnih preduzeća SBK-a je na zabrinjavajućem nivou. Dva komunalna preduzeća su imali gubitak iznad visine kapitala u 2017 i 2016 godini, koji je pokriven tek u 2018. godini,
- Samo tri komunalna preduzeća zadovoljavaju referentne vrijednosti u vezi prosječnog broja dana naplate potraživanja, a referentne vrijednosti prosječnog broja dana plaćanja dobavljačima zadovoljavaju također samo tri komunalna preduzeća,
- Kod osam komunalnih preduzeća prosječni trošak plate po zaposlenom je veći od polovine prihoda po zaposlenom,
- Odnos troškova plate prema poslovnom prihodu kod većine komunalnih preduzeća se kreće 55-60%, dok je kod dva preduzeća evidentiran iznos i preko 70%.,
- ROA pokazatelj nije na zadovoljavajućem nivou, samo dva komunalna preduzeća u 2018 godini imaju veću vrijednost od referentne tj. 6%,
- EBIT-dobit iz operativnog poslovanja u 2018 godini imaju tri preduzeća negativan, tj. poslovali su gubitkom od poslovnih djelatnosti.

REFERENCE

- [1] Finansijski pokazatelji poslovanja su prikupljeni na bazi podataka- LRC kreditni biro(pristupljeno 30.09.2019)
- [2] Jedinice lokalne samouprave su u većini slučajeva 100%-tni vlasnici Javnih komunalnih preduzeća
- [3] Službene novine FBiH, broj 12/15
- [4] Međunarodni računovodstveni standardi
- [5] Međunarodni standardi finansijskog izvještavanja
- [6] Prema Zakonu o stečajnom postupku FBiH, Službene novine FBiH, broj 29/03, 32/04, 42/06 i 52/18., uslovi za pokretanje stečaja su: platežna nesposobnost i prijeteća platežna nesposobnost

Skolska 23, Travnik,
+387 30 509 750, +387 30 509 763
www.unvi.edu.ba info@unvi.edu.ba

AKREDITIRAN **PRAKSA**

ERASMUS+ **STUDIJ NA DALJINU**

ANALIZA USPJEŠNOSTI POSLOVANJA PREDUZEĆA POMOĆU RAČUNOVODSTVENIH INFORMACIONIH SISTEMA

Doc. dr sc. Edin Glogić
Mr oec. Berisa Tuholjak
Almir Spahić, bacc. oec.

SAŽETAK

Analiza finansijskih izvještaja najvažniji je dio cjelokupne analize poslovanja društva. U vrijeme donošenja godišnjih temeljnih finansijskih izvještaja javlja se pojačan interes za njihovom analizom. Mnogi korisnici finansijskih izvještaja često kažu da iz njih ne mogu ocijeniti bonitet društva i da izvještaji služe samo za zadovoljavanje zakonskih uslova. Međutim, na temelju dobre analize pomoću računovodstvenog informacionog sistema itekako se može donijeti mjerodavan sud o poslovanju posmatranog društva. Analiza omogućava odgovor na pitanje: kako je poduzeće poslovalo u prethodnom razdoblju i kako poboljšati rezultat u narednom razdoblju?

Ključne riječi: finansijski izvještaji, analiza, računovodstveni informacioni sistem

UVOD

Analiza uspješnosti poslovanja na osnovu finansijskih izvještaja je usmjerena na kvantitativne finansijske informacije i zbog toga se često naziva i finansijskom analizom. "Postoje tri aktivnosti koje opredjeljuju postanak i razvoj analize, a to su: finansijsko upravljanje, upravljačko računovodstvo i finansijsko računovodstvo, gdje je računovodstvo jezik poslovanja, a finansijska analiza omogućuje primjenu tog jezika u poslovnim situacijama." [1] Analiza poslovanja mora obuhvatiti: analizu finansijskih rezultata, finansijskih uslova, finansijske strukture i promjena u finansijskoj strukturi, pa se analiza finansijskih izvještaja opisuje kao "proces primjene različitih analitičkih sredstava i tehnika pomoću kojih se podaci iz finansijskih izvještaja pretvaraju u upotrebljive informacije relevantne za upravljanje."

Analitička sredstva i postupci koji se koriste u analizi finansijskih izvještaja su:

- komparativni finansijski izvještaji koji omogućuju uočavanje promjena tokom vremena, te uočavanje tendencija promjena pomoću serije indeksa,
- strukturni finansijski izvještaji koji omogućuju uvid u strukturu,
- analiza pomoću pokazatelja i
- specijalizirane analize.

Važnost analize finansijskih izvještaja ogleda se s aspekta upravljanja, odnosno ona prethodi procesu planiranja koji čini sastavni dio upravljanja, što znači da ona stvara informacijsku podlogu za potrebe odlučivanja, dok je zadatak analize finansijskih izvještaja da prepozna dobre osobine poduzeća kako bi se te prednosti mogle iskoristiti, ali i da prepozna slabosti poduzeća kako bi se mogla preduzeti korektivna akcija."

Međutim, treba naglasiti da informacije dobijene iz analize nisu sveobuhvatne, jer pružaju samo finansijske informacije i time ne osiguravaju razmatranje cjeline preduzeća u potpunosti, pa je prilikom prosuđivanja poslovanja preduzeća potrebno voditi računa o navedenom ograničenju.

Riječ „analiza“ je jedna od osnovnih metoda saznanja. To je raščlanjivanje složenih misli na jednostavnije. Analiza - (od grč. *analyo* = razriješiti, raščlaniti), rastavljanje neke cjeline na njene dijelove; objašnjenje nekog pojma rastavljanjem na njegove definitorne dijelove. [2]

„Analiza finansijskih izvještaja najvažniji je dio cjelokupne analize poslovanja društva. U vrijeme donošenja godišnjih temeljnih finansijskih izvještaja javlja se pojačan interes za njihovom analizom. Mnogi korisnici finansijskih izvještaja često kažu da iz njih ne mogu ocijeniti bonitet društva i da izvještaji služe samo za zadovoljavanje zakonskih uslova. Međutim, na temelju dobre analize itekako se može donijeti mjerodavan sud o bonitetu posmatranog društva. Analiza omogućava odgovor na pitanje: kako je preduzeće poslovalo u prethodnom razdoblju i kako poboljšati rezultat u narednom razdoblju? Ova analiza preduslov je racionalnog upravljanja poslovanjem i razvojem društva. Društva se osnivaju radi ostvarivanja što veće dobiti. Maksimizacija dobiti predstavlja težnju postizanja što većih prihoda i što manjih rashoda. Iskazana dobit u finansijskim izvještajima može znatno odstupati od realnog stanja, što je uslovljeno načinima obračuna, odnosno u prikazanim izvještajima mogu biti skriveni veći gubici ili dobiti. O realnosti iskazanih podataka u finansijskim izvještajima daju mišljenje ovlašteni revizori. Što je finansijski rezultat realnije utvrđen, bit će bolje i kvalitetnije odluke

koje se na temelju tog rezultata donose. Zato je nužno primjeniti takav način utvrđivanja svakog dijela prihoda i svakog elementa rashoda koji će dati maksimalno tačan obračun, odnosno maksimalno moguć realan finansijski rezultat.“[3]

„Da bi se to ostvarilo potrebno je primjenjivati Međunarodne računovodstvene standarde i Međunarodne standarde finansijskog izvještavanja. Finansijski rezultat pokazuje opći bonitet poslovanja društva, a ocjena o bonitetu najčešće utiče i na vrstu i obim analize. Analitičar obično na temelju opće spoznaje o poslovanju društva izrađuje svoj redosljed analitičkih postupaka. Finansijski rezultat u stanovitom smislu predstavlja inicijalni analitički postupak, odnosno polazište analize poslovanja društva. [4]

Analiza finansijskog rezultata se, kao i analiza drugih relevantnih pojava u poduzeću, obavlja za kraće i za duže periode. Analizira se nastanak (formiranje) prihoda i rashoda, odnosno troškova, te svih faktora koji utiču na veličinu i dinamiku poslovnih segmenata, kao i na finansijski rezultat. Za bonitet poslovanja društva zainteresirani su: vlasnik ili vlasnici društva, menadžment, zaposlenici, banke i drugi vjerovnici, država, jedinice lokalne samouprave i drugi.

Analiza finansijskih izvještaja koju interno vrši vlasnik (dioničar) ili vlasnici društva ima dva cilja: analizirati stanje imovine i kapitala, i obaveza društva.

Za analizu stanja imovine, kapitala i obaveza društva, podloga je bilans stanja na određeni dan, dok je za analizu prihoda i rashoda, te poslovnog rezultata podloga bilans uspjeha za određeni period.

Vlasnika (dioničara) ili vlasnike društva posebno interesuje analiza ekonomičnosti, proizvodnosti i rentabilnosti.

Menadžment i zaposlenici iz izvršene analize poslovanja saznaju koliko su uspješno upravljali i šta mogu očekivati u raspodjeli rezultata poslovanja, odnosno dobiti društva.

Vjerovnici analizom poslovanja nastoje saznati kreditnu sposobnost društva, posebno za odobrenje kratkoročnih i dugoročnih kredita, odnosno za njihov povrat.

Država, jedinice lokalne samouprave, odnosno porezna tijela ili organi, nastoje analizom finansijskih izvještaja utvrditi pravu osnovicu za oporezivanje, jer društva često nastoje dobit koja se oporezuje na razne načine prikazati u manjem iznosu od stvarnoga, odnosno prikriti dio dobiti stvarajući „tihe rezerve“. Struktura i sadržaj osnovnih finansijskih izvještaja predloženih upravi, nadzornom odboru i vlasnicima ne daje dovoljno informacija temeljem kojih se može utvrditi i objektivno ocijeniti kvaliteta uspješnog poslovanja, sa stajališta pojedinog faktora poslovanja i njihovog ukupnog uticaja. Kako se bez toga ne mogu donositi dobre odluke za postizanje boljeg ukupnog rezultata poslovanja poslužit će pokazatelji uspješnosti poslovanja društva.

Pokazatelje uspješnosti poslovanja potrebno je utvrditi kako bi se dobila informacijska podloga potrebna za donošenje određenih poslovnih odluka.

Društvo se osniva jer želi dugo i stabilno poslovati, da bude od koristi svojim vlasnicima (da im donosi dobitak), uposlenima, da doprinosi razvoju grada, regije, te sveukupnom razvoju države, tj. da bude društveno korisna institucija.

Da bi ostvarilo te ciljeve, privredno društvo stupa u različite, nekada i vrlo složene poslovne odnose s drugim licima. S druge strane, da bi preživjelo, privredno društvo mora stalno ulaziti u nove

investicije, osiguravati novu, sve moderniju i efikasniju opremu, tehnologiju i kadrove, kako bi pariralo konkurenciji. Da bi se to moglo ostvariti, treba osigurati i svježi kapital. Dionička društva, kao javna društva, svježi kapital prikupljaju novim emisijama dionica.

Na osnovu dosad iznesenog moglo bi se kazati da postoje tri glavna razloga zašto se obavlja procjena boniteta privrednog društva i zašto se analiziraju temeljni finansijski izvještaji i ostvareni finansijski pokazatelji:[5]

- potreba da se kontinuirano prati vlastita finansijska situacija, analiziraju ostvareni finansijski pokazatelji, planiraju finansijski instrumenti i provodi finansijski nadzor,
- da se izračunaju i analiziraju finansijski pokazatelji poslovnih partnera sa kojima privredno društvo stupa u različite poslovne odnose i

- da se kod ulaganja u dugoročne vrijednosne papire detaljno provjeri bonitet emitenata dugoročnog vrijednosnog papira, odnosno da se potencijalnim ulagačima pruže sve relevantne informacije potrebne za donošenje odluke o ulaganju kapitala, te da ga se zaštiti od eventualne prijevare.

Prije nego što nešto kažemo o procjeni boniteta nekog drugog privrednog društva, upozoravamo na važnost kontinuiranog praćenja, kontrolisanja i analiziranja finansijske situacije finansijskim pokazateljima vlastitog privrednog društva. U biti, radi se o sistemu mjera i postupaka koje je samo privredno društvo postavilo i organizovalo za svoje potrebe. Procijeniti bonitet privrednog društva znači procijeniti njegovu "zdravlje" - sposobnost da dugoročno preživi. Bit postojanja svakog privrednog društva jest pretvaranje određenih resursa, uzimajući u obzir vremensku dimenziju, koji se "prerađuju" – često nazivani inputi (kapital, dugotrajna

materijalna imovina, sirovine, ideje, rad...) – u outpute (proizvode, usluge), čija bi vrijednost trebala biti veća od zbroja inputa potrebnih za njihovu proizvodnju.

Kad govorimo o vrijednosti, onda uvijek mislimo na tržišnu vrijednost. Kako ta tržišna vrijednost stalno varira, budući da se situacija na tržištu mijenja iz časa u čas, svako dobro organizovano privredno društvo mora štediti resurse, jer su oni osnovica njegova preživljavanja i rasta. Budući da svako privredno društvo posluje na tržištu i stupa u različite, ponekad vrlo složene odnose s drugim trgovačkim društvima, mora biti svjesno da je ono, to društvo dakle, neprestano predmet promatranja i analiziranja svog okruženja, najviše onog s kojim je privredno društvo u različitim međuzavisnim odnosima.

Analiza se obavlja različitim metodama, a jedna od najčešćih je usporedna metoda. Tako uspoređujemo rezultate u različitim razdobljima, grupacijama, granama djelatnosti i sl. Razlikujemo i druga analitička sredstva i analitičke postupke, a to su:[6]

- analiza trenutne finansijske situacije poduzeća,
- analiza sagledavanja tendencija promjena pomoću serija indeksa,
- analiza strukture finansijskih izvještaja,
- specijalne analize koje obuhvaćaju predviđanje tokova gotovine, analize promjena u finansijskom položaju i sl.

Najčešće te analize završavaju analizom karakterističnih "pokazatelja - koeficijenata" (ratio). Finansijski pokazatelji spadaju među najraširenija analitička sredstva finansijske analize. Izračunavaju se relativno jednostavno kad su u pitanju standardni pokazatelji i standardni finansijski izvještaji. Ovdje je važno istaći da se finansijski izvještaji izrađuju u skladu sa Međunarodnim

računovodstvenim standardima, i da u finansijskim izvještajima ili njihovim priložima postoje svi potrebni podaci za izračunavanje pokazatelja. Analiza uvijek prethodi procesu planiranja i upravljanja. Dobro planiranje kao i upravljanje ključ su uspjeha finansijskih službi. Zadatak analize finansijskih izvještaja je upravo u tome da prepozna slabosti pravnog lica kako bi se mogle na vrijeme preduzeti adekvatne mjere ili pak da prepozna prednosti koje bi se mogle iskoristiti. Finansijska stabilnost proizlazi iz dobro planiranih finansijskih uslova, a to je ostvarivo dobrom analizom finansijskih izvještaja. Znači da je informacijska podloga za potrebe upravljanja i odlučivanja dobra analiza finansijskih izvještaja.

ANALIZA FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA POMOĆU RAČUNOVODSTVENOG INFORMACIONOG SISTEMA

Bilans uspjeha

Ne treba zaboraviti da je analiza finansijskih izvještaja samo parcijalni pristup i ipak ne obuhvata cjelinu. Vrlo je bitna svrha koja se želi postići analizom finansijskih izvještaja. Analize nisu samo potrebne za unutrašnje korisnike nego i za vanjske (kreditore, vlasnike, revizore i sl.). Među raspoloživim analitičkim tehnikama za procesuiranje podataka finansijskih izvještaja u korisne informacije spadaju: horizontalna analiza, trend analiza, vertikalna analiza i analiza pokazatelja. U procesu analize finansijskih izvještaja moguće je koristiti više različitih tehnika koje su, prije svega, utemeljene u raščlanjivanju i uspoređivanju. Komparativni finansijski izvještaji koji služe kao podloga za provedbu horizontalne analize mogu se razmatrati u kontekstu uspoređivanja.

	AOP	2017	2018	2019
Poslovni prihodi (202+206+210+211)	201	9.771.124	11.236.793	12.922.311
1. Prihodi od prodaje robe (203 do 205)	202	9.701.201	11.156.381	12.829.838
a) Prihodi od prodaje robe povezanim pravnim osobama	203	4.405.783	5.066.650	5.826.648
b) Prihodi od prodaje robe na domaćem tržištu	204	1.435.725	1.651.084	1.898.746
c) Prihodi od prodaje robe na inozemnom tržištu	205	3.859.693	4.438.647	5.104.444
2. Prihodi od prodaje učinaka (207 do 209)	206	51.345	59.047	67.904
a) Prihodi od prodaje učinaka povezanim pravnim osobama	207	-	-	-
b) Prihodi od prodaje učinaka na domaćem tržištu	208	51.345	59.047	67.904
c) Prihodi od prodaje učinaka na inozemnom tržištu	209	-	-	-
3. Prihodi od aktiviranja ili potrošnje robe i učinaka	210	-	-	-
4. Ostali poslovni prihodi	211	18.578	21.365	24.569
Poslovni rashodi (213+214+215+219+220+221+222-223+224)	212	9.099.229	10.464.113	12.033.730
1. Nabavna vrijednost prodane robe	213	7.186.074	8.263.985	9.503.583
2. Materijalni troškovi	214	424.955	488.698	562.003
3. Troškovi plaća i ostalih osobnih primanja (216 do 218)	215	154.069	177.179	203.756
a) Troškovi plaća i naknada plaća uposlenima	216	142.279	163.621	188.164
b) Troškovi ostalih primanja, naknada i prava uposlenih	217	175	201	231
c) Troškovi naknada ostalim fizičkim osobama	218	11.615	13.357	15.361
4. Troškovi proizvodnih usluga	219	995.986	1.145.384	1.317.191
5. Amortizacija	220	61.687	70.940	81.581
6. Troškovi rezerviranja	221	-	-	-
7. Nematerijalni troškovi	222	276.458	317.927	365.616
Povećanje vrijednosti zaliha učinaka	223	-	-	-
Smanjenje vrijednosti zaliha učinaka	224	-	-	-
Dobit od poslovnih aktivnosti (201-212)	225	671.895	772.679	888.581
Gubitak od poslovnih aktivnosti (212-201)	226	-	-	-

FINANCIJSKI PRIHODI I RASHODI	-	-	-	
Financijski prihodi (228 do 233)	227	241.016	277.168	318.744
1. Financijski prihodi od povezanih pravnih osoba	228	-	-	-
2. Prihodi od kamata	229	504	580	667
3. Pozitivne tečajne razlike	230	262	301	346
4. Prihodi od efekata valutne klauzule	231	-	-	-
5. Prihodi od učešća u dobiti zajedničkih ulaganja	232	-	-	-
6. Ostali financijski prihodi	233	240.250	276.288	317.731
Financijski rashodi (235 do 239)	234	332.986	303.322	253.215
1. Financijski rashodi iz odnosa s povezanim pravnim osobama	235	-	-	-
2. Rashodi kamata	236	330.725	300.722	250.225
3. Negativne tečajne razlike	237	2.261	2.600	2.990
4. Rashodi iz osnova valutne klauzule	238	-	-	-
5. Ostali financijski rashodi	239	-	-	-
Dobit od financijske aktivnosti (227-234)	240	-	-	65.528
Gubitak od financijske aktivnosti (234-227)	241	91.970	26.154	-
Dobit redovne aktivnosti (225-226+240-241)>0	242	579.925	746.525	954.110
Gubitak redovne aktivnosti (225-226+240-241)<0	243	-	-	-

	AOP	2017	2018	2019
OSTALI PRIHODI I RASHODI	-	-	-	-
Ostali prihodi i dobiti osim iz osnova stalnih sredstava namijenjeni	244	110.097	126.612	145.603
1. Dobici od prodaje stalnih sredstava	245	5.000	5.750	6.613
2. Dobici od prodaje investicijskih nekretnina	246	-	-	-
3. Dobici od prodaje bioloških sredstava	247	-	-	-
4. Dobici od prodaje učešća u kapitalu i vrijednosnih papira	248	-	-	-
5. Dobici od prodaje materijala	249	-	-	-
6. Viškovi	250	-	-	-
7. Naplaćena otpisana potraživanja	251	-	-	-
8. Prihodi po osnovu ugovorene zaštite od rizika	252	5.097	5.862	6.741
9. Otpis obveza, ukinuta rezerviranja i ostali prihodi	253	100.000	115.000	132.250
Ostali rashodi i gubici osim iz osnova stalnih sredstava namijenjeni	254	272.097	312.912	359.848
1. Gubici od prodaje i rashodovanja stalnih sredstava	255	35.010	40.262	46.301
2. Gubici od prodaje i rashodovanja investicijskih nekretnina	256	-	-	-
3. Gubici od prodaje i rashodovanja bioloških sredstava	257	-	-	-
4. Gubici od prodaje učešća u kapitalu i vrijednosnih papira	258	-	-	-
5. Gubici od prodaje materijala	259	-	-	-
6. Manjkovi	260	-	-	-
7. Rashodi iz osnova zaštite od rizika	261	-	-	-
8. Rashodi po osnovu ispravke vrijednosti i otpisa potraživanja	262	65.409	75.220	86.503
9. Rashodi i gubici na zalihama i ostali rashodi	263	171.678	197.430	227.044
Dobit po osnovu ostalih prihoda i rashoda (244-254)	264	-	-	-
Gubitak po osnovu ostalih prihoda i rashoda (254-244)	265	162.000	186.300	214.245
PRIHODI I RASHODI OD USKLAĐIVANJA VRIJEDNOSTI SREDSTAVA	-	-	-	-
Prihodi iz osnova usklađivanja vrijednosti (267 do 275)	266	-	-	-
1. Prihodi od usklađivanja vrij. nematerijalnih sredstava	267	-	-	-
2. Prihodi od usklađivanja vrij. materijalnih stalnih sredstava	268	-	-	-
3. Prihodi od uskl. vrij. invest. nekretnina za koje se obrač. amort.	269	-	-	-
4. Prihodi od uskl. vrij. bioloških sredstava za koja se obrač. amort.	270	-	-	-
5. Prihodi od usklađivanja vrij. dugoročnih financijskih plasmana i financijskih €	271	-	-	-
6. Prihodi od usklađivanja vrijednosti zaliha	272	-	-	-
7. Prihodi od usklađivanja vrij. kratkoročnih financijskih plasmana	273	-	-	-
8. Prihodi od usklađivanja vrij. kapitala (negativni goodwill)	274	-	-	-
9. Prihodi od usklađivanja vrijednosti ostalih sredstava	275	-	-	-

Rashodi iz osnova usklađivanja vrijednosti sredstava (277 do 284)	276	-	-	-
1. Umanjenje vrijednosti nematerijalnih sredstava	277	-	-	-
2. Umanjenje vrijednosti materijalnih stalnih sredstava	278	-	-	-
3. Umanjenje vrij. invest. nekretnina za koje se obračunava amort.	279	-	-	-
4. Umanjenje vrij. bioloških sredstava za koja se obračunava amort.	280	-	-	-
5. Umanjenje vrij. dugoročnih financijskih plasmana i financijskih sredstava ra	281	-	-	-
6. Umanjenje vrijednosti zaliha	282	-	-	-
7. Umanjenje vrijednosti kratkoročnih financijskih plasmana	283	-	-	-
8. Umanjenje vrijednosti ostalih sredstava	284	-	-	-
Povećanje vrijednosti specifičnih stalnih sredstava (286 do 288)	285	-	-	-
Povećanje vrij. investicijskih nekretnina koja se ne amortiziraju	286	-	-	-
Povećanje vrijednosti bioloških sredstava koja se ne amortiziraju	287	-	-	-
Povećanje vrijednosti ostalih sredstava koja se ne amortiziraju	288	-	-	-
Smanjenje vrijednosti specifičnih stalnih sredstava (290 do 292)	289	-	-	-
Smanjenje vrij. investicijskih nekretnina koje se ne amortiziraju	290	-	-	-
Smanjenje vrijednosti bioloških sredstava koja se ne amortiziraju	291	-	-	-
Smanjenje vrijednosti ostalih sredstava koja se ne amortiziraju	292	-	-	-

	AOP	2017	2018	2019
Dobit od usklađivanja vrijednosti (266-276+285-289)>0	293	-	-	-
Gubitak od usklađivanja vrijednosti (266-276+285-289)<0	294	-	-	-
Prihodi iz osnova promjene računovodstvenih politika i ispravki neznačajnih č	295	-	-	-
Rashodi iz osnova promjene računovodstvenih politika i ispravki neznačajnih	296	-	-	-
Dobit neprekinutog poslovanja prije poreza (242-243+264-265+293-294)>0	297	417.925	560.225	739.865
Gubitak neprekinutog poslovanja prije poreza (242-243+264-265+293-294)<0	298	-	-	-
Porezni rashodi razdoblja	299	41.793	56.023	73.986
Odloženi porezni rashodi razdoblja	300	-	-	-
Odloženi porezni prihodi razdoblja	301	-	-	-
Neto dobit neprekinutog poslovanja (297-298-299-300+301)>0	302	376.133	504.203	665.878
Neto gubitak neprekinutog poslovanja (297-298-299-300+301)<0	303	-	-	-
Prihodi i dobiti iz osnova prodaje i usklađivanja vrijednosti sredstava namijen	304	-	-	-
Rashodi i gubici iz osnova prodaje i usklađivanja vrijednosti sredstava namije	305	-	-	-
Dobit prekinutog poslovanja (304-305)	306	-	-	-
Gubitak prekinutog poslovanja (305-304)	307	-	-	-
Porez na dobit od prekinutog poslovanja	308	-	-	-
Neto dobit prekinutog poslovanja (306-307-308)>0	309	-	-	-
Neto gubitak prekinutog poslovanja (306-307-308)<0	310	-	-	-
Neto dobit razdoblja (302-303+309-310)>0	311	376.133	504.203	665.878
Neto gubitak razdoblja (302-303+309-310)<0	312	-	-	-
Međudividende i druge raspodjele dobiti u toku razdoblja	313	-	-	-
DOBICI UTVRĐENI DIREKTNO U KAPITALU (315 do 320)	314	-	-	-
1. Dobici od realizacije revalorizacijskih rezervi stalnih sredstava	315	-	-	-
2. Dobici od promjene fer vrijednosti financijskih sredstava raspoloživih za pr	316	-	-	-
3. Dobici iz osnova prevođenja financijskih izvješća inozemnog poslovanja	317	-	-	-
4. Aktuarski dobiti po planovima definiranih primanja	318	-	-	-
5. Dobici iz osnova efektivnog dijela zaštite novčanog toka	319	-	-	-
6. Ostali nerealizirani dobiti i dobiti utvrđeni direktno u kapitalu	320	-	-	-
GUBICI UTVRĐENI DIREKTNO U KAPITALU (322 do 326)	321	-	-	-
1. Gubici od promjene fer vrijednosti financijskih sredstava raspoloživih za pr	322	-	-	-
2. Gubici iz osnova provođenja financijskih izvješća inozemnog poslovanja	323	-	-	-
3. Aktuarski gubici po planovima definiranih primanja	324	-	-	-
4. Gubici iz osnova efikasnog dijela zaštite novčanog toka	325	-	-	-
5. Ostali nerealizirani gubici i gubici utvrđeni direktno u kapitalu	326	-	-	-
Ostala sveobuhvatna dobit prije poreza (314-321)	327	-	-	-
Ostali sveobuhvatni gubitak prije poreza (321-314)	328	-	-	-
Obračunati odloženi porez na ostalu sveobuhvatnu dobit	329	-	-	-

Neto ostala sveobuhvatna dobit (327-328-329)>0	330	-	-	-
Neto ostali sveobuhvatni gubitak (327-328-329)<0	331	-	-	-
Ukupno neto ostala sveobuhvatna dobit razdoblja (311-312+330-331)	332	376.133	504.203	665.878
Ukupno neto ostali sveobuhvatni gubitak (311-312+330-331)<0	333	-	-	-
Neto dobit/gubitak razdoblja prema vlasništvu (311 ili 312)	334	376.133	504.203	665.878
a) vlasnicima matice	335	376.133	504.203	665.878
b) vlasnicima manjinskih interesa	336	-	-	-
Ukupna neto sveobuhvatna dobit/gubitak prema vlasništvu (332 ili 333)	337	376.133	504.203	665.878
a) vlasnicima matice	338	376.133	504.203	665.878
b) vlasnicima manjinskih interesa	339	-	-	-
Zarada po dionici:	340	-	-	-
a) obična	341	-	-	-
b) razdjeljena	342	-	-	-
Prosječan broj zaposlenih: - na bazi sati rada	343	-	-	-
Prosječan broj zaposlenih: - na bazi stanja krajem svakog mjeseca	344	-	-	-

Bilans stanja

	AOP	2017	2018	2019
AKTIVA				
A. STALNA SREDSTVA I DUGOROČNI PLASMANI (002+008+014+015+021)	001	2.141.091	2.850.474	3.258.338
I. Nematerijalna sredstva (003 do 007)	002	3.505	4.031	4.635
Kapitalizirana ulaganja u razvoj	003	-	-	-
Koncesije, patenti i druga prava	004	-	-	-
Goodwill	005	-	-	-
Ostala nematerijalna sredstva	006	3.505	4.031	4.635
Avansi i nematerijalna sredstva u pripremi	007	-	-	-
II. Nekretnine, postrojenja i oprema (009 do 013)	008	943.469	1.295.289	1.493.032
Zemljišta	009	-	-	-
Građevinski objekti	010	-	-	-
Postrojenja i oprema	011	348.487	400.760	864.324
Stambene zgrade i stanovi	012	-	-	-
Avansi i nekretnine, postrojenja i oprema u pripremi	013	594.982	894.529	628.708
III. Investicijske nekretnine	014	-	-	-
IV. Biološka sredstva (016 do 019)	015	-	-	-
Šume	016	-	-	-
Višegodišnji zasadi	017	-	-	-
Osnovno stado	018	-	-	-
Avansi i biološka sredstva u pripremi	019	-	-	-
V. Ostala (specifična) stalna materijalna sredstva	020	-	-	-
VI. Dugoročni finansijski plasmani (022 do 029)	021	522.900	779.255	896.143
Učešće u kapitalu povezanih pravnih osoba	022	-	-	-
Učešće u kapitalu drugih pravnih osoba	023	522.900	779.255	896.143
Dugoročni krediti dati povezanim pravnim osobama	024	-	-	-
Dugoročni krediti dati u zemlji	025	-	-	-
Dugoročni krediti dati u inozemstvo	026	-	-	-
Financijska sredstva raspoloživa za prodaju	027	-	-	-
Financijska sredstva koja se drže do roka dospjeća	028	-	-	-
Ostali dugoročni finansijski plasmani	029	-	-	-
VII. Druga dugoročna potraživanja (031+032)	030	671.217	771.900	864.527
Potraživanja od povezanih pravnih osoba	031	-	-	-
Ostala dugoročna potraživanja	032	671.217	771.900	864.527
VIII. Dugoročna razgraničenja	033	-	-	-
B. ODLOŽENA POREZNA SREDSTVA	034	-	-	-

C. TEKUĆA SREDSTVA (036+043)	035	10.720.065	10.112.141	9.739.116
I. Zalihe i sredstva namijenjena prodaji (037 do 042)	036	28.108	132.323	148.202
Sirovine, materijal, rezervni dijelovi i sitan inventar	037	-	-	-
Proizvodnja u toku, poluproizvodi i nedovršene usluge	038	-	-	-
Gotovi proizvodi	039	-	-	-
Roba	040	28.108	132.323	148.202
Stalna sr.namijenjena prodaji i obustavljeno poslovanje	041	-	-	-
Dati avansi	042	-	-	-
II. Gotovina, kratkoročna potraživanja i kratkoročni plasmani (044+045+046)	043	10.691.957	9.979.818	9.590.915
Gotovina i gotovinski ekvivalenti (045+046)	044	25.159	28.933	22.569
a) Gotovina	045	25.159	28.933	22.569
b) Gotovinski ekvivalenti	046	-	-	-
Kratkoročna potraživanja (048 do 052)	047	10.482.842	9.739.756	9.365.150
a) Kupci - povezane pravne osobe	048	6.772.662	6.173.558	5.936.113
b) Kupci u zemlji	049	2.256.930	2.156.930	2.073.971
c) Kupci u inozemstvu	050	1.346.051	1.316.051	1.265.434
d) Potraživanja iz posebnih poslova	051	-	-	-
e) Druga kratkoročna potraživanja	052	107.199	93.217	89.631
Kratkoročni financijski plasmani (054 do 060)	053	128.500	147.775	127.755
a) Kratkoročni krediti povezanim pravnim osobama	054	-	-	-
b) Kratkoročni krediti dani u zemlji	055	128.500	147.775	127.755
c) Kratkoročni krediti dani u inozemstvu	056	-	-	-
d) Kratkoročni dio dugoročnih plasmana	057	-	-	-
e) Financijska sredstva namijenjena trgovanju	058	-	-	-
f) Druga financijska sredstva po fer vrijednosti	059	-	-	-
g) Ostali kratkoročni plasmani	060	-	-	-
Potraživanja za PDV	061	52.667	60.566	69.652
Aktivna vremenska razgraničenja	062	2.789	2.789	5.789
D. ODLOŽENA POREZNA SREDSTVA	063	-	-	-
E. GUBITAK IZNAD VISINE KAPITALA	064	-	-	-
POSLOVNA AKTIVA (001+034+035+063+064)	065	12.861.156	12.962.616	12.997.454
Vanbilančna aktiva	066	-	-	-
Ukupno aktiva (065+066)	067	12.861.156	12.962.616	12.997.454

	AOP	2017	2018	2019
PASIVA				
A. KAPITAL (102-109+110+111+114+115-116+117-122-127)	101	1.883.666	2.387.869	3.053.747
I. Temeljni kapital (103 do 108)	102	2.000	2.000	2.000
Dionički kapital	103	-	-	-
Udjeli članova društva s ograničenom odgovornošću	104	2.000	2.000	2.000
Zadružni udjeli	105	-	-	-
Ulozi	106	-	-	-
Državni kapital	107	-	-	-
Ostali temeljni kapital	108	-	-	-
II. Upisani neuplaćeni kapital	109	-	-	-
III. Emisiona premija	110	-	-	-
IV. Rezerve (112+113)	111	-	-	-
Zakonske rezerve	112	-	-	-
Statutarne i druge rezerve	113	-	-	-
V. Revalorizacijske rezerve	114	-	-	-
VI. Nerealizirani dobiti	115	-	-	-
VII. Nerealizirani gubici	116	-	-	-
VIII. Neraspoređena dobit (118 do 121)	117	1.881.666	2.385.869	3.051.747
Neraspoređena dobit ranijih godina	118	1.505.533	1.881.666	2.385.869
Neraspoređena dobit izvještajne godine	119	376.133	504.203	665.878
Neraspoređeni višak prihoda ranijih godina	120	-	-	-
Neraspoređeni višak prihoda izvještajne godine	121	-	-	-

IX. Gubitak do visine kapitala (123 do 126)	122	-	-	-
Gubitak ranijih godina	123	-	-	-
Gubitak izvještajne godine	124	-	-	-
Nepokriveni višak rashoda ranijih godina	125	-	-	-
Nepokriveni višak rashoda izvještajne godine	126	-	-	-
X. Otkupljene vlastite dionice i udjeli	127	-	-	-
B. DUGOROČNA REZERVIRANJA (129+130)	128	-	-	-
Dugoročna rezerviranja za troškove i rizike	129	-	-	-
Dugoročna razgraničenja	130	-	-	-
C. DUGOROČNE OBVEZE (132 do 138)	131	1.444.003	3.221.323	3.111.448
Obveze koje se mogu konvertirati u kapital	132	-	-	-
Obveze prema povezanim pravnim osobama	133	-	-	-
Obveze po dugoročnim vrijednosnim papirima	134	-	-	-
Dugoročni krediti	135	1.359.680	3.150.000	3.050.125
Dugoročne obveze po financijskom lizingu	136	84.323	71.323	61.323
Dugoročne obveze po fer vrijednosti kroz račun dobiti i gubitka	137	-	-	-
Ostale dugoročne obveze	138	-	-	-
D. ODLOŽENE POREZNE OBVEZE	139	-	-	-
E. KRATKOROČNE OBVEZE (141+149+155+156+160+161+162+163)	140	9.533.487	7.353.424	6.832.259
I. Kratkoročne financijske obveze (142 do 148)	141	3.550.006	1.250.000	1.350.000
Obveze prema povezanim pravnim osobama	142	-	-	-
Obveze po kratkoročnim vrijednosnim papirima	143	-	-	-
Kratkoročni krediti uzeti u zemlji	144	3.543.541	1.250.000	1.350.000
Kratkoročni krediti uzeti u inozemstvu	145	-	-	-
Kratkoročni dio dugoročnih obaveza	146	-	-	-
Kratkoročne obveze po fer vrijednosti kroz račun dobiti i gubitka	147	-	-	-
Ostale kratkoročne financijske obveze	148	6.465	-	-

	AOP	2017	2018	2019
II. Obveze iz poslovanja (150 do 154)	149	5.861.938	5.955.689	5.302.804
Primljeni avansi, depoziti i kaucije	150	564.737	649.448	727.381
Dobavljači - povezane pravne osobe	151	3.097.538	2.718.732	2.316.840
Dobavljači u zemlji	152	1.390.393	1.640.664	1.427.636
Dobavljači u inozemstvu	153	809.270	946.846	830.947
Ostale obveze iz poslovanja	154	-	-	-
III. Obveze iz posebnih poslova	155	-	-	-
IV. Obveze po osnovu plaća, naknada i ostalih primanja zaposlenih (1	156	12.913	14.850	17.078
Obveze po osnovu plaća i naknada plaća	157	12.913	14.850	17.078
Obveze po osnovu naknada plaća koje se refundiraju	158	-	-	-
Obveze za ostala primanja zaposlenih	159	-	-	-
V. Druge obveze	160	46.755	53.768	61.833
VI. Obveze za PDV	161	-	-	-
VII. Obveze za ostale poreze i druga davanja	162	20.082	23.093	26.557
VIII. Obveze za porez na dobit	163	41.793	56.024	73.987
F. PASIVNA VREMENSKA RAZGRANIČENJA	164	-	-	-
G. ODLOŽENE POREZNE OBVEZE	165	-	-	-
POSLOVNA PASIVA (101+128+131+139+140+164+165)	166	12.861.156	12.962.616	12.997.454
Vanbilančna pasiva	167	-	-	-
Ukupna pasiva (166+167)	168	12.861.156	12.962.616	12.997.454

ANALIZA FINANSIJSKE RAVNOTEŽE

DUGOROČNA FINANSIJSKA RAVNOTEŽA I			
	2017	2018	2019
Stalna sredstva i dugoročni plasmani	2.141.091	2.850.474	3.258.338
Stalne zalihe	28.108	132.323	148.202
Gubitak iskazan u aktivni	-	-	-
DUGOROČNO VEZANA I IZGUBLJENA IMOVINA	2.169.199	2.982.797	3.406.540
Kapital umanjen za gubitak na strani pasive	1.883.666	2.387.869	3.053.747
Dugoročne obveze	1.444.003	3.221.323	3.111.448
TRAJNI KAPITAL I DUGOROČNE OBVEZE	3.327.669	5.609.192	6.165.195
RAZLIKA (izvori-sredstva)	1.158.470	2.626.395	2.758.655
Racio finansijske stabilnosti	0,6519	0,5318	0,5525
DUGOROČNO VEZANA I IZGUBLJENA IMOVINA	100	100	100
TRAJNI KAPITAL I DUGOROČNE OBVEZE	153,41	188,05	180,98

Racio finansijske stabilnosti od 0,553 u tekućoj godini govori nam da Društvo, u projektovanoj godini, nema poteškoća sa održavanjem dugoročne finansijske ravnoteže, odnosno da ima uslove i sigurnost za održavanjem dugoročne finansijske ravnoteže.

Naime, da bi se mogao izvesti zaključak da Društvo ima uslove za održavanje dugoročne finansijske ravnoteže, neophodno je da ovaj racio ima vrijednost 1. S druge strane, racio finansijske stabilnosti niži od 1, daje za pravo izvesti zaključak da Društvo ima i uslove i sigurnost za održavanje dugoročne finansijske ravnoteže, dok vrijednost ovog racija viša od 1, ukazuje da Društvo nema uslova za održavanje dugoročne finansijske ravnoteže.

Da bi Društvo imalo uslove za održavanje dugoročne finansijske ravnoteže, odnosno da bi se moglo pretpostaviti da će Društvo u dugom roku biti likvidno, postavlja se zahtjev da dugoročno vezana i izgubljena imovina po iznosu i roku vezanosti, bude jednaka trajnim izvorima finansiranja po iznosu i roku raspoloživosti.

Iz gornjih proračuna u tekućoj godini, vidi se da to jest tako, odnosno vidi se da je dugoročna finansijska ravnoteža pomjerena ka trajnom kapitalu i dugoročnim obavezama, to jest da je dugoročno vezana i izgubljena imovina manja od dugoročnih izvora finansiranja za 2.758.655 KM u tekućoj godini. Jednostavnije rečeno: svakih 100,00 KM dugoročno vezane i izgubljene imovine pokriveno je s 180,98 KM trajnih izvora finansiranja u tekućoj godini, dok je u prethodnoj godini taj iznos bio 188,05 KM.

DUGOROČNA FINANSIJSKA RAVNOTEŽA II			
	2017	2018	2019
Stalna sredstva i dugoročni plasmani	2.141.091	2.850.474	3.258.338
Gubitak iskazan u aktivni	-	-	-
DUGOROČNO VEZANA IMOVINA BEZ ZALIHA	2.141.091	2.850.474	3.258.338
Kapital umanjen za gubitak na strani pasive	1.883.666	2.387.869	3.053.747
Dugoročne obveze	1.444.003	3.221.323	3.111.448
TRAJNI KAPITAL I DUGOROČNE OBVEZE	3.327.669	5.609.192	6.165.195
OBRTNI FOND (izvori-sredstva)	1.186.578	2.758.718	2.906.857
Stalne zalihe	28.108	132.323	148.202
Postotak pokrića stalnih zaliha obrtnim fondom	4.221,50	2.084,84	1.961,42

Obrtni fond u projektovanoj godini ima vrijednost 2.906.857 KM, dok je njegova vrijednost u prethodnoj projektovanoj godini 2.758.718 KM. To znači, s obzirom da je obrtni fond pozitivan, da je dugoročno vezana imovina bez zaliha u cijelosti pokrivena trajnim izvorima finansiranja u tekućoj godini. Da bi se moglo pretpostaviti da će Društvo biti u mogućnosti platiti obaveze u roku dospijeća, neophodno je da vrijednost obrtnog fonda bude, ako ne viša, onda bar jednaka vrijednosti stalnih zaliha, odnosno zaliha čije je postojanje uslovljeno potrebom "normalnog" odvijanja djelatnosti Društva. S obzirom da djelatnost Društva nema sezonski karakter, stalne zalihe su jednake bilansiranim zalihama. S druge strane, isti bi se zaključak mogao izvesti i pod uslovom da je postotak pokriva stalnih zaliha obrtnim fondom veći ili barem jednak 100 %.

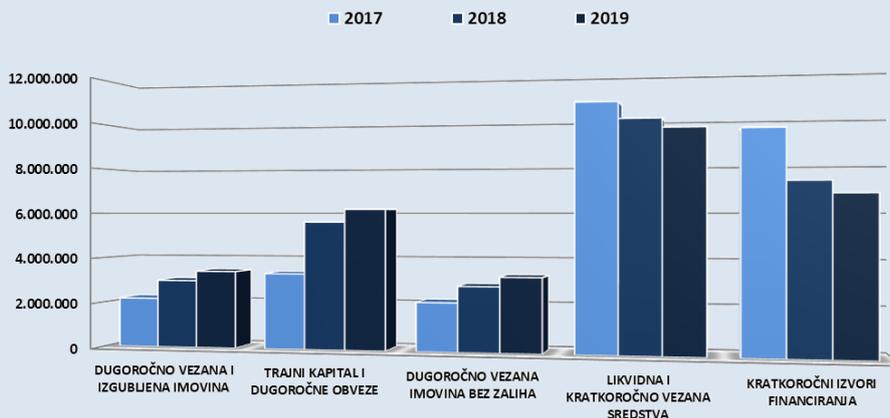
Budući da je postotak pokriva stalnih zaliha obrtnim fondom u prethodnoj godini iznosio 2.084,84 %, a u tekućoj godini iznosi 1.961,42 %, nameće se logičan zaključak da Društvo ima i uslove i sigurnost za održavanjem permanentne likvidnosti.

Na osnovu analiziranja dugoročne finansijske ravnoteže i koeficijenta likvidnosti, s pravom se može zaključiti da Društvo, sa strukturom imovine, kapitala i obaveza kakve će postojati na dan 31. 12. 2019 godine, može na vrijeme servisirati svoje obaveze, odnosno da nema problema s održavanjem finansijske ravnoteže.

KRATKOROČNA FINANCIJSKA RAVNOTEŽA			
	2017	2018	2019
Gotovina i gotovinski ekvivalenti	25.159	28.933	22.569
Kratkoročna potraživanja	10.482.842	9.739.756	9.365.150
Kratkoročni finansijski plasmani	128.500	147.775	127.755
Potraživanja za PDV	52.667	60.566	69.652
Aktivna vremenska razgraničenja	2.789	2.789	5.789
LIKVIDNA I KRATKOROČNO VEZANA SREDSTVA	10.691.957	9.979.818	9.590.915

Analiziranjem kratkoročne finansijske ravnoteže dolazi se do identičnih zaključaka koji su opisani i prilikom analize dugoročne finansijske ravnoteže. Međutim, ovdje treba ukazati na još jedan element analize koji jasno oslikava situaciju u kojoj se Društvo nalazi. Na svakih 100 KM likvidnih i kratkoročno vezanih sredstava dolazi 71,24 KM kratkoročnih obaveza u projektovanoj godini, odnosno 73,68 KM u prethodnoj godini.

To znači da preduzeće može održavati likvidnost. Drugačije rečeno, kada za plaćanje dospiju obaveze u vrijednosti 71,24 KM u tekućoj godini, Društvo će imati na raspolaganju 100 KM, što je sigurno dobar znak.

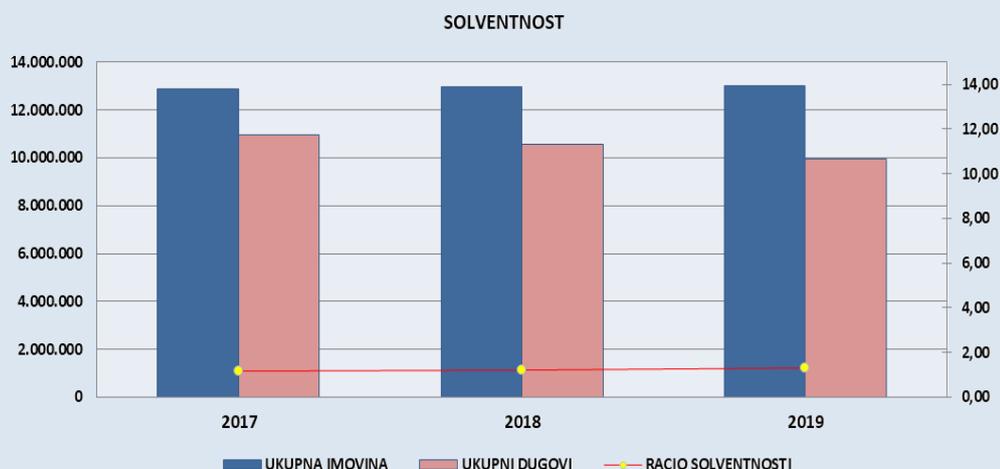

SOLVENTNOST				
		2017	2018	2019
1	Ukupna imovina	12.861.156	12.962.616	12.997.454
2	Ukupni dugovi	10.977.490	10.574.747	9.943.707
	Ratio solventnosti	1,17	1,23	1,31

Solventnost podrazumijeva sposobnost Društva da plati ukupne dugove ne u roku dospijeća, već kad tad, pa makar i iz stečajne/likvidacijske mase. Nema pravila koliki ovaj koeficijent treba biti, ali se smatra da je preduzeće solventno kada je on 1 ili viši od 1.

Ili, uproščeno rečeno: imovina je u tekućoj godini za 30,71 % veća od ukupnih dugova Društva. Naglasak i pažnju menadžmenta treba staviti na pozitivan trend ovog pokazatelja u tekućoj godini, u odnosu na prethodnu godinu.

Budući da je ratio solventnosti 1,31 u projektovanoj, odnosno 1,23 u prethodnoj godini, zaključak je da Društvu ne prijete problem prezaduženosti, odnosno možemo sa sigurnošću konstatovati da je Društvo solventno.

POKAZATELJI LIKVIDNOSTI

U literaturi postoji nekoliko definicija likvidnosti. Najčešće se likvidnost definiše kao sposobnost da se sredstvo iz nekog oblika pretvori u novac. Prema drugoj definiciji, likvidnost je u novcu iskazana snaga raspolaganja dobrima i uslugama. Može se uopšteno zaključiti da je likvidnost svojstvo sredstava (imovine) koji se mogu pretvoriti u gotovinu dostatnu za pokriće preuzetih obveza.

Ako preduzeće nije likvidno ono posluje sa poteškoćama i nema dovoljno sredstava za nabavku sirovina, materijala, za isplatu plaća i pokrivanje drugih obaveza. Važno je uočiti razliku između likvidnosti i solventnosti. Solventnost je sposobnost podmirivanja dospjelih obaveza, te kratkoročni aspekt likvidnosti poslovanja.[7]

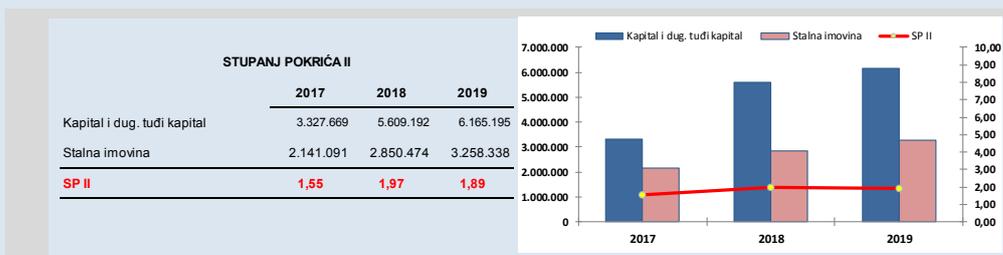
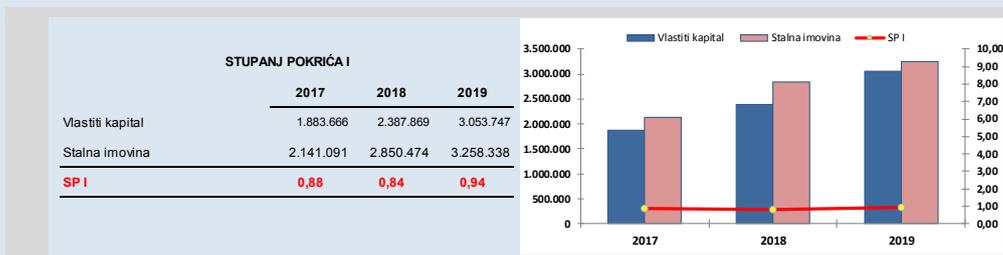
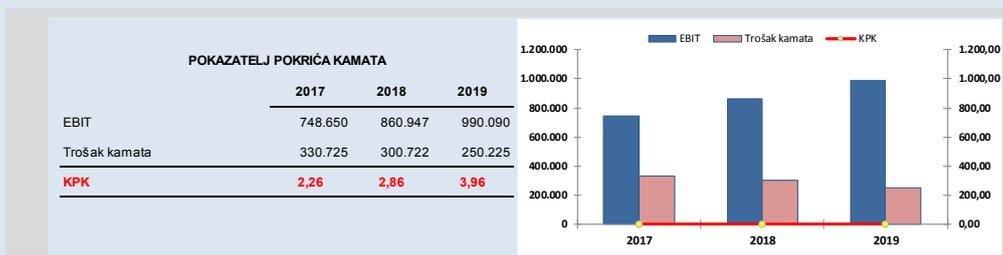
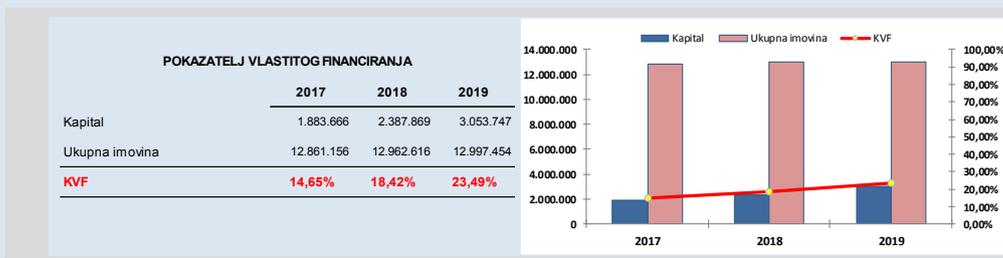
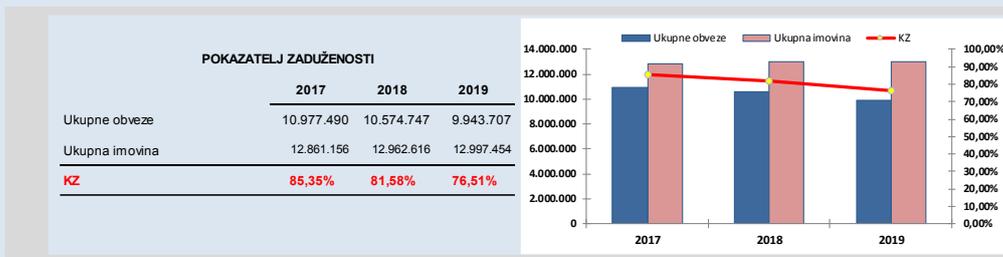
Kako bi protumačili sposobnosti društva za plaćanje, u praksi su prihvaćeni koeficijenti likvidnosti koji su navedeni u nastavku.

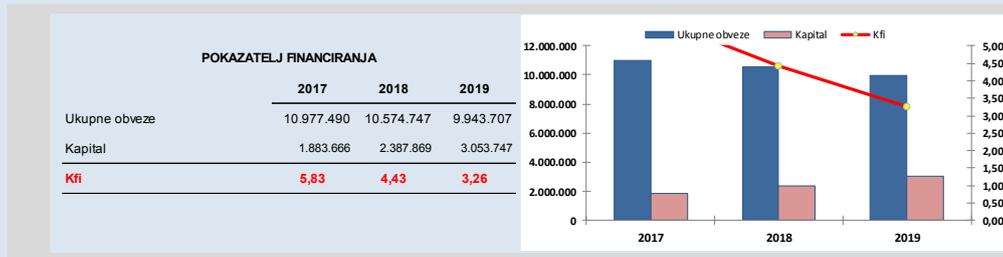

POKAZATELJI ZADUŽENOSTI

Najčešći pokazatelji zaduženosti preduzeća jesu: koeficijent zaduženosti, koeficijent vlastitog finansiranja i koeficijent finansiranja. Sva tri pokazatelja se formiraju na temelju bilansa i odražavaju statičku zaduženost.

Ti pokazatelji su odraz strukture pasive i govore koliko je imovine finansirano iz vlastitoga kapitala (glavnice) i koliko je imovine finansirano iz tuđega kapitala (obaveza).[8]

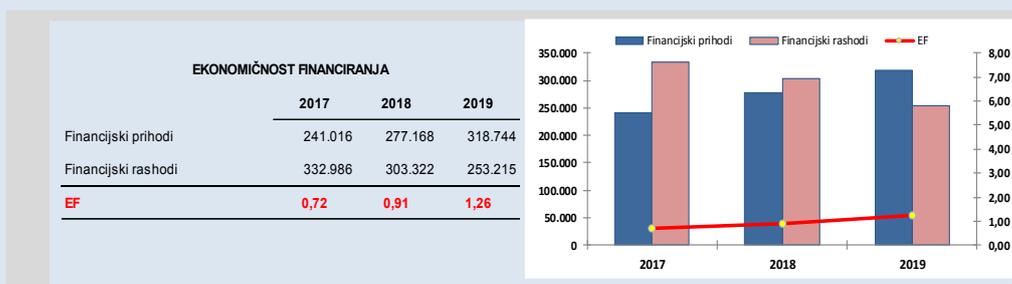
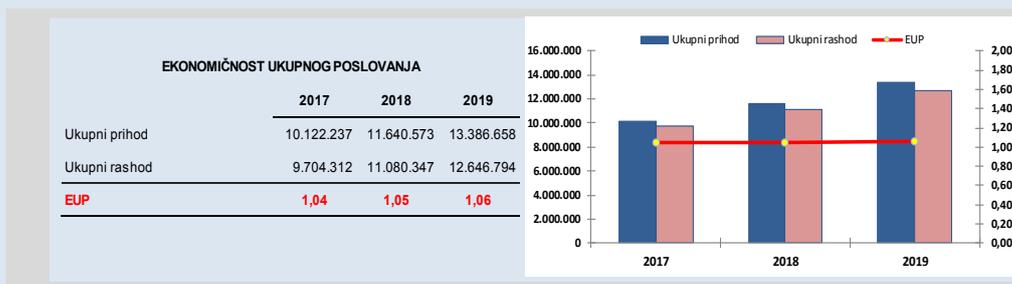

POKAZATELJI EKONOMIČNOSTI

Ekonomičnost poslovanja je određeni odnos između prihoda i rashoda, te se za izračunavanje ovih pokazatelja koriste informacije sadržane u Bilansu uspjeha. U zavisnosti koje kategorije prihoda i rashoda stavljamo u međusobni odnos, razlikujemo i različite pokazatelje ekonomičnosti.

Najčešće korišteni pokazatelji ekonomičnosti su:[9]

- ekonomičnost ukupnog poslovanja;
- ekonomičnost prodaje i
- ekonomičnost finansiranja.

DU PONTOVA ANALIZA

DuPont je američka hemijska kompanija. Ona je svjetski poznata po svojim proizvodima Kevlar[®], Teflon[®] i sl. Što se tiče finansija, ona je poznata po tzv. DuPont analizi. Poslije Drugog svjetskog rata, controlleri u kompaniji DuPont su razvili svoj poseban sistem za praćenje poslovanja. Ovaj sistem se bazirao na ROI, kao svodnom parametru koji se granao na

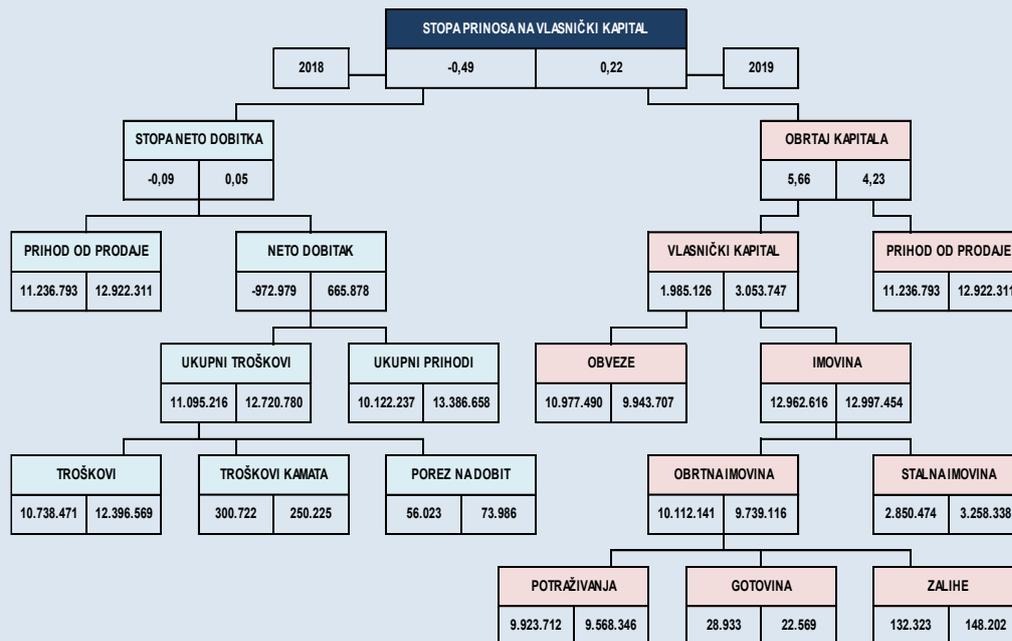
dva glavna dijela – profitna stopa i obrt sredstava, a onda se svaki od ovih dijelova posebno granao na manje dijelove. Ova vrsta analiza je dobila naziv DuPont analiza i tako je ostalo do danas.

DuPont analiza je najbolja metoda za finansijsku analizu kompanije, jer počinje od najsvodnijeg parametra ROI[10] i onda

se spušta ka nižim dijelovima – profitna stopa i obrt sredstava. ROI se može podijeliti na tri glavna dijela, odnosno na finansijski trougao:[11]

- Profitabilnost;
- Likvidnost;
- Zaduženost.

Grafički prikaz Du pont-ova analiza

ZAKLJUČAK

Na osnovu naprijed iznesenog možemo zaključiti da analiza finansijskih izvještaja kroz računovodstveni informacijski sistem predstavlja najvažniji dio cjelokupne analize poslovanja društva. U vrijeme donošenja godišnjih osnovnih finansijskih izvještaja javlja se pojačan interes za njihovom analizom. Na temelju dobre analize u kombinaciji sa savremenim računovodstvenim informacijskim sistemima itekako se može donijeti mjerodavan sud o bonitetu posmatranog društva.

Analiza omogućava odgovor na pitanje: kako je preduzeće poslovalo u prethodnom razdoblju i kako poboljšati rezultat u narednom razdoblju? Ova analiza preduslov je racionalnog upravljanja poslovanjem i razvojem društva. Društva se osnivaju radi ostvarivanja što veće dobiti. Maksimizacija dobiti predstavlja težnju postizanja što većih prihoda i što manjih rashoda. Iskazana dobit u finansijskim izvještajima može znatno odstupati od realnog stanja, što je uslovljeno načinima obračuna, odnosno u prikazanim izvještajima mogu biti skriveni veći gubici ili dobiti.

REFERENCE

- [1] Božo Vukoja - Analiza poslovanja Društva na temelju analize bilance uspjeha I bilance stanja za razdoblje 2012. - 2014. godine, str. 4.
- [2] <https://bs.wikipedia.org/wiki/Analiza> (23. 10. 2019.)
- [3] Božo Vukoja - Analiza poslovanja Društva na temelju analize bilance uspjeha I bilance stanja za razdoblje 2012. - 2014. godine, str. 5.
- [4] Ibidem
- [5] Ibidem
- [6] Ibidem
- [7] <http://profitiraj.hr/financijski-pokazatelji-pokazatelji-likvidnosti/> (23. 10. 2019.)
- [8] Mesarić P. - TEMELJNI POKAZATELJI ANALIZE FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA, Istraživački rad, str. 6.
- [9] Hodžić N. - FINANSIJSKI POKAZATELJI USPJEŠNOSTI POSLOVANJA PREDUZEĆA, Ekonomski izazovi, Godina 4., broj 7., str. 72-85.
- [10] ROI pokazuje koliko je kompanija zaradila na investiran novac. ROI se iskazuje u procentima na godišnjem nivou.
- [11] <http://mcb.rs/recnik/dupont-dupont-analiza/> (23.10. 2019.)

Budućnost je
pred tobom

**STUDIJ
NA
DALJINU**

saznaj više na
www.unvi.edu.ba

UTICAJ RAZLIČITIH METODA PROCJENE NA REZULTAT VREDNOVANJA PREDUZEĆA

Doc. dr sc. Mirsada Murtić

SAŽETAK

Razni su razlozi i potrebe procjene preduzeća u praksi, odnosno vrednovanje njegove imovine. Način procjene vrijednosti preduzeća razlikuje se sa stajališta potrebe za samu procjenu, na što ukazuju i brojni koncepti vrijednosti. Vrednovanje preduzeća je subjektivan proces. Kao posljedica, dobijene vrijednosti mogu značajno odstupati između različitih koncepata i metoda procjene, te između različitih analitičara. Osim problema izbora koncepata vrijednosti, različitih potreba za procjenom, velikog broja faktora koji utječu na vrijednost, postoje i ostali problemi s kojima se suočava analiza vrijednosti nekog preduzeća. Prije svega se susrećemo sa nedovoljnim stepenom objektivnosti analize, suprotne stavove potencijalnih kupaca i prodavaca, nedostatnost informacija o komparativnim vrijednostima i slično. Cilj ovog rada je ukazati na to da procjena vrijednosti preduzeća primjenom različitih metoda može imati značajan uticaj na rezultat vrednovanja preduzeća.

Ključne riječi: procjena preduzeća, metode procjene, različiti koncepti, različiti rezultati.

UVOD

Procjena vrijednosti preduzeća je kompleksan postupak, koji se sastoji od velikog broja aktivnosti čiji je krajnji rezultat mišljenje o njegovoj vrijednosti na određeni datum. Vrijednost preduzeća određuju faktori, kojih ima veoma veliki broj. U praksi se razvio veliki broj metoda procjene vrijednosti preduzeća a iste se temelje na tri ključna principa, i to tržišnom, prinosnom i troškovnom. Teorijski, trebalo bi da u uvjetima efikasnosti tržišta vrijednostima primjena ovih metoda da rezultat jednakih vrijednosti.

Ipak, evidentno je da na tržištima u razvoju i nerazvijenim tržištima vladaju drugačiji uvjeti vrednovanja koje oni određuju, pa shodno tome, za očekivati je da se primjenom aktualnih metoda vrednovanja dobiju različiti rezultati. Utvrđivanje vrijednosti preduzeća je u suštini kompleksan proces koji od procjenitelja zahtijeva da raspolaže zavidnim praktičnim iskustvom i teorijskim znanjem. Vrednovanje preduzeća je posao kojim se bavi posebno edukovani i stručni finansijski, revizijski i drugi nepristrasni vještaci i procjenitelji. Njihov zadatak je da za naručioca izraze objektivno i realno mišljenje o vrijednosti preduzeća, odnosno sastave elaborat ili ekspertizu (izvještaj koji se sačini nakon što se provedu postupci i procedure te izvrše preuzeti zadaci). Brojna su ograničenja sa kojima se susreću procjenitelji prilikom procjene vrijednosti, a posebno je od značaja istaći nedovoljno uređen regulatorni okvir iz oblasti procjene, nedovoljno razvijeno finansijsko tržište, nedovoljno kvalitetnih informacija, neriješeni vlasnički odnosi u preduzećima, i razna druga ograničenja. U ovom je radu je kao polazna pretpostavka korištena činjenica da se vrijednost preduzeća može procijeniti na bazi

finansijskih izvještaja od kojih su korišteni izvještaj o finansijskom položaju preduzeća i izvještaj o sveobuhvatnoj dobiti. Nakon obrazlaganja i opisa metoda za procjenu vrijednosti preduzeća, izvršena je procjena vrijednosti preduzeća srednje veličine iz prakse u našoj zemlji. Radi se o preduzeću koje se nalazi u fazi rasta i koje je prilično pogodno za primjenu navedenih metoda, posebno iz razloga jer su primjenjene računovodstvene politike kod istog korektne i ne dovode u sumnju fer iskazivanje u finansijskim izvještajima. Rezultati koji su dobijeni analizom upućuju na činjenicu da primjena različitih metoda vrednovanja može dati različite procijenjene vrijednosti preduzeća. To može biti i posljedica različitosti u razumijevanju računovodstvene i ekonomske vrijednosti. Dobijeni rezultati mogli bi biti još veći ili mnaji ako bi procjenu obavljalo nekoliko procjenitelja neovisno jedan o drugoga, jer će svaki od njih različito razumjeti i interpretirati određene stavke finansijskih izvještaja pri čemu će jedne ostati, a druge nestati. Svaki rizik na svako preduzeće utiče na drugačiji način i drugačijim intenzitetom. Također, nikako se ne smije zanemariti stav menadžmenta kod ocjenjivanja rizika. Važno je istaći da bi se objektivnost povećala ako bi svaki menadžer dao svoj sud i ako bi se izračunao prosjek dobijenih vrijednosti. Rezultati koji se dobiju uglavnom reflektiraju konfliktom stavova o pojmu vrijednosti preduzeća kao i kupoprodajne cijene. Nedovoljno stručna procjena može prouzrokovati velike probleme i nepotrebne troškove. Moralna i profesionalna obaveza svakog procjenitelja jeste ta, da učini sve od sebe da njegovi izračuni budu objektivni, metodološki utemeljeni, koncizno i jasno obrazloženi, kako ne bi prouzrokovali nezadovoljstvo interesno-utjecajnih

skupina u postupku. Svaka kvalitetna procjena preduzeća mora biti obavljena na način da se ispoštuju temeljna pravila struke, propisi, načela i Međunarodni standardi procjene vrijednosti preduzeća. Cilj ovog rada je pojmovno definisati procjenu kao i metode procjene, njenu ulogu i značaj te uporediti značajke različitih metoda procjene.

PROCJENA VRIJEDNOSTI PREDUZEĆA

Temeljne karakteristike procjene vrijednosti preduzeća

Procjena vrijednosti preduzeća je u praksi najčešće neophodna u slučajevima statusnih promjena kao što su prodaja preduzeća, prodaja dijela preduzeća, spajanje ili dodatno ulaganja. Nerijetko se dešava da se procjena radi za svrhu donošenja važnih odluka o budućnosti vlasnika preduzeća i samog preduzeća. Procijeniti vrijednost preduzeća u suštini znači da se na temelju historijskih informacija postave određene pretpostavke te izvrši projekcija budućih poslovnih rezultata. (Bijelić, S.,Ćurovac.S., 2016,).Osim navedenog postoji mogućnost pretpostavke pravila jednake cijene, te korištenja usporedivih parametara drugih sličnih preduzeća kao početnu tačku procjene vrijednosti. Sama analiza i proces koji se pri tom vrši ponekad više znači od konačnog rezultata analize jer na ovaj način se omogućava vlasnicima i menadžmentu da imaju uvid o tome na koji način se stvara vrijednost u preduzeću te kako na nju utiču najvažniji faktori kao što su trošak kapitala, povrat na investirani kapital i rast. Svaka imovina, finansijska ili realna ima svoju vrijednost.U tržišnoj ekonomiji,vrijednost je definirajuća dimenzija mjerenja. Ljudi ulažu i investiraju očekujući povrat na uloženo, odnosno očekuju da će, nakon prodaje, vrijednost svakog ulaganja porasti

za dovoljan iznos koji premašuje trošak ulaganja kako bi ostavili kompenzaciju za preuzete rizike. Ovo vrijedi za sve vrste ulaganja, bilo da su to obveznice, derivati, bankovni računi ili dionice preduzeća. Sposobnost preduzeća da stvara vrijednost za svoje dioničare i iznos vrijednosti koji stvara su ključne mjere po kojima se preduzeće ocjenjuje. (Kolačević, S., Hreljac, B.,2009).

Da bi upravljanje i ulaganje bilo kvalitetno nužno je razumijeti visinu te vrijednost i koji su izvori njenog finansiranja. Procijenjena vrijednost je inicijalna pretpostavka za pregovore prilikom kupoprodaje preduzeća o kupovnoj, odnosno prodajnoj cijeni. Vrijednost preduzeća samo po sebi nije jednostavno utvrditi, pa bi se mogla okarakterisati kao vrijednost imovine preduzeća. Ipak, u modernom poslovnom okruženju osim navedene vrijednosti imovine, procjena treba da sadrži i očekivane buduće koristi koje će preduzeću donijeti kapital koji je uloženi. Navedeno implicira da je izbor metode procjene preduzeća izuzetno značajan. Metoda za procjenu preduzeća ima mnogo, ali svaka od njih tretira dva osnova, imovinu ili zaradu. Primjenjujući jedan ili drugi osnov i kombinujući oba može se dobiti niz različitih metoda procjene preduzeća. (Scarborough, N.M.,Zimmerer, T.W.2005.)

METODE PROCJENE PREDUZEĆA

Temeljni koncepti vrijednosti

Procjeni vrijednosti preduzeća, njegove imovine i instrumenata finansiranja, se može pristupiti na više načina.Uz četiri temeljna koncepta vrijednosti, razvijeni su brojni izvedeni i specifični koncepti. Primjena različitih konceptata vrijednosti prilikom procjenjivanja vrijednosti preduzeća ovisi o samim motivima i potrebama za vrednovanje kao i o

konkretnoj situaciji u kojoj se nalazi procjenjivano preduzeće. (Orsag, 1997) U ovom radu su elaborirani temeljni i izvedeni koncepti vrijednosti.

Knjigovodstvena vrijednost preduzeća

Knjigovodstvena vrijednost preduzeća se određuje kao njegova neto imovina. Predstavlja razliku imovine (aktiva) i obaveza, i jednaka je vrijednosti vlasničkog kapitala. Iako je najjednostavnija za primjenu ona je istovremeno i najmanje precizna metoda za određivanje vrijednosti preduzeća. (Cvjetković, N. 2010.). Knjigovodstvena vrijednost je bliža stvarnoj tržišnoj što je manje vremena proteklo od nekog poslovnog događaja, dok u obrnutom slučaju ekonomska vrijednost svih imovinskih oblika više odstupa od knjigovodstvene vrijednosti. Stoga je knjigovodstvena vrijednost imovine opravdana samo kao polazna tačka procjene za sve eventualne kasnije korekcije imovine i kao takva indikator onoga što preduzeće posjeduje, ali ona automatski ne odražava i samu vrijednost ili cijenu preduzeća. (Vidučić, Lj., Pepur, S., Šimić Š, M. 2015). Osnovni nedostatak knjigovodstvene vrijednosti je taj što je bilans (iako koristan indikator vrijednosti) iskazan po historijskim vrijednostima koje mogu znatno odstupati od stvarnih, tj. tržišnih vrijednosti.

Likvidacijska vrijednost

Likvidacijska vrijednost se primjenjuje kada se procjenjuje preduzeće u krizi (kada prijeti bankrot preduzeću ili za preduzeće nad kojim je pokrenut stečaj) ili u slučajevima istupanja jednog ili više članova uz zahtjev za likvidaciju imovine i obaveza društva. (Sprčić Miloš, D., Orešković Sulje, O. 2012). Likvidacijska vrijednost se može primjenjivati i za procjenu dijelova imovine koji preduzeću nisu potrebni za poslovanje. Koristi se i za utvrđivanje stava da li preduzeće više

vrijedi kao mrtvo ili će vrijediti nakon sanacije, te u skladu sa tim se donosi odluka da li će se preduzeće likvidirati ili ulagati u njegovu sanaciju.

Ekonomska vrijednost uz primjenu plana novčanih tokova Društva

Ekonomska vrijednost ili *discounted cash flow* (DCF) se temelji se na sposobnosti preduzeća da osigura vlasnicima tok budućih novčanih tokova nakon oporezivanja. Novčani tokovi se mogu ostvariti zaradama od poslovanja, ili na osnovu postepene, djelimične ili potpune likvidacije preduzeća. Izvor podataka za ovu procjenu predstavljaju ostvareni bilans uspjeha ili ostvareni novčani tokovi preduzeća. Kao polazna osnova za potrebe procjena ekonomske vrijednosti Društva prema DCF metodi u principu se koristi Biznis plan za period od pet godina. Elementi korišteni pri ocjeni ekonomske vrijednosti Društva pomoći DCF metode su:

Novčani tok (CF) - razlika između novčanih primitaka i novčanih izdataka i ukazuje na sposobnost, odnosno nesposobnost preduzeća da vlastivještak-procjenitelj sredstvima podmiruje svoje obveze,

Slobodni novčani tok (FCF) - najčešće korištena mjera novčanog toka, a predstavlja iznos novca kojeg društvo može distribuirati svim ulagačima (kreditorima, vlasnicima povlaštenih udjela, vlasnicima običnih udjela),

Diskontna stopa –zahtijevana stopa prinosa kapitala koja predstavlja oportunitetni trošak ulaganja u društvo, stopa po kojoj se diskontuju novačni tokovi. Diskontna stopa sastoji se od dvije osnovne komponente, vremenske vrijednosti novca iskazane kao stopa povrata na bezrizičnu imovinu i premije na rizik koji ta imovina ima. Diskontna stopa

izračunata je pomoću WACC (Weighted Average Cost of Capital) metodologije.

Reinvestiranje – ulaganje u radni kapital i u dugotrajnu imovinu (kapitalne investicije ili CAPEX), pri čemu je reinvestiranje suma promjena u radnom kapitalu i neto CAPEX-a.

Za potrebe izračuna sadašnje vrijednosti budućih novčanih tokova korišten dvofazni model.

Primjena metode multiplikatora

Procjene vrijednosti primjenom metode multiplikatora (relativno vrednovanje) ima za cilj utvrditi vrijednost preduzeća na bazi slične imovine na tržištu. U principu multiplikatori predstavljaju odnos cijene dionice (tržišne ili transakcijske) i određene kategorije po dionici (poput neto dobiti ili knjigovodstvene vrijednosti obične glavnice). Multiplikatori usporedivih preduzeća i transakcija oslanjaju se i na tzv. zakon jedne cijene prema kojoj bi se sa dvije slične jedinice imovine (odnosno dionice) trebalo trgovati po istim cijenama (odnosno multiplikatorima). Ocjenjuje se vrijednost pojedine dionice u usporedbi s prosječnim multiplikatorom po kojem se trguje dionicama koje su joj slične. Ovaj pristup vrednovanju se bazira na utvrđivanju uzorka preduzeća koja su slična preduzeću koje se vrednuje što često zna biti vrlo kompleksno i zahtjevno s obzirom na činjenicu da postoje ogromne razlike među preduzećima (veličina, perspektiva budućeg rasta, poslovni rizik, tekući i budući profiti). (Sprčić Miloš, D., Orešković S, O. 2012). U praksi su najčešće korištene mjere usporedbe: kvalitativne parametre kao što su industrija kojoj preduzeće pripada, proizvodi ili usluge koje preduzeće nudi, zemljopisna lokacija, uprava preduzeća i slično i finansijske pokazatelje poput dobiti, prihoda od prodaje, strukture kapitala, zaduženosti i

slično. S obzirom na prethodno objašnjene mjere usporedbe razlikujemo dvije osnovne skupine multiplikatora prema načinu izračuna:

- multiplikatore na vrijednost preduzeća - izražavaju vrijednost cijelog preduzeća u odnosu na veličinu koja je relevantna svim kreditorima i vlasnicima preduzeća i najčešće se računa prema prihodima od prodaje i operativnoj dobiti.

- multiplikatore na vrijednost obične glavnice - izražavaju vrijednost na koju polažu pravo dioničari preduzeća (tržišna kapitalizacija ili cijena) u odnosu na veličinu relevantnu isključivo dioničarima koja ostaje nakon što su svi polagatelji prava podmireni. Najčešće se računaju na neto dobit i knjigovodstvenu vrijednost obične glavnice (book value). (Gardijan N., 2016). Metoda usporedivih preduzeća koristi tržišne podatke o sličnim preduzećima te ih uvećava za premiju za preuzimanje ili kontrolnu premiju s ciljem procjene vrijednosti. Ova metoda se najčešće koristi u procjeni manjinskih vlasničkih udjela u preduzeću. Glavne prednosti ove metode leže u tome što su podaci o usporedivim poduzećima dostupni pa se lakše dolazi do konačno prihvatljive vrijednosti uz prethodnu analizu i obrazloženje, postoji drugačija metoda izračuna vrijednosti preduzeća pomoću multiplikatora aproksimacije vrijednosti promatranog preduzeća u odnosu na slična preduzeća na tržištu. Nedostatak primjene ove metode se temelji na činjenici da je osjetljiva na neprecizno određene tržišne cijene. U multiplikatore usporedivih transakcija spadaju:

- vrijednost preuzimanja / neto dobit
- vrijednost preuzimanja / prihod od prodaje
- vrijednost preuzimanja / knjigovodstvena vrijednost obične glavnice
- vrijednost transakcije / EBIT
- vrijednost transakcije / EBITDA

Pri procjeni vrijednosti putem metode multiplikatora usporedivih transakcija ili metode transakcijskih multiplikatora, koriste se informacije vezane uz nedavno zaključene transakcije preuzimanja sličnih preduzeća kako bi se utvrdila vrijednost prilikom preuzimanja. Metoda multiplikatora usporedivih transakcija pretpostavlja da bi se preduzeća unutar iste industrije u transakcijama s promjenom kontrole, (ali ne i likvidacijom) trebala prodavati po istim relativnim vrijednostima, mjenim multiplikatorima na njihove finansijske pokazatelje. Nedostaci korištenja multiplikatora su činjenice da preduzeće može poslovati u gubitku što utiče na opravdanost upotrebe istih, upotreba različitih standarda narušava upotrebu multiplikatora, te interpretacija i dosljednost korištenja multiplikatora u svezi dijela dobiti i volatilitnosti iste. (Sprčić Miloš, D., Orešković S, O. 2012).

Korigovana neto knjigovodstvena vrijednost

Korigovana neto knjigovodstvena vrijednost, koji je poznat u praksi kao troškovni pristup podrazumijeva identifikaciju i utvrđivanje vrijednosti zamjene novim osnovnim i obrtnim sredstvima i utvrđivanje fer tržišne vrednosti (FTV) druge imovine i obaveza preduzeća. Procjena FTV vrijednosti svakog pojedinačnog sredstva može zahtijevati nekoliko posebnih analiza procjene vrijednosti, što opet povlači za sobom jedan ili više tradicionalnih pristupa procjeni. Zavisno od toga da li se procjena vrijednosti bazira na pretpostavci trajnosti poslovanja (Going Concern) ili ne, može se primjeniti metod neto imovine ili likvidacioni metod. Prema metodi neto imovine, FTV sopstvenog kapitala preduzeća se dobija procjenom FTV svih sredstava i oduzimanjem dugoročnih i kratkoročnih obaveza od ukupne FTV

sredstava. (Vidučić, Lj., Pepur, S., Šimić Š, M. 2015). Ova vrijednost predstavlja FTV sopstvenog kapitala ili FTV neto imovine. Knjigovodstvene stavke aktive i pasive preduzeća često ne odražavaju pravu vrijednost, pa ih je potrebno uskladiti s vrijednosti koja će biti što bliže tržišnoj vrijednosti. Korigovana knjigovodstvena vrijednost polazi od knjigovodstvene kao bazne koja se prihvaća kao tržišna, te se ona onda korigira procjenom tržišne vrijednosti najznačajnijih sredstava (zemljišta, zgrada, opreme). Relacija za utvrđivanje ispravljene knjigovodstvene vrijednosti glasi: Korigovana vrijednost = tržišna vrijednost imovine – obaveze (Bendeković, J., Lasić, V. 1991). Razlika koja se javlja između knjigovodstvene i korigovane knjigovodstvene vrijednosti proizilazi iz latentnih rezervi (potcijenjena aktiva ili precijenjena pasiva) i u skrivenih gubitaka (precijenjena aktiva ili potcijenjena pasiva). (Gardijan N.,2016.) Vrš se korekcija samo onih bilansnih pozicija koja sadrže latentne rezerve iznad dozvoljenih ili pak skrivene gubitke. Pored toga, treba razmotriti elemente koji nisu sastavni dio bilanse, a mogu predstavljati bilo dodatnu vrijednost preduzeća ili smanjenje vrijednosti. Stavke koje nisu u bilansu i mogu smanjiti vrijednost preduzeća: sudski sporovi koji su u toku, obaveze za date stipendije, menadžment preduzeća, obaveze za rente radnicima ozlijeđenim na poslu i dr. (Bendeković, J., Lasić, V. 1991). Stavke koje mogu povećati vrijednost: vrijedna tehničko-tehnološka rješenja, nezaštićeni patenti, zaključeni kupoprodajni ugovori, očekivane investicije u infrastrukturu, menadžment preduzeća, dobar glas – goodwill, te nove investicijske prilike. Kod procjene vrijednosti stavki aktive procjenitelj treba obratiti veliku pažnju na zemljišta i građevinske objekte koji su najčešće potcijenjeni (postoje primjeri gdje preduzeća u svojim knjigama nemaju

upisana zemljišta), nematerijalna ulaganja su najčešće precijenjena, oprema osim precijenjenosti sa sobom nosi velik broj izazova kao što su unikatnost, moralna zastarjelost i prekid proizvodnje. Stavke pasive bilanse preduzeća je mnogo jednostavnije procjenjivati, jer su obaveze u pravilu precizno definirane. Kada je procjena vrijednosti preduzeća koristeći ovu metodu gotova, mora postojati ravnoteža između aktive i pasive, odnosno suma procijenjene aktive mora odgovarati sumi pasive. (Gardijan N., 2016).

PRIMJENA METODA VREDNOVANJA NA DRUŠTVU „XY“

Procjena vrijednosti Društva je izvršena multidisciplinarno. Tokom procjene koristilo se više metoda, navedenih niže. Kada je to bilo primjereno, u obračun su se uzeli troškove prodaje. Konačna procjena predstavlja moju najbolju procjenu izvršenu na osnovu više metoda, kako se navodi u nastavku. Procjena je izvršena u saglasnosti s MRS 16 Nekretnine, postrojenja i oprema, MRS 36 Umanjenje imovine, Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja (MSFI i Međunarodnim standardima procjene (International Valuation Standards - IVS)). MRS 16. Tačka 6. definiše Fer vrijednost kao iznos za koji se neka vrijednost društva može razmijeniti ili obveza podmiriti između informiranih i nepovezanih stranaka koje su voljne obaviti transakciju. Tačka 31. Nakon početnog priznavanja kao imovine, nekretninu, postrojenje i opremu čija se fer vrijednost može pouzdano izmjeriti treba iskazati po revaloriziranom iznosu, koji čini njegova fer vrijednost na datum revalorizacije umanjena za kasnije akumuliranu amortizaciju i kasnije akumulirane gubitke od umanjenja. Revalorizacija se treba provoditi dovoljno redovito tako da se knjigovodstvena

vrijednost značajno ne razlikuje od onog do kojeg bi se došlo utvrđivanjem fer vrijednosti na datum izvještaja o finansijskom položaju. MRS 36. tačka 8. Vrijednost neke imovine je umanjena kada knjigovodstvena vrijednost imovine prelazi njen nadoknadivi iznos. Tačka 18. Ovaj Standard definira nadoknadivi iznos kao viši iznos između fer neto prodajne. Tačka 19. Nije uvijek nužno odrediti fer vrijednost imovine umanjenu za troškove prodaje i vrijednost u upotrebi. Ako bilo koji od ovih iznosa premašuje knjigovodstvenu vrijednost imovine, vrijednost društva se ne umanjuje i nije nužno procijeniti drugi iznos.

Tačka 20. Fer vrijednost umanjenu za troškove prodaje moguće je odrediti čak ako se tom imovinom ne trguje na aktivnom tržištu vrijednosti imovine ili jedinice koja stvara novac i vrijednosti u upotrebi. Tačka 59. Samo i samo ako je nadoknadivi iznos sredstavamanji od knjigovodstvene vrijednosti, knjigovodstvena vrijednost sredstava se treba smanjiti do njegovog nadoknadivog iznosa. Ovo je smanjenje gubitak od umanjenja imovine. MSFI 13. Mjerenje fer vrijednosti: Fer vrijednost je definisana kao cijena koja bi bila ostvarena prodajom neke stavke imovine ili plaćena za prijenos neke obaveze u urednoj transakciji između tržišnih sudionika na datum mjerenja, tzv. Izlazna cijena.“ U ovom je radu prezentirano više različitih metoda procjene vrijednosti Društva. Za potrebe iskazivanja konačne vrijednosti Društva, uzimajući u obzir sve okolnosti, koristili su se metode: knjigovodstvena vrijednost, ekonomska vrijednost, likvidacijska vrijednost i metoda multiplikatora (uporedivih društava). Procjena sadrži sve poznate elemente i okolnosti vezane za imovinu i obaveze Društva. Izbor konačne vrijednosti Društva predstavlja najbolju

moguću procjenu tržišne vrijednosti Društva na dan 31.12.2018. godine.

Knjigovodstvena vrijednost Društva

Knjigovodstvena vrijednost preduzeća, kako je naprijed obrazloženo, se određuje kao njegova neto imovina. Predstavlja razliku imovine (aktiva) i obaveza, i jednaka je vrijednosti vlasničkog kapitala. (Vidučić, Lj., Pepur, S., Šimić Š, M. 2015).

Metodom primjene knjigovodstvene vrijednosti sadašanja vrijednost preduzeća „XY“ odnosno na dan 31.12.2018. godine iznosi: 830.091KM subjekta/glavnice.

Tabela br.1: Prikaz bilansa stanja

Sredstva (aktiva)		Obaveze (pasiva)	
Opis	000 KM	Opis	000 KM
Stalna sredstva	1.631.983	Dugoročne obaveze	1.999.657
Kratkoročna sredstva	5.925.956	Kratkoročne obaveze	4.728.191
Zalihe	879.413	Zajmovi i krediti	399.225
Novac i novčani ekvivalenti	3.545	Dobavljači	4.070.231
Potraživanja od kupaca	4.407.809	Porezi i doprinosi	38.863
Ostala potraživanja	208.891	Obaveze plaća	11.887
Kratkoročni finansijski plasmani	61.077	Obaveze po finansijskom najmu	118.038
Aktivna vremenska razgraničenja	365.221	Ostale obaveze	528.035
		Kapital	830.091
		Uplaceni kapital	563.061
		Zadržana dobit	267.030
Sveukupno	7.557.939	Sveukupno	7.557.939

Izvor: autor

Likvidacijska vrijednost

Kao polazna osnova za utvrđivanje likvidacijske vrijednosti Društva korišteni su zvanični nerevidirani finansijski izvještaji na 31.12.2018. godine. Izvršena je procjena tržišne vrijednosti svih pojedinačnih materijalno-značajnih pozicija bilansa stanja. Na temelju tih vrijednosti kreiran je pro-forma likvidacijski bilans stanja, te utvrđena likvidacijska vrijednost Društva, kao razlika procjene ukupne vrijednosti imovine i procjene ukupne vrijednosti obaveza. Pojedinačne pozicije vrijednosti pozicija bilansa stanja vršene su prema sljedećem obrascu:

Nekretnine, oprema, zemljišta – izvršena je procjena tržišne vrijednosti stavki stalne imovine od strane ovlaštenih sudskih vještaka odgovarajuće struke. Tako dobivene vrijednosti korigovane su za očekivane troškove prodaje i diskont budućih očekivanih priliva po osnovu njihove prodaje;

Dugoročni finansijski plasmani – izvršena procjena realne fer vrijednosti na bazi raspoložive dokumentacije vezane za pojedinačna potraživanja predmetnih plasmana, urednosti njihovog servisiranja, te vjerovatnoće njihove buduće pravovremene naplate;

Novčana sredstva – izvršena procjena realne vrijednosti raspoloživih novčanih sredstava i novčanih ekvivalenata na bazi bankovnih izvoda i ugovora o oročenju novčanih sredstava kod komercijalnih banaka;

Potraživanja – izvršena analiza svih materijalno-značajnih potraživanja kao i procjena njihove (ne)naplativosti na bazi raspoložive dokumentacije vezane za pojedinačna potraživanja. Za potraživanja kod kojih su detektovane poteškoće i kašnjenja u naplati, izvršena je procjena potrebne ispravke vrijednosti, na teret kapitala;

Zalihe – obzirom na nizak nivo vijednosti zaliha, za potrebe procjene korištena je knjigovodstvena vrijednost zaliha;

Obaveze – izvršena procjena realnosti iskazanih obaveza.

Potencijalne obaveze – izvršena procjena postojanja eventualnih potencijalnih obaveza koji (ni)su iskazani u finansijskim izvještajima preduzeća;

Kapital – Izvršene korekcije kapitala za izvršenena bilansim pozicijama.

U narednoj tabeli je iskazan bilans stanja korigovan za troškove likvidacije procijenjene na oko 5% u skladu sa iskustvenim podacima u praksi. Koristeći metodologiju likvidacijske vrijednosti, vrijednost društva iznosi KM 0, odnosno bila bi iskazana kao visina gubitka iznad visine kapitala. Nekretnine su lako utržive jer se radi o povoljnim i traženim lokacijama. Potraživanja od vlasnika smatramo naplativim obzirom da im je to u konačnici interes. Stopom od 5% korigovan je bilans za pretpostavljene troškove potencijalne likvidacije. Prema izjavi menadžmenta Društvo posjeduje mehanizam za eventualno ubrzanje naplate.

Tabela 2.: Likvidacioni bilans

Opis	000 KM		
	2018	Troškovi likvidacije 5%	2014
AKTIVA			
Netekuća sredstva			
Nematerijalna imovina	18		18
Nekretnine, postrojenja i oprema	2.241.644	112.082	2.129.562
Ispravka vrijednosti	609.679	30.484	579.195
Dugoročni finansijski plasmani	208.891	10.445	198.446
Neto stalna sredstva	1.840.874	153.011	1.748.831
Tekuća sredstva			
Zalihe	879.413	879.413	0
Novac i novčani ekvivalenti	3.545	3.545	0
Potraživanja od prodaje povezanog lica			0
Potraživanja od kupaca	4.407.809	220.390	4.187.419
Ostala potraživanja	48.372	2.419	45.953
Kratkoročni finansijski plasmani	12.716	12.716	0
Potraživanja za PDV	365.210	365.210	0
Aktivna vremenska razgraničenja	5.717.065	1.483.693	4.233.372
Gubitak iznad visine kapitala	0		0
VANBILANSNA AKTIVA	0		
Ukupna aktiva	7.557.939	1.636.704	5.982.203
PASIVA			
Kapital			
Udjeli članova društva sa ograničenom, odgovornošću	563.061		563.061
Zadržana dobit/gubitak	267.030		267.030
Zadržana dobit/gubitak	0		-1.238.378
Ukupan kapital	830.091		-408.287
Dugoročne obaveze			
Obaveze po finansijskom najmu	1.999.657		1.999.657
Ukupne dugoročne obaveze	1.999.657		1.999.657
Kratkoročne obaveze			
Zajmovi i krediti	399.225		0
Dobavljači	4.070.231		4.132.098
Porezi i doprinosi	38.863		38.863
Obaveze plaća	11.887		11.887
Obaveze po finansijskom najmu	0		0
Ostale obaveze	186.920		186.920

Obaveze za Pdv	1.332	1.332
Obaveze za druge poreze i dazbine	19.733	19.733
Ukupne kratkoročne obaveze	4.728.191	4.390.833
VANBILANSNA PASIVA	0	0
Ukupna pasiva	7.557.939	5.982.203

Izvor :autor

Ekonomska vrijednost uz primjenu plana novčanih tokova Društva

Prilagođavanje (normalizacija) historijskih izvještaja pretpostavlja utvrđivanje fer vrijednosti iskazanih povjesnih podataka, kao i pojašnjenja pojedinih pozicija, te njihovu ispravku (ako je potrebno), te njihovo prilagođavanje za neometan proračun DCF sa potrebnim parametrima. Pošto se radi o subjektu za koji postoje revizorski izvještaji nije bilo potrebno vršiti normalizaciju finansijskih izvještaja. Kao polazna osnova za potrebe procjena ekonomske vrijednosti Društva prema DCF metodi korišten je Biznis plan za period 2019-2023. godina Društva. U godinama t+5 planiran je period normalizacije poslovnih aktivnosti. Struktura kapitala je odnos između vlastitog kapitala i duga. Kao vlasnički kapital uzeta je dobit u posljednje tri godine u iznosu od 993.368, a u dug obaveze prema bankama i lizingu u iznosu od 2.669.252 KM.

Proračun “Free Cash Flow for the Firm” (FCFF)

Pretpostavke i projekcija stope rasta

Proračun sa internim pokazateljima: Prilikom proračuna projicirane stope rasta u prvoj fazi uzeta je stopa od 3% pošto se radi o stabilnoj firmi. U fazi stabilnog rasta uzeta je stopa rasta od 2% na osnovu istorijskih pokazatelja, kao i učešća pojedinih faktora prilikom proračuna.

Projekcija poslovnih prihoda, od kojih najveći dio čine prihodi od već ugovoreni poslova predstavlja jednu od najvažnijih pretpostavki budućeg poslovanja preduzeća. Procjenu kretanja (rasta/pada) prihoda može se napraviti po tzv. „top-down“ pristupu gdje polazište predstavljaju ekonomske prognoze na osnovi kojih se izvodi zaključak o tržišnim očekivanjima za industriju i promatrano preduzeće. Naime, rast/pad prihoda preduzeća ovisi o kretanju ekonomije (gospodarstva) i industrije u kojoj preduzeće posluje, potražnji za određenim proizvodom, konkurentskoj poziciji preduzeća i dr.

Drugi je pristup tzv. „bottom-up“ gdje se pri izradi projekcija kreće od nižih jedinica (proizvoda, kupaca), s ciljem izrade procjene poslovnih prihoda preduzeća. Idealno je koristiti oba pristupa, a dobivanje sličnih vrijednosti u obje metode rezultira većom pouzdanošću projekcija i modela. Kod korištenja nominalnih vrijednosti projekcija prihoda ovisi i o očekivanoj stopi inflacije, budući da preduzeća često mogu prebaciti cijeli ili dio općeg porasta cijena na kupce svojih proizvoda. Projicirani prihodi su rađeni na osnovu istorijskih podataka iz finansijskih izvještaja, te na osnovu toga što se radi o firmi sa stabilnim poslovanjem, kao i proračunom preko internih pokazatelja.

Tabela br.3: Pretpostavke i projekcija stope rasta

Poslovni prihodi	14.439.804,84	14.872.998,99	15.319.188,95	15.778.764,62	16.094.339,92
Rast %	3,00%	3,00%	3,00%	3,00%	2,00%

Izvor: autor

Pretpostavke i projekcije ulaganja

Kapitalna ulaganja su projicirana na temelju održivog ulaganja za neometan proces poslovnog ciklusa, odnosno barem za jedan cijeli ekonomski (poslovni) ciklus.

Tabela 4.: Analiza ulaganja

Analiza ulaganja	2017	2018
Poslovni prihodi	12.690.020,00	14.019.228,00
Povećanje/smanjenje dugotrajne materijalne i nematerijalne imovine	3.001.934,00	-47.290,00
Trošak amortizacije	160.233,00	172.883,00
Procjena kapitalnih investicija	2.841.701,00	-220.173,00
Stopa investiranja (%)	22,39%	-1,57%
Dugotrajna materijalna i nematerijalna imovina	2.793.720,00	2.746.430,00
Stopa amortizacije (%)	5,74%	6,29%

Za projekciju troška amortizacije koristila se povijesna stopa amortizacije u odnosu na dugotrajnu materijalnu i nematerijalnu imovinu iz koje je isključena vrijednost zemljišta, koje se ne amortizira.

Prikazano učešće troškova amortizacije u narednom periodu je rezultat predhodnih analiza i proračunom na način da je uzeto u obzir obrazloženje vezano za prethodni izračun, te analogno tome uzeta je stopa od 6% linearno.

Pretpostavke i projekcije poslovnih rashoda

Za potrebe projekcija ostalih troškova i rashoda, pretpostavili smo da će se u budućim godinama zadržati njihov podjednaki udio u poslovnim prihodima, kao i do sada, što je u skladu s varijabilnim obrascem ponašanja ovih vrsta troškova u prošlosti.

Što se tiče strukture rashoda uzeti procenti učešća u pojedinim sumarnim pozicijama istih, temeljeni su na podacima iz historijskih pokazatelja uzetih iz zvaničnih finansijskih izvještaja poslovnog subjekta. Također je uzeta EBITDA u iznosu od 4% što pretstavlja prosjek zadnje dvije godine.

Tabela 5: Pretpostavke i projekcije poslovnih rashoda

Pretpostavka prihoda i rashoda	2019	2020	2021	2022	2023
Poslovni prihodi	14.439.804,84	14.872.998,99	15.319.188,95	15.778.764,62	16.094.339,92
Rast %	3,00%	3,00%	3,00%	3,00%	2,00%
Poslovni rashodi (bez amortizacije)	13.862.212,65	14.278.079,03	14.706.421,40	15.147.614,04	15.450.566,32
Od prihoda %	96,00%	96,00%	96,00%	96,00%	96,00%
Troškovi poslovanja	13.717.814,60	14.129.349,04	14.553.229,51	14.989.826,39	15.289.622,92
Od prihoda %	95,00%	95,00%	95,00%	95,00%	95,00%
Materijalni troškovi	144.398,05	148.729,99	153.191,89	157.787,65	160.943,40
Od prihoda %	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%
Nabavna vrijednost prodane imovine	11.551.843,87	11.898.399,19	12.255.351,16	12.623.011,70	12.875.471,93
Od prihoda %	80,00%	80,00%	80,00%	80,00%	80,00%
Troškovi osoblja (bruto)	1.588.378,53	1.636.029,89	1.685.110,79	1.735.664,11	1.770.377,39
Od prihoda %	11,00%	11,00%	11,00%	11,00%	11,00%
Nematerijalni troškovi	288.796,10	297.459,98	306.383,78	315.575,29	321.886,80

Od prihoda %	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%
Troškovi proizvodnih usluga	288.796,10	297.459,98	306.383,78	315.575,29	321.886,80
Od prihoda %	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%	2,00%
EBITDA	577.592,19	594.919,96	612.767,56	631.150,58	643.773,60
Od prihoda %	4,00%	4,00%	4,00%	4,00%	4,00%

Izvor: autor

Pretpostavke i projekcije promjena u radnom kapitalu

Projekciju radnog kapitala izrađena je na temelju odnosa radnog kapitala na kraju godine i prihoda. Historijski odnos za prethodne dvije godine bio je oko 6%, ali uz malu varijaciju među promatranim godinama. Po procjeni odnos radnog kapitala i prihoda za preduzeće će u budućnosti biti isti.

Tabela 6.: Pretpostavke i projekcije promjena u radnom kapitalu

Projekcije radnog kapitala	2019	2020	2021	2022	2023
Poslovni prihodi	14.439.804,84	14.872.998,99	15.319.188,95	15.778.764,62	16.094.339,92
Radni kapital	866.388,29	892.379,94	919.151,34	946.725,88	965.660,39
Promjene u radnom kapitalu	146.668,29	25.991,65	26.771,40	27.574,54	18.934,52
Radni kapital kao % prihoda	6,00%	6,00%	6,00%	6,00%	6,00%

Izvor :autor

Proračun troška kapitala „Weighted Average Cost of Capital“

Prilikom proračuna troška kapitala uzeta je bezrizična stopa povrata u Republici BiH u iznosu od 5% koja predstavlja aproksimaciju prinosa na 10 godišnju državnu obveznicu. Beta unlevered (imovine) je uzet od Damodarana za ovu vrstu industrije,

kao i svi drugi pokazatelji potrebni za proračun WAAC. Vrijednost vlasničkog kapitala je uzeta sa danom 31.12.2018. po knjigovodstvenoj vrijednosti. Na osnovu svega navedenog dobijena je diskontna stopa u fazi visokog rasta od 12,91% , a u fazi stabilnog rasta 7,63%.

Tabela 7.: Proračun troška kapitala "WACC"

WACC	WACC	TV WACC
Bezrizična stopa povrata u BiH	5,00%	5,00%
Beta levered (glavnice)	3,42	1,44
Beta unlevered (imovina)	1	0,58
Premija rizika za državu	13,00%	10,00%
Trošak vlastitog kapitala	32,35%	12,19%
Trošak duga prije poreza	6,30%	6,00%
Porezna stopa	10,00%	16,00%
Trošak duga	5,67%	5,04%
Udio finansiranja dugom	72,88%	63,77%
Iznos duga	2.669.252,00	1,76
Vlasnički kapital	993.368,00	1
WACC	12,91%	7,63%

Izvor :autor

Projekcija trenda FCFF za razdoblje detaljne projekcije

Na temelju prednje navedenih pretpostavki možemo proračunati slobodne novčane tokove u petogodišnjem razdoblju, od godine T+1 od T+5. Kao efektivna stopu poreza na operativni rezultat (EBIT) koristit će se postojeća stopa poreza na dobit od 10%.

Korištena je metodologija diskontovanja očekivanih budućih novčanih tokova za period od narednih pet godina, dok je za periode nakon pet godina u skladu sa going concern principom izvršeno diskontovanje trajnog novčanog toka uvećanog za očekivani rast (g) od 2% (terminalna vrijednost).

Tabela 8.: Projekcija FCFF-a

PROJEKCIJA FCFF-a	2019	2020	2021	2022	2023
Prihodi	14.439.804,84	14.872.998,99	15.319.188,95	15.778.764,62	16.094.339,92
NOPAT	367.336,97	377.531,96	388.194,80	399.339,53	405.300,24
NOPAT marža	2,54%	2,54%	2,53%	2,53%	2,52%
Bilansnaaktiva	10.082.214,00	10.263.214,00	10.444.214,00	10.615.214,00	10.786.214,00
Novac i novčaniekvivalenti	4.675.000,00	4.750.000,00	4.825.000,00	4.890.000,00	4.955.000,00
Ostalekratkoročneobaveze	8.000.000,00	8.250.000,00	8.500.000,00	8.850.000,00	8.900.000,00
Investiranikapital (IC)	2.082.214,00	2.013.214,00	1.944.214,00	1.765.214,00	1.886.214,00
ROIC	17,64%	18,75%	19,97%	22,62%	21,49%
OCF	536.776,97	552.971,96	569.634,80	586.779,53	598.740,24
Reinvestiranje	224.238,29	125.991,65	126.771,40	127.574,54	118.934,52
Stopareinvestiranja	61,04%	33,37%	32,66%	31,95%	29,34%
FCF (NOPAT-reinvestiranje)	143.098,68	251.540,31	261.423,40	271.764,99	286.365,72
FCF marža	0,99%	1,69%	1,71%	1,72%	1,78%

Izvor :autor

Tabela 9.: Prosjeci po periodima

PROSJECI PO PERIODIMA	Prosjek 1-3	Prosjek 1-8	Prosjek 4-8
Nopat marža	3,34%	2,76%	2,53%
ROIC	23,93%	20,09%	20,09%
FCF marža	3,34%	2,08%	1,58%
Stopa reinvestiranja	0,00%	26,91%	37,67%

Izvor: autor

Proračun terminalne vrijednosti TV

U narednoj tabeli iskazan je proračun terminalne vrijednosti.

Tabela 10.: Proračun TV

Proračun TV	2016	2017	2018	2019	2020
Poslovni prihodi	14.439.804,84	14.872.998,99	15.319.188,95	15.778.764,62	16.094.339,92
Poslovni rashodi	13.862.212,65	14.278.079,03	14.706.421,40	15.147.614,04	15.450.566,32
EBIT	408.152,19	419.479,96	431.327,56	443.710,58	450.333,60
Porezna EBIT	40.815,22	41.948,00	43.132,76	44.371,06	45.033,36
NOPAT	367.336,97	377.531,96	388.194,80	399.339,53	405.300,24
Amortizacija	169.440,00	175.440,00	181.440,00	187.440,00	193.440,00
OCF	536.776,97	552.971,96	569.634,80	586.779,53	598.740,24
Promjene u random ka	146.668,29	25.991,65	26.771,40	27.574,54	18.934,52
Kapitalne investicije	247.010,00	275.440,00	281.440,00	287.440,00	293.440,00
FCF	143.098,68	251.540,31	261.423,40	271.764,99	286.365,72
Diskontni faktor	15.332,00	50.308,06	74.692,40	98.666,27	123.657,92
PVFCF	127.766,68	201.232,25	186.731,00	173.098,72	162.707,80

Izvor :autor

Proračun sadašnje vrijednosti FCFF i TV

a. Prva faza proračuna Σ NPV FCF

U gore navedenoj tabeli je prikazan proračun sadašnje vrijednosti slobodnog novčanog toka u fazi visokog rasta u iznosu od 851.356 KM, koji je dobijen diskontiranjem novčanih tokova zahtijevanim stopama prinosa na investirani kapital.

b. Druga faza proračuna (terminalna vrijednost) i NPV TV

Terminalnu vrijednost proračunata je na bazi slobodnog novčanog toka za zadnju godinu uz pretpostavku njegovog rasta po stopi g od 2% u beskonačnost.

Terminalna vrijednost

$$TV = FCFF_{2020} \times (1+g) / WACC_{TV} - g$$

$$FCFF_{2020} = 286.365 \text{ KM}$$

$$g = 2\% WACC = WACC_{TV} = 7,63\%$$

$$TV_n = 286.365 \times (1+0,02) / 7,63\% - 2\% = 5.188.500 \text{ KM}$$

(iznos terminalne vrijednosti)

Sadašnja vrijednost terminalne vrijednosti:

NPV

$$TV = TV / (1+WACC)^5 = 2.827.945 \text{ KM}$$

c. Treća faza proračun vrijednosti operativne imovine

Vrijednost operativne imovine predstavlja Σ prve dvije faze odnosno :

$$NPV_{FCF} + NPV_{TV}$$

$$\Rightarrow 851.356 + 2.827.945 = 3.679.481 \text{ KM}$$

Proračun vrijednosti neoperativne imovine i obaveza

Korištenjem metode diskontiranog slobodnog novčanog toka za vlasnike i kreditore dobila se vrijednost operativnog investiranog kapitala (operativne imovine). Međutim, preduzeće ponekad posjeduje i imovinu koju ne koristi u operativnom poslovanju poput npr. neoperativne financijske imovine, novčanih sredstava većih od iznosa potrebnog za operativno poslovanje ili zemljišta koja nisu u upotrebi. Vrijednost ovakve neoperativne imovine također treba uzeti u obzir pri proračunu ukupne vrijednosti preduzeća. Prilikom proračuna neoperativne imovine odnosno proračuna neoperativnog novca koji preostaje nakon određivanja koliko je novca potrebno za operativno poslovanje.

Prilikom proračuna neoperativne imovine odnosno proračuna neoperativnog novca koji preostaje nakon određivanja koliko je novca potrebno za operativno poslovanje u konkretnom primjeru se radi o zanemarivom iznosu koji bi mogli upotrijebiti kao neoperativnu imovinu. Na osnovu svega navedenog može se konstatovati da vrijednost neoperativne imovine iznosi 0 KM.

Proračun vrijednosti subjekta predstavlja sumu vrijednosti operativne imovine i neoperativne imovine što u konkretnom slučaju iznosi 3.679.481 KM.

Izračun vrijednosti Društva „XY“ predstavlja Σ vrijednosti operativne imovine i neoperativne imovine što u ovom konkretnom slučaju iznosi kako je iskazano u sljedećoj tabeli:

Tabela 11: Izračun vrijednosti preduzeća

OPIS	Iznos KM
UKUPNA VRIJEDNOST PREDUZEĆA	3.679.481
+ GOTOVINA	84,789
- DUG	2.669.252
= VRIJEDNOST VLASNIČKE GLAVNICE	1.095.018

Izvor :autor

Procjena tržišne vrijednosti vlasničke glavnice u društvu XY, dobijena na osnovu DCF metode, iznosi: 1.095.018KM.

Analiza osjetljivosti proračunate vrijednosti subjekta/glavnice

Najveći nedostatak DCF metode ogleda se u činjenici da mala promjena TV stope rasta i WACC-a rezultira značajnim odstupanjima u odnosu na proračunate vrijednosti subjekta/glavnice, te ovo predstavlja najveću slabost ovog modela proračuna.

Pretpostavke i ograničenja kod primjene DCF metode:

Prilikom procjene subjekta pretpostavke i ograničenja su se uglavnom odnosile na :

- Neograničeno poslovanje privrednog subjekta
- Pozitivne novčane tokove
- Korektnost izjava uprave u smislu projiciranih prihoda, rashoda
- Korektnost izjava uprave u smislu projiciranih kapitalnih ulaganja
- Fer iskazanim finansijskim izvještajima
- Osjetljivost promjene pojedinih parametara za proračun DCF
- Relativno stabilna firma

Metoda uporedivih društava

Metoda uporedivih društava je način korištenja multiplikatora vrijednosti koji se baziraju na podacima o uporedivom preduzeću, kao što su: Tržišna cijena akcije/ dobit (P/E) racio koji se najčešće koristi, zatim tržišna cijena akcije/ prihod po akciji, tržišna cijena akcije/ dividenda po akciji, tržišna cijena akcije/ neto novčani tok.Vrijednost preduzeća se izračunava tako što se pomenuti multiplikatori, nakon određenih prilagođavanja, pomnože sa podacima o dobitku, prihodu, dividendi, EBIT, EBIDA ili novčanom tokom preduzeća čija se vrijednost procjenjuje. U ovom slučaju su se koristili prosječni multiplikatori za 100 sličnih društava u Evropi. Tako dobijene podatke je uzet prosječan iznos prilagođenih multiplikatora na EBITDA i EBIT.

Tabela 12: Industrijski pokazatelji

Industrija	
Broj firmi	130
Beta	0,9
Unleverd Beta	0,58
D/E Odnos	76,69
Porezna stopa	16,64
Gotovina/Vrijednost firme	4,25
Unleverd beta za gotovinu	0,69
EV/EBIT	14,42
EV/EBITDA	9,95

Izvor: autor

Tabela13: Multiplikatori Društva

EBITDA	3
EBIT	4,1
EBITDA* multip korigovani	3.452.442
EBIT* multip korigovani	4.009.516
EBITDA/EBIT prosjek	3.730.979
Dug	2.669.252
Vrijednost vlasničkog kapitala ukupna	1.061.727

Izvor :autor

Metodom uporedivih društava sadašnja vrijednost odnosno na dan 31.12.2018. godine iznosi: 1.061.727 KM subjekta/glavnice.

Korigovana knjigovodstvena vrijednost

Prema mišljenju procjenitelja u praksi od izuzetne je važnosti primjena metode korigovane knjigovodstvene vrijednosti jer određuje najobjektivnije vrijednost kapitala Društva. U tom slučaju je neophodno dodatno angažirati ovlaštene procjenitelje ili sudske vještake čije su specijalnosti utvrđivanje fer vrijednosti građevina, mašina i ostale opreme koje Društvo posjeduje u vlasništvu i čije su knjigovodstvene vrijednosti u pravilu različite od fer tržišnih vrijednosti istih. Također je potrebno procijeniti fer potraživanja, zalihe obaveze i ostale relevantne pozicije koje su od velikog utjecaja na vrijednost Društva, a samim tim i na vrijednost vlasničke glavnice.

U obzir su uzeti i ostali poznati i neophodni dokumenti od strana u sporu koji mogu imati značajnog utjecaja na vrijednost Društva. Iz priložene dokumentacije je vidljivo da je društvo „XY“ izvršilo prodaju 50% udjela u drugom povezanom Društvu i potom osnovu ostvarilo prihode od prodaje udjela. Saglasno prednje obrazloženom urađena je metoda korigovane knjigovodstvene vrijednosti sva tri društva ponaosob i na temelju dobijenih pokazatelja izvršen je izračun vrijednosti Društva „XY“ na dan 31.12.2018. godine. Sljedeće su poznate činjenice koje su imale značajan uticaj na promjenu vrijednosti društva „XY“: Procjene vještaka građevinske struke, ugovor o kupoprodaji povezanog društva i sudske presude.

Tabela 14 :Korigovani knjigovodstveni bilans Društva „XY“-Aktiva

Opis	2018	procjene građevinskog vještaka	Korigovana knjigovodstvena vrijednost	Korekcija za promjene nakon bilansa	Korigovana vrijednost na dan 31.12.2018
AKTIVA					
Netekuća sredstva					
Nematerijalna imovina	18		18		18
Nekretnine, postrojenja i oprema	2.241.644	785.508	2.417.473	-	2.417.473
Ispravka vrijednosti	609.679		-		-
Dugoročni finansijski plasmani	208.891		208.891	167.679	41.212
Neto stalna sredstva	1.840.874	785.508	2.626.382		2.458.703
Tekuća sredstva					
Zalihe	879.413	-	879.413		879.413
Novac i novčani ekvivalenti	3.545	-	3.545		3.545
Potraživanja od prodaje povezanog lica				1.135.000	1.135.000
Potraživanja od kupaca	4.407.809		4.407.809		4.407.809
Ostala potraživanja	48.372	-	48.372		48.372
Kratkoročni finansijski plasmani	12.716	-	12.716		12.716
Potraživanja za PDV	365.210	-	365.210		365.210
Aktivna vremenska razgraničenja	5.717.065	-	5.717.065	967.321	6.852.065
Gubitak iznad visine kapitala	0	-	-		-
VANBILANSNA AKTIVA	0				-
Ukupna aktiva	7.557.939	785.508	8.343.447	2.270.000	9.310.768

Izvor :autor

Tabela 15.:Korigovani knjigovodstveni bilans Društva „XY“-Pasiva

PASIVA					
Kapital					
Udjeli članova društva sa ograničenom,	563.061	-	563.061		563.061
Zadržana dobit/gubitak	267.030				
Zadržana dobit/gubitak	0	-	1.052.538		2.019.859
Ukupan kapital	830.091	-	1.615.599	-	2.582.920
Dugoročne obaveze					
Obaveze po finansijskom najmu	1.999.657	-	1.999.657		1.999.657
Ukupne dugoročne obaveze	1.999.657	-	1.999.657		1.999.657
Kratkoročne obaveze					
Zajmovi i krediti	399.225	-	399.225		399.225
Dobavljači	4.070.231	-	4.070.231		4.070.231
Porezi i doprinosi	38.863	-	38.863		38.863
Obaveze plaća	11.887	-	11.887		11.887
Obaveze po finansijskom najmu	0	-	-		-
Ostale obaveze	<u>186.920</u>	-	186.920		186.920
Obaveze za Pdv	<u>1.332</u>	-	1.332		1.332
Obaveze za druge poreze i dazbine	<u>19.733</u>	-	19.733		19.733
Ukupne kratkoročne obaveze	4.728.191	-	4.728.191		4.728.191
VANBILANSNA PASIVA	0				-
Ukupna pasiva	7.557.939	-	8.343.447	-	9.310.768

Izvor :autor

Prema metodi korigovne knjigovodstvene vrijednosti procjena tržišne vrijednosti vlasničke glavnice u društvu XY doo, iznosi: 2.582.920KM.

U narednoj tabeli je iskazana rekapitulacija dobijenih vrijednosti

Tabela 16.: Rekapitulacija vrijednosti vlasničke glavnice primjenom različitih metoda

Metoda	Vrijednost
Ekonomska vrijednost (DCF metoda)	1.095.018
Metoda uporedivih društava	1.061.727
Metoda knjigovodstvene vrijednosti	830.091
Metoda korigovane knjigovodstvene vrijednosti	2.582.920
Likvidaciona vrijednost	0

Izvor :autor

Iz prednje tabele je vidljivo da su se primjenom različitih metoda vrednovanja u konačnici dobile različite vrijednosti vlasničke glavnice. U konkretnom slučaju procjenitelj se opredijelio, nakon detaljnih stručnih analiza, da se u konačnom donošenju odluke vrijednost vlasničke glavnice odredi primjenom metode korigovane knjigovodstvene vrijednosti.

ZAKLJUČAK

Evidentno je iz primjera navedenom u ovom radu da primjenom različitih metoda procjene rezultati vrednovanja značajno mogu odstupati jedni od drugih u ovisnosti od metodološkog pristupa.

Sve metode vrednovanja imaju karakteristike koje im daju određene prednosti i nedostatke. Niti zajednu se ne može ustvrditi da je optimalna. Ono što je bitno naglasiti, procjena nije precizna brojka već raspon vrijednosti. Iznos koji se dobije vrednovanjem nije apsolutna već relativna veličina. Nepobitna je činjenica, da prilikom vrednovanja mora postojati pristup u kome bi osim stručnosti procjenitelj trebao biti u cijelosti nepristrasan i neovisan, sa očekivanim visokim stepenom svijesti o neizvjesnosti, te se voditi onim što je poznati američki profesor finansijske analize Aswath Damodaran savjetovao, a to je pojednostaviti: „Keep it simple!“

REFERENCE

- [1]Bendeković, J., Lasić,V.:Vrednovanje imovine i poslovanje poduzeća, Ekonomski institut, Zagreb, 1991.
- [2]Belak, V.: "Ekonomska dodana vrijednost (EVA) i tržišna dodana vrijednost (MVA) kao mjere performanse preduzeća", Računovodstvo, revizija i financije, (12), 2002.
- [3]Damodaran ,A.: Damodaran on Valuation, John Wiley, New York, 2006.
- [4]Damodaran, A.: Presentacija. Value: More than a number. Seminar 21.4.2010.Valuacija i korporativne financije - dvije strane iste medalje, Zagreb, 2010.
- [5]Cvjetković, N.: Procjena vrijednosti poduzeća i poslovnih rezultata, RRIF, br. 5/10, Zagreb, 2010.
- [6]Gardijan, N.: Usporedna analiza odabranih metoda procjene poduzeća na primjeru Atlantic grupe d.d., Diplomski rad, Split, 2016.
- [7]Kolačević, S., Hreljac, B.: Vrednovanje preduzeća-novi pristupi i upravljanje temeljeno na vrijednosti, TEB-poslovno savjetovanje, Zagreb, 2009.
- [8]Međunarodni standardi vrednovanja, osmo izdanje, Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka, 2009.

- [9] Mikerević, J.D.: Principi i praksa procjene vrijednosti preduzeća Finrar i Finansing, Banja Luka, 2009.
- [10] Orsag, S.: Vrednovanje preduzeća, Infoinvest, Zagreb, 1997.
- [11] Orsag, S.: Vrijednosni papiri, Revicon, Sarajevo, 2011.
- [12] Palepu, K. G., Healy, P. M. i Bernard, V. L.: Business Analysis and Valuation. South-Western, 1996.
- [13] Poznanić, V.: Izbor metoda za vrednovanje preduzeća, Zbornik radova sa Simpozijuma o korporativnom upravljanju, Teslić, 2011.
- [14] Rodić J., Filipović M.: Procena vrednosti preduzeća, ASIMEX, Beograd, 2010.
- [15] Scarborough, N.M., Zimmerer, T.W.: Effective Small Business Management: An Entrepreneurship Approach, 7. izdanje, Prentice Hall International, New Jersey, USA, 2005.
- [16] Sprčić Miloš, D., Orešković Sulje, O. (2012): Procjena vrijednosti poduzeća, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 2012.

FINANSIJSKO UPRAVLJANJE I KONTROLA U JAVNOM SEKTORU BOSNE I HERCEGOVINE

Doc. dr. sc. Semina Škandro

SAŽETAK

Uvođenje Finansijskog upravljanja i kontrole (FUiK) u javni sektor Bosne i Hercegovine jedna je od reformskih oblasti u kojoj je Bosna i Hercegovina dužna usaglasiti zakonodavni okvir i praksu sa dobrim praksama i regulativama koje preporučuje Evropska komisija. Ova obaveza nametnuta je Zakonom o Finansijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru kako na državnom, tako i na entitetskim nivoima Bosne i Hercegovine. Implementacija FUiK-a u Bosni i Hercegovini ima za cilj da se u dosadašnje tradicionalne modele upravljanja, ugradi savremeni sistem javne interne finansijske kontrole (PIFC), zasnovan na odgovornosti i transparentnosti trošenja budžetskih sredstava od strane budžetskih korisnika. Tema ovog rada je "Finansijsko upravljanje i kontrola u javnom sektoru Bosne i Hercegovine", gdje se za cilj ima kroz sprovedena teorijska istraživanja prikazati nivo dostignuća uspostave ovog sistema u institucijama javnog sektora, kako na nivou BiH, tako i na nivou entiteta FBiH i RS.

Ključne riječi: finansijsko upravljanje, interna kontrola, javni sektor, implementacija FUK-a

UVOD

Cilj uvođenja finansijskog upravljanja i kontrole u institucije javnog sektora jeste uticaj na smanjenje neregularnosti u radu javnog sektora, tako da se umjesto tradicionalnih sistema kontrole uspostavi savremeni sistem interne kontrole baziran na kavalitetnijim standardima upravljanja. Bosna i Hercegovina kao kandidat ulaska u Evropsku uniju se opredijelila za proces evropske integracije, te je shodno tome dužna da kroz predpristupne pregovore implementira cjelokupnu pravnu tekovinu Evropske unije poznatu pod nazivom "Acquis communautaire". Jedan od sastavnih dijelova ovih pregovora jeste upravo finansijsko upravljanje i kontrola u javnom sektoru, čijom se implementacijom za cilj ima podizanje efikasnosti, efektivnosti i ekonomičnosti cjelokupnog sistema, a posebno finansijskog. Finansijsko upravljanje i kontrola podrazumijeva niz aktivnosti koje budžetski korisnik planira poduzeti s ciljem rješavanja uočenih nedostataka u poslovnim procesima na osnovu samoprocjene sistema.[1] Sistem finansijskog upravljanja, kontrole i interne revizije je fokusiran na unapređenje transparentnosti, finansijske discipline i namjenskog trošenja javnih sredstava, odnosno transparentno, ekonomično, efikasno i efektivno upravljanje javnim sredstvima, te kontrola korištenja tih sredstava. Sastoji se od tri osnovna elementa i to: *finansijsko upravljanje i kontrola, interne revizije i Centralne harmonizacijske jedinice*.

U ovom radu je dat prikaz sistema finansijskog upravljanja i interne kontrole i interne revizije poznat pod skraćenicom PIFC-a (*Public Internal Financial Control*), odnosno dat je prikaz značaja sistema finansijskog upravljanja i kontrole, osnovnih karakteristika, te nivo

dostignuća uspostave u javnom sektoru na sva tri nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini.

FINANSIJSKO UPRAVLJANJE I KONTROLA

Finansijsko upravljanje i kontrola (skr. *FUiK*) kao jedan od elemenata PIFC-a obuhvata cjelokupni sistem finansijskih i svih drugih kontrola unutar institucije javnog sektora, odnosno svih onih kontrola koje su integrisane u bilo koju od aktivnosti institucije. Finansijsko upravljanje i kontrola uključuje metode, organizacionu strukturu, procedure koje se primjenjuju, ne samo kada je u pitanju finansijski sistem, već i kod strateških i operativnih sistema korisnika budžetskih sredstava.

Glavni cilj finansijskog upravljanja i kontrole je da obezbijedi:[4]

- Uspješno postizanje svih ciljeva i izvršenja zadataka institucije,
- Sigurnost, pouzdanost, blagovremenost i potpunost informacija, a posebno finansijskih informacija,
- Usklađenost poslovanja sa zakonima, propisima, politikama, planovima i procedurama,
- Zaštitu imovine,
- Ekonomičnu, efikasnu i efektivnu upotrebu sredstava.

Svrha uvođenja Finansijskog upravljanja i kontrole-a u javni sektor ogleda se u sljedećem:

- Poslovanje na pravilan, etičan, ekonomičan i djelotvoran način,
- Usklađenost poslovanja sa zakonima, propisima, politikama, planovima i postupcima,
- Zaštita imovine i drugih resursa od gubitaka uzrokovanih lošim upravljanjem javnim sredstvima,

neopravdanim i netransparentnim trošenjem, te zaštita o nepravilnosti i prevara,

- Jačanje odgovornosti rukovodioca za uspješnost ostvarivanja postavljenih poslovnih ciljeva
- Pravovremeno i transparentno finansijsko izvještavanje, kao i praćenje rezultata poslovanja.

Finansijsko upravljanje i kontrola obuhvataju pet međusobno povezanih komponenti tzv. COSO MODEL:

- Kontrolno okruženje – podrazumijeva etičke vrijednosti, integritet i kompetentnosti zaposlenika, način rukovođenja i stil upravljanja, postojenja planskog pristupa, uređenu organizacionu strukturu, postavljenje ciljeve i upravljanje budžetskim sredstvima,
- Upravljanje rizicima – podrazumijeva proces utvrđivanja, procjenjivanja i praćenja rizika za ostvarivanje postavljenih ciljeva,
- Kontrolne aktivnosti - su aktivnosti koje institucija poduzima u cilju smanjenja rizika, te osiguranja zakonitosti i pravilnosti u poslovanju, kao i ekonomično, efikasno i efektivno raspolaganje budžetskim sredstvima,
- Informacije i komunikacije – kvalitetna, blagovremena, relevantna, tačna i dostupna informacija uslov je za donošenje ispravne odluke, kao i prenos informacija kako za eksterne tako i za interne korisnike. Ovdje posebno do izražaja dolazi računovodstveni informacioni sistem.
- Nadzor/monitoring – podrazumijeva stalno praćenje i procjenu radi njihovog adekvatnog

funkcionisanja i blagovremenog ažuriranja (samoprocjena, stalno praćenje i interna revizija).

SISTEM FINANSIJSKOG UPRAVLJANJA I KONTROLE U JAVNOM SEKTORU BOSNE I HERCEGOVINE

Sistem finansijskog upravljanja i kontrole u javnom sektoru Bosne i Hercegovine uspostavlja se od strane rukovodioca institucija javnog sektora s ciljem uspješnijeg ostvarivanja postavljenih zadataka budžetskog korisnika. Rukovodioci institucija javnog sektora direktno odgovorni za upostavljanje procedura funkcionisanja sistema interne kontrole, kao i odjela interne revizije. Ovaj sistem u Bosni i Hercegovini pokrenut je 2005 godine donošenjem Instrukcija za razvoj i održavanje sistema interne kontrole od strane Ministarstva finansija i trezora BiH. Centralna hamonizacijska jedinica Ministarstva finansija i trezora BiH (skr.CHJ MFIT BiH) je centralno tijelo za koordinaciju i harmonizaciju aktivnosti na uspostavi i razvoju sistema javnih internih finansijskih kontrola u insitucijama Bosne i Hercegovine. Septembra 2014 godine, CHJ MFIT BiH je objavilo priručnik za finansijsko upravljanje i kontrolu u institucijama BiH sa svrhom da rukovodiocima institucija i licima koja su zadužena za finansijsko upravljanje i kontrolu pomogne u osmišljavanju i provođenju finansijskog upravljanja i kontrole u svrhu efikasnog izvršavanja aktivnosti, projekata i programa. Uspostava i razvoj PIFC sistema od strane CHJ MFIT BiH podrazumijeva dvije oblasti i to:

- uspostavu i razvoj finansijskog upravljanja i kontrole

- uspostavu i razvoj sistema funkcionalne i nezavisne interne revizije.

Temeljni zakon koji uređuje uspostavu i razvoj finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama Bosne i Hercegovine je Zakon o finansiranju institucija BiH.[5] Ovim zakonom postavljeni su principi, standardi, metodološki okvir i temeljna pravila za finansijsko upravljanje i kontrolu u institucijama BiH. Zakonom je uvedena obaveza rukovodiocima institucija da uz godišnje izvještaje o izvršenju budžeta dostavljaju i Izjavu o odgovornosti za ostvarivanje ciljeva institucije. Ovom Izjavom rukovodilac institucije javnog sektora potvrđuje da je osigurao:

- namjensko, svrsishodno i zakonito korištenje sredstava odobrenih budžetom za ostvarivanje utvrđenih ciljeva,
- ekonomično, efikasno i efektivno funkcionisanje sistema finansijskog upravljanja i kontrole za izradu unutrašnjih propisa o finansijskom upravljanju i kontroli u svim jedinicama unutar institucije.

Pored navedenog Zakona, donesen je i niz podzakonskih akata koji regulišu ovu oblast, a to su:

- standardi interne kontrole u institucijama BiH [8]
- priručnik za finansijsko upravljanje i kontrolu u institucijama BiH [9]
- smjernice za provedbu procesa upravljanja rizicima u institucijama BiH [10]

- pravilnik o godišnjem izvještavanju u sistemu finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama BiH [11]
- odluku o objavljivanju forme i sadržaja godišnjeg izvještaja o sistemu finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama BiH.

Uvođenje sistema finansijskog upravljanja i kontrole u institucije javnog sektora zasniva se na navedenom Zakonu, Smjernicama za internu kontrolu u javnom sektoru Međunarodne organizacije vrhovnih revizorskih institucija (INTOSAI), te dobrim praksama i regulativama koje su preporučene od strane Evropske komisije. Prema članu 33.d.stav /4/ Zakona , sve institucije u BiH su u obavezi da sačine i dostave godišnji izvještaj o sistemu finansijskog upravljanja i kontrole CHJ MFiT BiH, na obrascu propisane forme i sadržaja.[8] Ovaj izvještaj je koncipiran u vidu upitnika s mogućim opcijskim odgovorima „DA“ i „NE“, a pitanja su grupisana po komponentama COSO modela. Kroz ovaj izvještaj institucije BiH izvještavaju CHJ MFiT BiH o funkcionisanju sistema finansijskog upravljanja i kontrole, a za tačnost podataka odgovoran je rukovodilac institucije. CHJ je do sada sastavila četiri Konsolidovana godišnja izvještaja i to za: 2015., 2016., 2017., i 2018. godinu. Na osnovu informacija dostupnih iz Konsolidovanog izvještaja o sistemu finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama BiH, ocjena sistema finansijskog upravljanja i kontrole je prikazana u tabeli br.1.

Tabela br.1. pregled uspostave finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama BiH za period 2015-2018. godine

GODIŠNJI IZVJEŠTAJI PO GODINAMA							
2015		2016		2017		2018	
Broj institucija koje su obavezne dostaviti godišnji izvještaj							
74		74		75		75	
Pregled ispunjena obaveze dostave godišnjih izvještaja							
da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
63	11	70	4	58	17	69	6
Podjela institucija prema broju potvrđnih odgovora na osnovu dostavljenih godišnjih izvještaja							
Potvrđni odgovori	Negativni odgovori	Potvrđni odgovori	Negativni odgovori	Potvrđni odgovori	Negativni odgovori	Potvrđni odgovori	Negativni odgovori
53	10	54	16	67	8	67	2

Izvor: kreacija autora na osnovu Konsolidovanih izvještaja o sistemu finansijskoj upravljanja i kontrole u institucijama BiH, dostupno na <https://www.mft.gov.ba>

Navedena podjela ne odražava postignuti nivo kvaliteta sistema finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama BiH, već spremnosti i opredjeljenosti, prije svega upravljačke strukture u institucijama BiH, za uspostavu i razvoj internih kontrola koje će doprinijeti ekonomičnom, efikasnom i efektivnom trošenju budžetskih sredstava.

U sljedećoj tabeli prikazano je nekoliko uporednih pokazatelja koji se odnose na cijeli COSO okvir za period 2016-2018. godina u institucijama Bosne i Hercegovine.

Tabela br.2: uporedni pokazatelji COSO modela za 2016-2018 godine u insitucijama BiH

Pitanje iz godišnjeg izvještaja o sistemu finansijskog upravljanja i kontrole	2016. godina	2017. godina	2018. godina
Broj institucija koje su dostavile Godišnji izvještaj o sistemu finansijskog upravljanje i kontrole	70	75	69
Broj institucija koje su imenovale osobu/radnu grupu zaduženu za FUK	50	61	53
Broj institucija koje su identifikovale rizike koji se odnose na realizaciju ciljeva, odnosno ključnih poslovnih procesa	39	53	41
Broj institucija koje su uspostavile registar rizika	30	46	53
Broj institucija u kojima je uspostavljen princip razdvajanja dužnosti	57	64	62
Broj institucija koje imaju interne procedure za izradu srednjoročnog plana	31	38	33
Broj institucija kod kojih su dokumentovani ključni poslovni procesi	40	60	62
Broj institucija koje su sačinile mapu poslovnih procesa	33	52	58
Broj institucija koje izvještavaju najviše rukovodstvo o funkcionisanju sistema finansijskog upravljanja i kontrole	35	42	43

Izvor: kreacija autora na osnovu Konsolidovanih izvještaja o sistemu finansijskoj upravljanja i kontrole u institucijama BiH za 2016., 2017. i 2018. godinu, dostupno na <https://www.mft.gov.ba>

Mjere i aktivnosti koje su postavljene pred institucije Bosne i Hercegovine u funkciji uspostavljanja i razvoja finansijskog upravljanja i kontrole po komponentama

COSO modela, a na osnovu analize informacija dostavljenih iz godišnjih izvještaja o finansijskoj kontroli i upravljanju za 2018 godinu date su u tabeli u nastavku.

Tabela br. 3. Mjere i aktivnosti, planirane za budući razvoj finansijskog upravljanja i kontrole od strane institucija Bosne i Hercegovine za 2019 godinu

Kontrolno okruženje	
1.	Izmijeniti pravilnik o unutrašnjoj organizaciji u cilju jasnijeg definiranja opisa poslova odgovarajućih radnih mjesta u smislu finansijskog upravljanja i kontrole
2.	Osigurati povezanost strateških i operativnih planskih dokumenata
3.	Unaprijediti proces utvrđivanja ciljeva i planiranja aktivnosti u skladu s općim provedbenim aktima
4.	Dodatno unapređenje finansijskog upravljanja i kontrole uključivanjem rukovodilaca unutrašnjih organizacionih jedinica
5.	Unaprijediti politike upravljanja resursima, posebno sistem motivacije i podsticaja zaposlenih kroz strategije dizajniranja posla i redizajniranja organizacione structure
6.	Osigurati apsolutnu povezanost strateških i operativnih planskih dokumenata
7.	Izraditi plan stručnog usavršavanja i obučavanja zaposlenih
8.	Osigurati da organizacione jedinice za finansije vrše koordinacionu ulogu u primjeni i razvoju finansijskog upravljanja i kontrole
9.	Precizirati situacije potencijalnog sukoba interesa i način postupanja kao i mjere u slučaju nepoštivanja Kodeksa
Upravljanje rizicima	
1.	Imenovati osobu za koordinaciju aktivnosti u uspostavi procesa upravljanja rizicima
2.	Imenovati osobu za prikupljanje informacija o rizicima po pojedinim organizacionim jedinicama
3.	Donijeti strategiju upravljanja rizicima
4.	Ažurirati registar rizika
5.	Ugraditi upravljanje rizicima u procese planiranja i donošenja odluka
6.	Uspostaviti procjenu rizika prilikom izrade planskih dokumenata (strateških, operativnih i finansijskih planova)
7.	Izraditi interni akt o upravljanju rizicima kojim će se uspostaviti sistem praćenja i izvještavanja o rizicima
8.	Nastaviti aktivnosti na jačanju svijesti o značaju upravljanja rizicima
9.	Uspostaviti sistem izvještavanja za praćenje najznačajnijih rizika
Kontrolne aktivnosti	
1.	Ažuriranje postojećih i donošenje novih procedura u cilju potpunog, tačnog i pravilnog evidentiranja svih poslovnih procesa i evidencije materijalno-finansijskih procesa uzimajući u obzir razdvajanje dužnosti
2.	Izrada internog akta i poduzimanje dodatnih mjera za primjenu principa razdvajanja dužnosti
3.	Ažurirati postojeće i donijeti nove procedure u cilju potpunog, tačnog i pravilnog evidentiranja svih poslovnih procesa i evidencije materijalno-finansijskih procesa uzimajući u obzir razdvajanje dužnosti
4.	Izraditi interni akt i poduzeti dodatne mjere za primjenu principa razdvajanja dužnosti
5.	Donijeti IT politike, procedure i uputstva u svrhu jasnijeg definiranja ovlaštenja i odgovornosti korisnika i sigurnosti procedura
6.	Donijeti proceduru o praćenju i procjeni sistema finansijskog upravljanja i kontrole
7.	Planiranje, provođenje i dokumentiranje kontrolnih aktivnosti koje su definirane kao odgovori na rizike u cilju njihovog smanjenja na prihvatljiv nivo

Informacije i komunikacije	
1.	Ažurirati popis poslovnih procesa unutar organizacionih jedinica
2.	Ažurirati knjige/mape ključnih poslovnih procesa
3.	Uvesti elektronsko upravljanje predmetima i dokumentima
4.	Uspostaviti izvještavanje najvišeg rukovodstva o funkcioniranju sistema finansijskog upravljanja i kontrole
5.	Uspostaviti sistem informiranja, komunikacije i sistem efektivnog, blagovremenog i pouzdanog izvještavanja
6.	Uvođenje novih informacionih sistema za upravljanje dokumentima
7.	Uvezivanje i podrška poslovnih procesa (finansije, nabavka i ugovaranje, upravljanje imovinom, praćenje kapitalnih projekata, materijalne evidencije, kadrova i sl.) u dovoljnoj mjeri sa IT sistemima
8.	Izrada Disaster Recovery Plan-a
9.	Unaprijediti komunikacije s drugim institucijama
10.	Jačati sistem vertikalne interne komunikacije kako bi zaposleni dobili u odgovarajućem formatu svrsishodne, aktuelne, tačne i pouzdane informacije za efikasno obavljanje zadataka i ispunjavanje ciljeva institucije
Praćenje i procjena sistema	
1.	Uspostaviti praćenje realizacije preporuka interne i eksterne revizije
2.	Utvrđiti način praćenja i procjene adekvatnosti i funkcioniranja uspostavljenog sistema finansijskog upravljanja i kontrole
3.	Uspostaviti sistem izvještavanja rukovodioca o funkcioniranju sistema finansijskog upravljanja i kontrole
4.	Izrada Akcionog plana za razvoj finansijskog upravljanja i kontrole
5.	Provoditi ad-hoc kontrole po nalogu rukovodioca ovisno o slučaju
6.	Provoditi ex-post kontrole kroz postupak stalnog praćenja
7.	Uspostaviti praćenje realizacije preporuka interne i eksterne revizije

Izvor: Konsolidovani godišnji izvještaj o finansijskom upravljanju i kontroli u institucijama BiH za 2018

Analiza podataka iz godišnjih izvještaja je ukazala na potrebu poduzimanja mjera i aktivnosti koje je neophodno poduzeti od strane Centralne harmonizacijske jedinice Ministarstva finansija Bosne i Hercegovine. Prijedlog mjera i aktivnosti za 2018 godinu dat je u tabeli br.3.

Analizom podataka iz godišnjih izvještaja o sistemu finansijskog upravljanja i kontrole institucija BiH može se zaključiti da je se iz godine u godinu dešava neznatan napredak, međutim, ostvareni napredak je još daleko od karakteristika kvalitetnog sistema finansijskog upravljanja i kontrole.

Tabela br.3: Mjere i aktivnosti za budući razvoj finansijskog upravljanja i kontrola od strane CHJ MFiT BiH za 2019 godinu

1.	Pripremiti novu Strategiju PIFC-a za period 2019-2025. godina u saradnji s IPA projektom tehničke pomoći EK, SIGMA-om i entitetskim CJH i
2.	Pripremiti, objaviti i dostaviti svim institucijama BiH Operativni godišnji akcioni plan za unapređenje sistema internih kontrola u institucijama BiH,
3.	Pripremiti i realizirati Plan obuka iz oblasti finansijskog upravljanja i kontrola u institucijama BiH za 2019. godinu,
4.	Nastaviti aktivnosti razvoja finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama BiH u skladu sa svojim nadležnostima i operativnim godišnjim akcionim planom, te osigurati harmonizaciju sistema finansijskog upravljanja i kontrole u BiH učešćem u radu Koordinacionog odbora centralnih jedinica za harmonizaciju u BiH,
5.	Aktivno učestvovati u realizaciji ciljeva i provođenju aktivnosti iz IPA projekta tehničke pomoći koji finansira Evropska komisija, a koji se odnosi na daljnji razvoj sistema javnih internih finansijskih kontrola u institucijama BiH,
6.	Unaprijediti sistem informiranja javnosti o značaju uvođenja kvalitetnog sistema finansijskog upravljanja i kontrole u javnom sektoru u BiH u skladu s dobrim evropskim praksama.

Izvor: konsolidovani godišnji izvještaj o finansijskom upravljanju i kontroli u institucijama BiH za 2018 godinu, www.mft.gov.ba

SISTEM FINANSIJSKOG UPRAVLJANJA I KONTROLE U JAVNOM SEKTORU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Federalna vlada utvrdila je 18.02.2016. godine na 41 sjednici vlade u Sarajevu, Prijedlog zakona o finansijskom upravljanju i kontroli (FUK) u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji propisuje zajednička okvirna načela i standarde za uspostavu, razvoj i primjenu ovog sistema. Zakon o finansijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine, Parlament Federacije Bosne i Hercegovine je usvojio na sjednici Predstavničkog doma dana 19.04.2016. godine i na sjednici Doma naroda 21.04.2016. godine. Isti je objavljen u Službenim novinama FBiH broj 38 dana 18.05.2016. godine. Odredbe Zakona se primjenjuju na korisnike javnih sredstava prvog i drugog nivoa budžeta Federacije Bosne i Hercegovine, kantone, gradove, općine i vanbudžetske fondove, te na one pravne subjekte u kojima FBiH ili kanton imaju većinski vlasnički udio. Također, ovaj Zakon se primjenjuje i na one organizacije i tijela u javnom sektoru koja se finansiraju iz fondova i programa Evropske unije.

Prema ovom Zakonu, korisnici javnih sredstava, odnosno budžetski korisnici su dužni sastaviti godišnji izvještaj o funkcionisanju sistema FUK-a, i taj izvještaj dostaviti federalnom ili kantonalnom ministarstvu finansija, zavisno kojem nivou vlasti pripada organizacija. Rukovodilac korisnika javnih sredstava je odgovoran za uspostavljanje, razvoj i implementaciju odgovarajućeg, efikasnog, efektivnog i ekonomičnog FUK-a u odnosnoj organizaciji. Odgovoran je da se ciljevi korisnika javnih sredstava ostvaruju upravljanjem tim sredstvima na zakonit,

ekonomičan, efikasan i efektivan načina. Također, rukovodilac korisnika javnih sredstava je odgovoran za izradu internih propisa o FUK-u i za implementaciju sistema FUK-a u svim organizacionim jedinicama u okviru organizacije, u odnosu na sve programe i procese koji se izvršavaju, poštujući principe zakonitosti, finansijskog upravljanja i transparentnosti u skladu sa standardima interne kontrole. Godišnji izvještaj o funkcioniranju sistema FUK-a dužni su izraditi sljedeći korisnici javnih sredstava: [6]

- korisnici javnih sredstava prvog nivoa i vanbudžetski fondovi na federalnom nivou koji izvještaj dostavljaju Federalnom ministarstvu finansija;
- korisnici javnih sredstava prvog nivoa i vanbudžetski fondovi na kantonalnom nivou koji izvještaj dostavljaju nadležnom kantonalnom ministarstvu finansija;
- jedinice lokalne samouprave sa statusom grada koji izvještaj dostavljaju nadležnom kantonalnom ministarstvu finansija i
- pravna lica u kojima Federacija ili kanton imaju većinski vlasnički udio, a koji izvještaj dostavljaju nadležnom resornom ministarstvu.

Kantonalno ministarstvo finansija konsoliduje izvještaje za kanton i dostavlja CHJ FMF konsolidovani izvještaj o funkcionisanju sistema FUK-a za kanton. CHJ FMF na osnovu dostavljeni izvještaja priprema godišnji konsolidovani izvještaj o funkcionisanju sistema FUK-a u organizacijama i dostavlja ga federalnom ministru finansija, a on ga potom dostavlja Vladi Federacije Bosne i Hercegovine radi razmatranja i usvajanja. Formu, rokove i sadržaj godišnjeg konsolidovanog

izvještaja je regulisan podzakonskim aktom Federalnog ministarstva finansija. Zakonom o finansijskoj kontroli i upravljanju propisano je poduzimanje radnji protiv nepravilnosti i prevara. Rukovodilac korisnika javnih sredstava je odgovoran za upravljanje rizicima od nepravilnosti i prevara i provođenje radnji za sprečavanje i otklanjanje nepravilnosti i prevara u svojoj organizaciji.

Svaki korisnik javnih sredstava je dužan da implementira sistem Finansijskog upravljanja i kontrole, te da imenuje Koordinatora za finansijsko upravljanje i kontrolu, čije podatke dostavlja Centralnoj harmonizacijskoj jedinici. U registru CHJ FBiH zaključeno sa 16.10.2019. godine ima ukupno 217 koordinatora predloženih od strane obveznika uspostave FUiK-e. Zadatak Koordinatora za finansijskog upravljanje i kontrolu se ogleda u sljedećem:

- popis i opis poslovnih procesa,
- izrade mape poslovnih procesa (šifarnika procesa i procedura),
- identificiranje poslovnih ciljeva,
- identificiranje rizika, procjena rizika i način upravljanja rizikom,
- praćenje ostvarenja planiranih aktivnosti
- sastavljanje godišnjeg izvještaja o FUiK i dostavljanje CHJ.

Na implementaciju finansijskog upravljanja i kontrole, te interne revizije, uveliko je uticalo i donošenje novog Zakona o budžetima u Federaciji Bosne i Hercegovine koji je usvojen u decembru 2013 godine. Međutim, pored svih navedenih aktivnosti koje je sprovela CHJ Federacije BiH, te donesenih zakonskih i institucionalnih rješenja, ipak postoje problemi i poteškoće u praktičnoj implementaciji sistema interne finansijske kontrole u proces upravljanja u javnom sektoru. Zakon o finansijskom upravljanju i kontroli u FBiH nema kaznenih odredbi, ali upućuje na odredbe predviđene drugim zakonima, kao što je Zakona o budžetima u Federaciji Bosne i Hercegovine - Izmjene i dopune [13]. Ovdje također, do izražaja dolaze nedostaci i propusti u upravljanju budžetskim sredstvima, a što je iz godine u godinu vidljivo iz izvještaja koje dostavlja Ured za reviziju institucija FBiH, u kojima se konstantno ukazuje na neadekvatno funkcionisanje sistema interne kontrole i upravljanja i interne revizije, te zabrinjavajuće visok procenat iskazanog negativnog revizorskog mišljenja.

Tabela br.4. pregled uspostave finansijskog upravljanja i kontrole u institucijama FBiH za period 2017-2018. godine

GODIŠNJI IZVJEŠTAJI PO GODINAMA			
2017		2018	
Broj institucija koje su dostavile godišnji izvještaj			
287		489	
Godišnji izvještaj	Konsolidovane godišnje izvještaje-kantoni	Godišnji izvještaj	Konsolidovane godišnje izvještaje-kantoni
65	7 kantona (222 organizacija javnog sektora)	81	7 (408 organizacija javnog sektora)

Pregled broja dostavljenih izvještaja po kantonima		
	2017.godina	2018.godina
Ministarstvo finansija Kantona Sarajevo	27 korisnika	151 korisnik
Ministarstvo finansija Hercegovačko-neretvanskog kanton	7 korisnika	12 korisnika
Ministarstvo finansija Posavskog kantona	36 korisnika	36 korisnika
Ministarstvo finansija Kantona 10	28 korisnika	32 korisnika
Ministarstvo finansija Unsko-sanskog kantona	7 korisnika	12 korisnika
Ministarstvo finansija Tuzlanskog kantona	95 korisnika	139 korisnika
Ministarstvo finansija Zapadno-hercegovački kanton	22 korisnika	26 korisnika
Ukupno:	222 korisnika	408 korisnika

Izvor: kreacija autora na osnovu Konsolidovanih izvještaja o sistemu finansijskoj upravljanja i kontrole u institucijama FBiH za 2017. i 2018. godinu. dostupno na <http://www.fmf.gov.ba>

Tabela br. 5.Mjere i aktivnosti, planirane za budući razvoj finansijskog upravljanja i kontrole od strane institucija Federacije Bosne i Hercegovine za 2019 godinu

Kontrolno okruženje
<p>Donošenje strateškog plana za trogodišnji period (2019-2021.g) – direktor</p> <p>Napraviti mapu poslovnih procesa (dat je rok svim organizacionim jedinicama da popišu poslovne procese i njihove aktivnosti do 31.03.2019.godine.</p> <p>Izgradnja upravljačkog sistema informacija sa tačno određenom ulogom svakog zaposlenika, te razvoj efektivnog, pravovremenog i pouzdanog sistema izvještavanja – direktor.</p> <p>Izrada plana integriteta ministarstva.</p> <p>Izrada plana obuke zaposlenih i vođenje evidencije o edukacijama svakog zaposlenika.</p> <p>Donijeti poseban interni akt kojim se definiraju situacije mogućih sukob interesa i način postupanja. Donijeti poseban interni akt kojim će se urediti provođenje korektivnih mjera kod utvrđenog lošeg rezultata rada uposlenih.</p> <p>Osigurati poticajne mjere i nagrade za izuzetan učinak zaposlenih.</p> <p>Potrebno je da se vizija i misija organizacije objave na web stranici.</p> <p>Kontinuirano educiranje zaposlenika po svim razinama i svim područjima, a posebno na području finansijskog upravljanja i kontrole.</p> <p>Pratiti provođenje svih internih akata koji se tiču finansijsko-računovodstvenog sustava i predlagati izmjene i dopune istih u slučaju uočene potrebe.</p> <p>Izmijeniti i dopuniti pravilnik o unutrašnjoj organizaciji u dijelu preciziranja ovlaštenja i odgovornosti za finansijsko upravljanje i kontrolu.</p> <p>Ažurirati trogodišnje planove ministarstva prema novoj metodologiji Federalnog zavoda za programiranje razvoja (strateški ciljevi se definiraju na bazi usvojenih strategija).</p> <p>Izraditi procedure izvještavanja kako bi se pratili realizirani strateški ciljevi u skladu sa pokazateljima uspješnosti i odobrenog budžeta.</p> <p>Potrebno ažurirati etički kodeks – rok odmah (zadužen Sektor za opće i pravne poslove).</p> <p>Donijeti pravilnik o standardima ponašanja zaposlenika (kućni red i sl., rok odmah, zadužen Sektor za opće i pravne poslove).</p> <p>Prilikom strateškog planiranja, jasno definirati ciljeve i projekte kojima će se učvrstiti jasna vizija poslovanja organizacije sa tendencijom preslikavanja vizije na svakog zaposlenika ponaosob kako bi zajednički stremili ka boljem poslovanju tj.ostvarivanju boljih rezultata.</p> <p>Uvesti češće održavanje sastanaka kolegija, sačiniti novi poslovnik o radu stručnog kolegija.</p> <p>Poboljšati edukaciju zaposlenika koji rade na poslovima finansija kroz prisustvo različitim oblicima seminara i sl.</p>

	Upravljanje rizicima
	<p>Direktor će imenovati osobu odgovornu za koordinaciju aktivnosti za uspostavljanje procesa upravljanja rizicima na nivou organizacije – rok 31.03.2019. godine.</p> <p>Koordinator za upravljanje rizicima treba da pokrene aktivnosti na uvođenju procesa upravljanja rizicima i odredi rokove za pojedine aktivnosti – donošenje registara rizika po organizacionim jedinicama i njihovo objedinjavanje u registar na nivou organizacije.</p> <p>Uspostaviti registar rizika u skladu sa Smjernicama za provođenje procesa upravljanja rizicima kod korisnika javnih sredstava u Federaciji BiH – zadužen menadžment sa rukovodiocima službi.</p> <p>Kod godišnjeg planiranja staviti fokus na definiranje i praćenje rizika.</p> <p>Izvršiti procjenu rizika u svim ključnim segmentima poslovanja organizacije, evidentirati i pratiti rizik i poduzeti potrebne radnje u svrhu smanjenja rizika.</p> <p>Detaljnije analizirati i pristupiti identifikaciji rizika kroz procese; procijeniti vjerovatnoću rizika; unaprijediti metode izbjegavanja odnosno smanjenje rizika na prihvatljiv nivo.</p> <p>Nastaviti sa analizom procesa i prepoznati eventualno još neke nove rizike, te iste uvrstiti u mapu rizika.</p> <p>Izvršiti dokumentovanje i objedinjavanje utvrđenih rizika kroz registar rizika.</p> <p>Imenovati organizacionu jedinicu (službu) ili osobu unutar organizacione jedinice (službe) kojoj zaposlenici mogu prijaviti sumnju na nepravilnosti i/ili prevare.</p> <p>Imenovati osobe u osnovnim organizacionim jedinicama koje će biti odgovorne za prikupljanje informacija o rizicima po pojedinim organizacionim jedinicama.</p> <p>Intenzivirati proces procjene rizika u svim aspektima poslovanja, ugovaranju, realizaciji projekata, ljudskim resursima i finansijama.</p> <p>Kroz usvojeni standard CAF – Zajednički okvir za samoprocjenu, vršiti korektivne mjere na utvrđivanju rizika u primjeni pozitivnih propisa i planiranju mjera na otklanjanju potencijalnih rizika.</p> <p>Sačiniti Plan aktivnosti po organizacionim jedinicama – nadležnostima za provođenje preporuka dobijenih od strane Ureda za reviziju institucija Federacije BiH i interne revizije.</p> <p>Donijeti plan i strategiju upravljanja rizicima kojom će se definirati ciljevi, odgovornosti, pokazatelji kontrole i ažurnosti.</p> <p>Potrebno je, uz pravilnik o internim kontrolama, propisati i obrasce za utvrđivanje i popis poslovnih procesa, obrazac mape procesa, obrazac za utvrđivanje i procjenu rizika, obrazac za registar rizika i plan kontrole i provesti proceduru usvajanja od strane upravnog odbora.</p>
	Kontrolne aktivnosti
	<p>Centralizovati evidenciju svih potpisanih ugovora i ugovorenih obaveza i uvezati sa informacionim sistemom.</p> <p>Mapirati procese, definirati i imenovati resurse za realizaciju procesa, odgovornosti i ovlaštenja unutar istih.</p> <p>Redovno sačinjavati interne izvještaje za rukovodstvo o obavezama, potraživanjima.</p> <p>Izraditi pisanu proceduru za povrat više ili pogrešno isplaćenih javnih sredstava sa računa Trezora. Uspostavljanje sistema finansijskih i drugih kontrola od strane direktora kako bi se osiguralo zakonito, transparentno, ekonomično, efikasno i efektivno upravljanje javnim sredstvima – realizacija u toku 2019. godine.</p> <p>Provođenje aktivnosti za ublažavanje i smanjenje rizika, praćenje rizika i provjeravanje da li uvedene kontrolne aktivnosti sprečavaju, odnosno ublažavaju rizik.</p>

	Kontrolne aktivnosti
	<p>Rukovodilac će donijeti strategiju upravljanja rizicima – odmah po donošenju registra rizika.</p> <p>Ažuriranje postojećih internih akata i izrada novih:</p> <p>Procedura za planiranje i izradu prijedloga budžeta Ministarstva</p> <p>Pravilnik o planiranju i kontroli namjenskog utroška sredstava transfera Ministarstva</p> <p>Mapiranje ključnih procesa u Ministarstvu</p> <p>Izrada/dorada internih akata i poduzimanje dodatnih mjera za potpunu primjenu principa razdvajanja dužnosti (davanje ovlaštenja za pripremu, obradu, evidentiranje i plaćanje).</p> <p>Sačiniti plan kontrola i obrazac naloga za kontrolnu aktivnost.</p> <p>Sačiniti proceduru za proces izrade i realizacije strateškog plana – zadužen menadžment sa rukovodiocima službi.</p> <p>Izvjestavanje ministra o stepenu izvršenja preporuka poštovanja zakonitosti procedura iz nadležnosti organizacionih jedinica.</p> <p>Delegiranje pojedinih zadataka, ovlasti i odgovornosti djelatnicima kako bi se provodili akti.</p> <p>Donijeti akte o internom izvještavanju i obavezama.</p>
	Informacije i komunikacije
	<p>Utvrđiti načine komunikacije i razmjene informacija između organizacionih jedinica i zaposlenih za potrebe planiranja i izvršenja budžeta, provođenja programa (u našem slučaju revizija), praćenje ostvarenih rezultata u odnosu na planove.</p> <p>Nastaviti saradnju sa Vladom Federacije i FMF u pogledu IT sistema koje koristimo kao budžetski korisnici i organi uprave.</p> <p>Evidenciju svih potpisanih ugovora i ugovorenih obaveza podržati informacionim sistemom.</p> <p>Veći stepen integracije različitih IT sistema.</p> <p>Voditi računa o osiguranju instrumenata i procedura za oporavak i obnovu u slučaju katastrofe.</p> <p>Poboljšati sistem informisanja i praćenja realizacije projekata.</p> <p>Intenzivirati ex post kontrole.</p> <p>Napraviti plan redovnih kontrola.</p> <p>Unaprijediti sistem koji će omogućiti bolju informisanost rukovodstva za praćenje i ocjenu efekata poslovanja, finansijske informacije, kao i informacije o nepravilnostima.</p> <p>Uspostavljanje većeg stepena sigurnosti IT sektora.</p> <p>Unaprijediti komunikaciju između organizacionih jedinica i organizacionih jedinica i radnika kroz izradu pisanih procedura i uvođenje intraneta.</p> <p>Žurno podići sigurnost podataka na viši nivo.</p> <p>Uvođenje troškovnog računovodstva koje će omogućiti praćenje troškova po aktivnostima.</p> <p>Uvesti procedure o informacijskoj sigurnosti koji se temelje na ISO 27001 i ISO 27002.</p> <p>Donijeti podzakonski akt za praćenje troškova/prihoda po programima, projektima, aktivnostima i organizacionim jedinicama.</p> <p>Za svaku okončanu kontrolu aktivnosti prema planu kontrola, sačiniti odgovarajući formalizovan izvještaj, a upravu organizacije obavijestiti o rezultatima kontrola.</p> <p>Planirano uvođenje detaljnih operativnih planova sa detaljnom analitikom po organizacionim cjelinama i redovnim mjesečnim izvještavanjem.</p>

	Informacije i komunikacije
	<p>Uvesti i unaprijediti sisteme elektronske komunikacije, evidencije i izvještavanja unutar organizacionih jedinica i direktora uz kreiranje i instaliranje računovodstvenih programa prilagođenih potrebama sistema, te uz stručnu podršku osposobiti radnike za rad sa istim. Potrebno je u većoj mjeri koristiti digitalne tehnologije za evidentiranje svih procesa kako rada, tako i tekućih finansijskih aktivnosti.</p> <p>Započeti sa izradom novog CSD sistema koji će biti usklađen sa najnovijim tendencijama u EU, a u vezi s procesuiranjem transakcija na izvan uređenog tržišta i sigurnoj pohrani, te osiguranju transparentnosti i dostupnosti javnih podataka.</p> <p>Finalizirati produkciju nove DR virtualizacijske platforme, rok 12 mjeseci, nadležan Sektor za informacione sisteme.</p> <p>U narednom periodu osigurati će se centralizacija i kontrola realizacije ugovora i ugovorenih obaveza u softverskoj podršci.</p> <p>Izraditi politike i procedure sigurnosti informacijskog sistema, uspostaviti back up rješenja i Disaster Recovery sistema. Uvesti dodatne mjere tehničke zaštite za sistem sale.</p>
	Praćenje i procjena sistema
	<p>Praćenje i procjenu sistema FUK-a će obavljati svi zaposleni kroz obavljanje svojih redovnih aktivnosti i to u zavisnosti od odgovornosti koju imaju, a što je definirano u opisu radnog mjesta. Zaposleni će davati prijedloge koje mjere treba poduzeti kada se uoče određene slabosti i poteškoće u provođenju određenih aktivnosti.</p> <p>Procjena sistema FUK-a će obuhvatati i samoprocjenu. Samoprocjenom će se utvrditi da li u organizaciji postoji adekvatan sistem finansijskog upravljanja i kontrola sa pravilima i procedurama koje će omogućiti da se poslovanje odvija pravilno, etično, ekonomično, efikasno i efektivno. Samoprocjena će se provoditi na godišnjem nivou, a provodit će je direktor zajedno sa svim zaposlenicima.</p> <p>Dosljedno primijeniti preporuke interne i eksterne revizije.</p> <p>Analizirati svakih pola godine šta je završeno u vezi preporuka interne i eksterne revizije – zaduženi Sektor za opće i pravne poslove i Sektor za finansijske poslove.</p> <p>Prepoznavanje nedostataka i izvještavanje o njima, korištenje relevantnih podataka, analiziranje ciljeva kontrole itd.</p> <p>Poboljšanje sistema informisanja i praćenja realizacije programa/projekata.</p> <p>Doraditi interne akte u smislu da se dnevno i sedmično izvještavanje obavlja pismeno prema direktoru, u skladu sa mogućnostima zbog redovitih poslova.</p> <p>U skladu sa Pravilnikom o uspostavljanju sistema za FUK, jednom godišnje će radna grupa nadležna za uspostavljanje sistema FUK vršiti procjenu sistema i predlagati mjere za unapređenje.</p> <p>Uspostaviti sistem izvještavanja (Top-Down pristup) od rukovodstva do zaposlenika.</p> <p>Putem CAF sistema za upravljanje kvalitetom, pratiti i procjenjivati stanje.</p> <p>Redovnim analiziranjem kvartalnih i godišnjeg izvještaja o ostvarenju ciljeva iz programa rada, rukovodstvo će poduzimati potrebne aktivnosti u slučaju promjene uslova i načina poslovanja vodeći računa o strateškim ciljevima, misiji i viziji ministarstva.</p> <p>Unaprijediti sistem izvještavanja uvođenjem tipiziranih izvještaja radi bolje preglednosti i uvida u stanje.</p> <p>Redovno godišnje, a po potrebi i ranije provoditi internu reviziju primjene QMS procedura i ostalih internih akata, te kontinuirano ažurirati i unapređivati sistem.</p>

Izvor: Konsolidovanih izvještaja o sistemu finansijskoj upravljanja i kontrole u institucijama FBiH za 2018. godinu, dostupno na <http://www.fmf.gov.ba>

Na osnovu uvida u dostavljene izvještaje o funkcionisanju sistema FUK u javnom sektoru Federacije BiH, uočena su unapređenja u pojedinim segmentima i nastojanja organizacija javnog sektora da unaprijede postojeće sisteme internih kontrola u skladu sa zahtjevima koji postavljaju važeći propisi i Standardi interne kontrole. Međutim još uvijek ima poteškoća koje se ogledaju u nedostatku kadra i iskustva za razvoj sistema FUK, zatim nedostatak razumijevanja i podrške za razvoj sistema i njegovog značenja za rad i poslovanje organizacije. Kantoni dosta zaostaju u unapređenju i razvoju sistema FUK, te je neophodno poduzeti aktivnosti u pravcu pružanja podrške istim.

SISTEM FINANSIJSKOG UPRAVLJANJA I KONTROLE U JAVNOM SEKTORU REPUBLIKE SRPSKE

U Republici Srpskoj je također 28.10. 2016 godini stupio na snagu Zakon o sistemu internih finansijskih kontrola u javnom sektoru Republike Srpske, objavljen u Službenom glasniku RS broj 91/16. Pod javnim sektorom Republike Srpske smatraju se sljedeće organizacije javnog sektora: korisnici sredstava Republike Srpske, jedinice lokalne samouprave i korisnici sredstava budžeta jedinica lokalne samouprave, vanbudžetski fondovi, agencije i druge institucije, javna preduzeća, ustanove i organizacije u kojima je Republika Srpska većinski vlasnik. Sistem internih finansijskih kontrola u javnom sektoru Republike Srpske obuhvata organizacionu strukturu, metode i postupke rada internih kontrola, koje uspostavlja odgovorno lice subjekta, sa ciljem uspješnog upravljanja i ostvarivanja zadataka subjekta na javan, zakonit, ekonomičan, efikasan i efektivan način. Sistem javnih finansijskih kontrola u javnom sektoru čine:

- Finansijsko upravljanje i kontrola,
- Interna revizija,
- Centralna harmonizacijska jedinica finansijskog upravljanja i kontrole, i interne revizije pri Ministarstvu finansija.

Rukovodilac subjekta odgovoran je za uspostavljanje sistema finansijskog upravljanja i kontrole u svakoj organizacionoj jedinici subjekta, praćenja i procjenjivanja adekvatnosti funkcionisanja i pravovremenog ažuriranja radi postizanja ciljeva subjekta. Također je obavezan da CHJ dostavi polugodišnje, godišnje izvještaje o sprovođenju planiranih aktivnosti o uspostavljanju i razvoju sistema finansijskog upravljanja i kontrola, najkasnije do kraja jula tekuće godine, odnosno do kraja januara. Ovima zakonom je uređena interna revizija u javnom sektoru Republike Srpske, uloga i zadaci interne revizije, uspostavljanje i nezavisnost interne revizije, standardi, prava i odgovornosti rukovodilaca, odobr za reviziju i Centralna harmonizacijska jedinica. Stupanjem na snagu ovog zakona prestao je da važi Zakon o internoj reviziji u javnom sektoru Republike Srpske, za razliku od Federacije Bosne i Hercegovine gdje su ove oblasti uređene pojedinačnim zakonima.

U registru CHJ Republike Srpske zaključeno sa 16.10.2019. godine ima ukupno 286 koordinatora predloženih od strane obveznika uspostave FUiK-e.S obzirom da je Zakon stupio na snagu 2016. Godine, u 2017 godini nije bilo izvještaja vezanog za uspostavu sistema FUK-a, dok je u 2018.godini izvještaj dostavio 141 subjekt,a ukupno je bilo imenovano 246 koordinatora. Na osnovu Konsolidovanog godišnjeg izvještaja za 2018.godinu, evidentno je da je veliki broj subjekata započeo sa procesom uvođenja finansijskog upravljanja i kontrole, ali nedovoljno s obzirom da je Republika

Srpska većinski vlasnik u preko 1.000 subjekata javnog sektora. Neophodno je da i u ovom entitetu CHJ radi na podizanju nivoa svijesti kod rukovodioca javnog sektora o značaju sistema, te da vrši tematske obuke subjekata javnog sektora kako bi ih što bolje upoznala sa zakonskom obavezom i benefitima koji proističu iz ispunjavanja ove obaveze za subjekte javnog sektora.

ZAKLJUČAK

Da bi se u potpunosti implementirao sistem FUK u javnom sektoru Bosne i Hercegovine, neophodno je nastaviti sa primjenom vežeće zakonske i podzakonske regulative, te raditi na podizanju svijesti kod rukovodilaca organizacija javnog sektora, kao i kod ostalih zaposlenika o ulozi i značaju primjene sistema FUK na efektivnost, ekonomičnost i efikasnost poslovanja organizacije, a ne samo da bude „puka formalnost“ koju je potrebno sprovesti kako bi se zadovoljili neki drugi interesi.. Nakon što je usvojen Zakon o finansijkom upravljanju i kontroli neophodno je obezbjediti uspostavu čvrstog okvira za razvoj FUK-a (podzakonski akti, pravilnici, smjernice, priručnici...), pristupiti donošenju budžeta na osnovu programa i raditi na unapređenju strateškog planiranja.

Uspostava finansijskog upravljanja i kontrole u javni sektor na sva tri nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini se u posljednje dvije godine pomiče sa mrtve tačke, vidljive su značajne promjene po pitanju donošenja Zakona i podzakonskih propisa vezanih za ovu oblast. Što se tiče upostave i funkcionalnosti finansijskog upravljanja i kontrole u javnom sektoru može se doći do zaključka da se proces odvija jako sporo i stihijski.Međutim, s obzirom da je ova obaveza nametnuta od strane Evropske komisije, kao i obaveza uspostave funkcionalne interne revizije u javni sektor, može se u daljnoj budućnosti očekivati unapređenje poslovanja javnog sektora, buđenje svijesti kod rukovodioca javnog sektora o značaju, važnosti i potrebe finansijskog upravljanja i kontrole i interne revizije u javnom sektoru.Onog trenutka kada rukovodioci javnog sektora, te zaposlenici prepoznaju važnost ovog sistema, kada u njihovoj svijesti ne bude da je to samo formalna obaveza da se ispune zakonom propisane obaveze, tek tad će se ovaj sistem moći razvijati na pravilan način i adekvatno djelovati na rukovodioce javnog sektora u ekonomičnije, efikasnijem, efektivnijem upravljanju javnim sredstvima, odnosno kvalitetnijem pružanju javnih usluga.

REFERENCE

- [1]Stepić,D., Knežević M. i Kozina, D.: Plan uspostave i razvoja finansijskog upravljanja i kontrola, Financije, pravo i porezi, TEB, Poslovno savjetovanje d.o.o., Zagreb, 2012, 3/12, str. 87.
- [2]TUŠEK,B.: Revizija u funkciji poslovnog odlučivanja i upravljanja, Doktorska disertacija, Ekonomski fakultete Zagreb, Zagreb, 2000, str.82
- [3]TUŠEK, B., ŽAGER, L. : Revizija, Hrvatska zajednica racunovoda i finansijskih djelatnika, Zagreb, 2008, str.267.
- [4]Strategija za sprovođenje javne interne finansijske kontrole u institucijama Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara BiH
- [5]Zakon o finansiranju institucija BiH, Sl.glasnik BiH, broj 32/13

[6]Zakon o finansijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u FBiH, Sl.novine FBiH, broj 38/16

[7]Zakon o sistemu internih finansijskih kontrola u javnom sektoru Republike Srpske, objavljen u

Službenom glasniku RS broj 91/16.

[9]Službeni glasnik BiH, broj 61/14

[10]Službeni glasnik BiH, broj 98/14

[11]Službeni glasnik BiH, broj 29/15

[12]Službeni glasnik BiH, broj 77/15

[13]Službene novine FBiH broj 91/15

[14]<https://www.mft.gov.ba>

[15]www.vijeceministara.gov.ba

[15]<http://www.vladars.net>

UTJECAJ KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA NA FINANCIJSKE IZVJEŠTAJE

Prof. dr. sc. Jozo Piljić

SAŽETAK

Kreativno računovodstvo bi trebalo da omogući realni prikaz stvarnoga financijskog stanja i uspješnosti poslovanja tvrtki. Pored toga, treba osigurati prikaz tekuće vrijednosti imovine, obveza i kapitala pored njihove povijesne vrijednosti. Iz tih razloga u primjenu računovodstvenih postupaka uvedena je fleksibilnost koja ima utemeljenje na primjeni instituta „fer vrijednosti“ i različitih modela procjene.

Fleksibilnost propisanih računovodstvenih okvira povećava mogućnosti zloupotrebe kreativnog računovodstva ili barem stvaranje povoljnije slike društva. Najčešća upotreba kreativnog računovodstva događa se u pogledu priznavanja prihoda, rezerviranja, vremenskih razgraničenja, otpisa potraživanja, otpisa zaliha, revalorizacije dugotrajne imovine i drugo.

Ključne riječi: kreativno računovodstvo, fer vrijednost, fleksibilnost, prijevare

UVOD

„Kreativno računovodstvo“ (engl. *Creative Accounting*) trebalo je omogućiti realni prikaz stvarnoga financijskog stanja i rezultata tvrtki. Osim toga, trebalo je osigurati iskaz tekuće vrijednosti imovine, obveza i kapitala pored njihove povijesne vrijednosti. Zato je u primjenu računovodstvenih postupaka uvedena fleksibilnost koja je utemeljena na primjeni instituta „**fer vrijednosti**“ i **različitih modela procjene**. Npr. zgrada na povoljnoj lokaciji kupljena prije deset godina danas ima višestruko veću vrijednost od one koja je stvarno plaćena pri kupnji. Da bi se to uzelo u obzir, uveden je institut „*fer vrijednosti*“ koja bi trebala odraziti sadašnju vrijednost zgrade. Kod promjene vrijednosti zaliha MRS 2 (tačka 28.) zahtijeva da se zalihe otpišu do neto-vrijednosti koja se može ostvariti njihovom prodajom ili upotrebom.

U tom postupku dominira element procjene troškova dovršenja zaliha ili troškova koji će nastati da bi se obavila prodaja. Procjena se primjenjuje i u brojnim drugim slučajevima kao što je otpis sumnjivih, sporih i nenaplativih potraživanja, rezerviranja za rizike i troškove, određivanja vijeka trajanja dugotrajne imovine koja se amortizira itd. Primjena instituta „*fer vrijednosti*“ i brojne procjene vrijednosti imovine, obveza i kapitala, otvorile su prostor za manipulaciju u financijskim izvještajima. Tome su pridonijeli i vrlo složeni, a u pojedinim segmentima i nejasni, računovodstveni standardi bez dovoljno praktičnih objašnjenja. Zbog toga da je „*kreativno računovodstvo*“ u praksi postalo sinonim za „**manipulativno računovodstvo**“ (engl. *Manipulative Accounting*), pa se „*kreativno računovodstvo*“ pojavljuje i pod nazivom

„*igra financijskim brojevima*“ (engl. *The Financial Numbers Game*).

MOTIVI PRIMJENE KREATIVNOG RAČUNOVODSTAVA

Glavni motivi primjene kreativnog računovodstva su sljedeći:

- korištenje fleksibilnosti unutar računovodstvenih propisanih okvira **za stvaranje „istinitih i fer“ financijskih izvještaja** o izvještajnom subjektu,
- korištenje fleksibilnosti unutar računovodstvenih propisanih okvira **za stvaranje financijskih izvještaja koji odgovaraju** izvještajnom subjektu,
- korištenje fleksibilnosti unutar, a često i na granici propisanih računovodstvenih okvira **za stvaranje što povoljnije slike** o izvještajnom subjektu,
- prekoračenje propisanih računovodstvenih okvira **radi stvaranja lažne slike** o izvještajnom subjektu.

Stvaranje „istinitih i fer“ financijskih izvještaja o izvještajnom subjektu osnovna je namjena propisanih računovodstvenih okvira i pozitivna strana kreativnog računovodstva. To je motiv koji se potiče MRS/MSFI-ima.

Stvaranje financijskih izvještaja koji odgovaraju izvještajnom subjektu korištenjem fleksibilnosti unutar računovodstvenih propisanih okvira može biti upitan u odnosu na teorijsku i praktičnu primjenu „*istinitog i fer*“ prikaza ali se realno ne može osporiti jer je potpuno u granicama koje dopuštaju propisi. Tom se prikazu može prigovoriti da se temelji na izboru računovodstvenih politika koje pogoduju interesima

izvještajnog subjekta, ali se on formalno najčešće ne može osporiti.

Korištenje fleksibilnosti unutar, a često i **na granici propisanih računovodstvenih okvira za stvaranje što povoljnije slike** o izvještajnom subjektu najčešće se temelji na primjeni propisa koji omogućuju dvojbenu primjenu, različita tumačenja, nejasna postupanja i fleksibilnost u procjenama. Npr. različitim metodama procjenjivanja može se bitno utjecati na računovodstvene prikaze u financijskim izvještajima. Najčešće intervencije kreativnog računovodstva događaju se u pogledu priznavanja prihoda, rezerviranja, vremenskih razgraničenja, otpisa potraživanja, otpisa zaliha, revalorizacije dugotrajne imovine i slično. Npr. dosljedna primjena propisa o revalorizaciji može bitno utjecati na računovodstveni prikaz rezultata izvještajnog subjekta.

Prekoračenje propisanih računovodstvenih okvira radi **stvaranja lažne slike** o izvještajnom subjektu spada u kriminalno područje primjene „*kreativnog računovodstva*“.

U tom području ima potpuno prostih računovodstvenih postupaka koji se lako otkrivaju, ali i vrlo zamršenih, složenih, postupaka koje je teško otkriti i dokazati. Takvi postupci prijevara najčešće se otkriju tek kada dođe do potpunog sloma u poslovanju društva koje prikazuje lažne rezultate.

Menadžment ima jake motive za stvaranje što povoljnije slike o izvještajnom subjektu. Razlozi zbog kojih menadžment nastoji prikazati dobro i stabilno poslovanje s uzlaznim trendovima rezultata najčešće su:

- povećanje ili održavanje cijene dionica,
- povećanje tržišne vrijednosti društva
- privlačenje investitora ,
- dobivanje bankarskih kredita,
- ostvarivanje menadžerskih nagrada (bonusa) i drugo.

Kako bi se bolje prikazali navedeni menadžerski motivi za stvaranje povoljnije slike o izvještajnom subjektu mogu se usporediti dva društva koja ostvaruju jednak kumulativni profit u petogodišnjem razdoblju, ali različit u godišnjim razdobljima.

Tabela 1.: Prikaz profita društva „A“ i „B“ u razdoblju od 5 godina

Društvo	1.godina	2.godina	3.godina	4.godina	5.godina	Ukupno
„A“	1.000	2.000	3.000	4.000	5.000	15.000
„B“	5.000	- 1.000	6.000	8.000	- 3.000	15.000

Kao što se može vidjeti iz prikaza u tablici 1. društvo „A“ ostvaruje kontinuirano povećanje dobiti iz godine u godinu. Kumulativna dobit za razdoblje od 5 godina iznosi ukupno 15.000 KM. Društvo „B“ također ostvaruje kumulativnu dobit za razdoblje od 5 godina iznosi ukupno 15.000 KM, ali na godišnjoj razini rezultati prelaze iz pozitivnih u negativne i obratno.

Iako je dobit društva „B“ u prvoj, trećoj i četvrtoj godini znatno veća od dobiti društva „A“, kod njega se pojavljuju dvije godine s gubitkom. Postavlja se pitanje koje će društvo investitori ocijeniti kao uspješnije? Jasno je da će svi ocijeniti društvo „A“ kao mnogo uspješniju, iako je u petogodišnjem razdoblju dobit jednaka. Investicijski savjetnici naglašavaju da treba

izbjegavati investiranje u društva kojima rezultati znatno variraju jer se time povećava rizik. Čak i kada bi kumulativni rezultat društva „B“ u petogodišnjem razdoblju bio veći, vjerojatno bi većina investitora ocijenila tvrtku „A“ kao uspješnije društvo. Menadžeri društva „B“ izgubili bi bonuse u godinama kada se pojave gubici koje bi teško nadoknadili u dobrim godinama, cijena dionica bi pale, njihov ugled bi došao u pitanje, a posao u opasnost. Prema tome, motivi menadžera za primjenu kreativnog računovodstva radi ujednačavanja dobre slike tokom nekoliko uzastopnih godina više su nego jasni. Problemi nastaju kada se s upotrebe (engl. *use*) kreativnog računovodstva prijeđe na zloupotrebu (engl. *abuse*).

POSTUPCI U KREATIVNOM RAČUNOVODSTVU

Brojni su postupci u kreativnom računovodstvu i nemoguće ih je sve opisati. Zbog toga će ovdje biti prikazani samo odabrani postupci od kojih neki spadaju u okvir fleksibilnosti propisa, a neki su na granici ili se smatraju zloupotrebom kreativnog računovodstva. U našoj se praksi može uočiti naglašena primjena kreativnog računovodstva u području revalorizacije dugotrajne imovine, rezerviranja, otpisa vrijednosti zaliha i otpisa potraživanja.

Revalorizacija, oporezivanje i prijenos revalorizacijske rezerve na akumuliranu (zadržanu) dobit

Oporezivanje revalorizacijskog dobitka bilo je predmet brojnih eksperimenata u svijetu. Usprkos odredaba MRS-a 16, u različitim zemljama primjenjuju se različiti modeli oporezivanja revalorizacijskog dobitka. Ipak mogu se izdvojiti dva osnovna modela:

- revalorizacijski dobitak iako nerealiziran oporezuje se u tekućem razdoblju i
- revalorizacijski dobitak oporezuje se tek kada je realiziran (kada se sredstvo povuče, otuđi ili koristi (tačka 20. MRS-a 12).

Kada se provede **oporezivanje revalorizacijskog dobitka u tekućem razdoblju**, naknadno se amortizacija revalorizacijskog viška priznaje u porezne rashode. Ovaj model je nepovoljan za porezne obveznike jer se u trenutku oporezivanja oporezuje dobit koja nije realizirana.

Revalorizacijski dobitak je realiziran kada se sredstvo povuče iz upotrebe, otuđi ili koristi (amortiziranje revalorizacijskog viška – tačka 41. MRS-a 16).

U ovom slučaju revalorizacijska rezerva uključena glavnica direktno se prenosi na akumuliranu dobit. Prijenos revalorizacijske rezerve na akumuliranu dobit ne provodi se u bilanci uspjeha. Prema modelu realiziranog revalorizacijskog dobitka, revalorizacijski dobitak bi postao oporeziv u trenutku prijenosa iz revalorizacijskih rezervi na akumuliranu dobit.

Problem priznavanja dobiti koja nije realizirana proistječe iz mogućnosti da se amortizacija revalorizacijskog viška veže uz zalihe proizvodnje koje nisu prodane u trenutku prijenosa revalorizacijskih rezervi na akumuliranu dobit.

Revalorizacija zemljišta i njegova naknadna prodaja

Primjer:

1. Zemljište nabavne vrijednosti 10.000,00 KM revalorizirano je na veću vrijednost za 50%, koja je utvrđena procjenom stručno osposobljenog procjenitelja (prema tački 31. i 32. MRS-a 16).

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Građevinsko zemljište - 0201		Revalorizacijske rezerve zemljišta - 3301
(S°)		
10.000,00		5.000,00 (1)
(1) 5.000,00		

Učinci: porast aktive i vlasničke glavnice za 5.000,00 KM.

- Zemljište je prodano za iznos od 15.000,00 KM

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Građevinsko zemljište - 0201		Revalorizacijske rezerve zemljišta - 33010		Kupci u zemlji – 211	
(S°)		(2b)	5.000,00	(2a)	
15.000,00	15.000,00 (2a)	5.000,00	(S°)	15.000,00	
Neraspoređena dobit ranijih godina - 340		Obveze poreza na dobit - 481			
4.500,00 (2b)		500 (2b)			

Učinci: Neraspoređena dobit će se povećati za iznos revalorizacijske rezerve umanjene za porez na dobit. Povećanje neraspoređene dobiti biće vidljiva iz bilance stanja samo ako je ostvarena dobit tekuće godine. No, ako je ostvaren gubitak tekuće godine, onda će konačni rezultat ostati potpuno netransparentna stavka.

U svakom slučaju, izravni prijenos revalorizacijskih rezervi na neraspoređenu dobit prema tački 41. MRS-a 16 bitno mijenja informaciju za investitore i dioničare o stvarnom financijskom rezultatu. Različite kombinacije s upotrebom revalorizacije omogućuju mnoge manipulacije u stvaranju utiska o ostvarenom financijskom rezultatu.

Revizor ne može prigovoriti takvom postupku jer je u skladu s MSFI-ima. Nedostatak je nedovoljno informativna snaga financijskih izvještaja, odnosno njihova neprilagođenost primjeni novih računovodstvenih standarda i postupaka.

Revalorizacija građevinskih objekata i njezin utjecaj na troškove proizvodnje i rashode kroz troškove zaliha

Poduzeće vrši revalorizaciju građevinskih objekata na fer vrijednost u skladu s tačkom 31. MRS-a 16, efekt revalorizacije priznaje se u ostalu sveobuhvatnu dobit i kumulativno se iskazuje u kapitalu kao revalorizacijska rezerva (tačka 39. MRS-a 16).

Međutim, u daljem su postupku pri terećenju troškova amortizacije

revalorizacijskog dijela moguće mnoge nedosljednosti koje mogu stvarati skrivene rezerve i pogrešne prikaze u financijskim izvještajima.

Povećana amortizacija na temelju revalorizacije ne teretiti troškove proizvodnje zaliha nego se knjiži na poseban konto.

Primjer:

1. Tvornički objekt nabavne vrijednosti od 100.000 KM i otpisane vrijednosti 40.000,00 KM revalorizira se za 20%. Efekt revalorizacije je 12.000 KM (20.000,00 – 8.000,00)
2. Stopa amortizacije 5%. Obračunani ukupni troškovi amortizacije za revalorizirano sredstvo su 6.000,00 KM (120.000 x 5%). Revalorizacijska amortizacija je 1.000,00 KM [(120.000 x 5%) – (100.000 x 5%)]

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Proizvodni objekti - 0211		Ispravka vrijednosti građevinskih objekata po osnovu amortizacije - 0218		Revalorizacijske rezerve građevinskih objekata - 33011	
(S ^o)			40.000,00		12.000,00
100.000,00			(S ^o)		(1)
(1)			8.000,00		
20.000,00			(1)		
			6.000,00		
			(2)		
Amortizacija građevinskih objekata do porezno priznatih rashoda - 5401		Amortizacija - privremeno porezno nepriznati rashod - 5411			
(2)		(2)			
5.000,00		1.000,00			

Sljedeći problem je prijenos revalorizacijskih rezervi na zadržanu dobit prema tačka 41. MRS-a 16. Na zadržanu dobit pravilno bi bilo prenijeti samo dio povećane amortizacije na temelju revalorizacije za prodane zalihe proizvodnje, a dio amortizacije koji pripada neprodanim zalihamo trebalo bi knjižiti na vremenska razgraničenja (grupa konta 28) i prenijeti u sljedeću godinu.

3. Pretpostavimo da je prodano 40% zaliha proizvodnje koje su povezane troškovima povećane amortizacije na temelju revalorizacije.
4. Revalorizacijska rezerva je prenesena na zadržanu dobit umanjenu za porez.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Troškovi isključeni iz vrijednosti zaliha - 51102	Ostala vremenska razgraničenja - 2898	Povećana amortizacija iz osnova revalorizacije građevinskih objekata - 5409
(3) 400,00	(3) 600,00	(S ^o) 1.000,00 1.000,00 (3)

Revalorizacijske rezerve građevinskih objekata - 33011	Neraspoređena dobit ranijih godina - 340	Obveze poreza na dobit - 481
(4) 400,00	12.000,00 (S ^o)	360,00 (4)
		40,00 (4)

Prikazani postupak knjiženja nije jasno definiran u MSFI-ima nego je iz njih logički izveden. Kada se to uzme u obzir, kao i kompleksnost obračuna troškova proizvodnje i prodaje zaliha po razdobljima, postaje jasno da se otvaraju široke mogućnosti za nenamjerne pogreške i namjerne manipulacije u financijskim izvještajima. Ovim financijski izvještaji postaju netransparentni i za izvještajni subjekt, a posebno za ostale korisnike.

Otpis zaliha i utjecaj tog otpisa na financijske izvještaje

MRS 2 (tačke 28. do 35.) zahtijeva da se zalihe otpišu do „*neto vrijednosti koja se može ostvariti*“. Taj se otpis temelji na procijeni, što omogućuje primjenu blažeg ili vrlo konzervativnog pristupa. Zbog toga se otpisivanje vrijednosti zaliha često koristi za konstituiranje željenih rezultata sve do zloupotrebe te mogućnosti. Otpisivanje zaliha koristi se u akciji „*velikog čišćenja*“ aktive (*Big-Bath*).

„*Veliko čišćenje*“ menadžment koristi u situacijama kada su u tekućoj godini ostvareni izrazito dobri financijski rezultati, kako bi se umanjila dobit i prenijela u sljedeću godinu u kojoj se možda neće ostvariti tako dobri financijski rezultati. Ovaj se postupak često primjenjuje u godinama slabih financijskih rezultata koji će ionako biti slabi, kako bi sljedeće godine bili što bolji.

S poreznog aspekta rashodi po osnovi otpisa zaliha neće biti priznati dok se te zalihe ne prodaju ili ne upotrijebe na drugi način. Međutim, u financijskim izvještajima tekuće godine otpis zaliha će značajno utjecati na konačni rezultat, dok porezno nepriznavanje rashoda i kasnije priznavanje neće znatno utjecati na rezultat. S poreznog aspekta izvještaji će biti potpuno ispravni.

Primjer:

1. Zalihe gotovih proizvoda u skladištu u vrijednosti od 10.000,00 KM su otpisane na nižu vrijednost za 20%.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Proizvodi u skladištu - 120	Umanjenje i otpis zaliha gotovih proizvoda - 5855	Usklađivanje vrijednosti proizvoda u skladištu - 1290
(1) 10.000,00	(1) 2.000,00	2.000,00 (1)

Učinci otpisa zaliha gotovih proizvoda:

- Neto dobit se umanjuje za 2.000,00 KM po osnovu troškova vrijednosnog usklađenja
 - Neto dobit se dodatno umanjuje za 10% poreza na dobit u iznosu od 200,00 jer se porezna osnovica uvećava za 2.000KM,
 - Ukupan efekt je umanjene neto dobiti za 2.200,00 KM.
2. U sljedećoj godini sve zalihe proizvoda na kojima je obavljen otpis su prodane u vrijednosti od 10.000,00 KM, uvećano za 1.700,00 KM PDV-a.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Kupci u zemlji – 211	Usklađivanje vrijednosti proizvoda u skladištu - 1290	Proizvodi u skladištu - 120
(2a) 11.700,00	(2b) 2.000,00	(S°) 10.000,00
	(S°) 2.000,00	(2b) 10.000,00
Prihodi od prodaje učinaka na domaćem tržištu - 611	Smanjenje vrijednosti zaliha učinaka - 596	PDV po izdanim računima - 4700
10.000,00 (2a)	(2b) 8.000,00	1.700,00 (2a)

Učinci prodaje otpisanih zaliha:

- Neto dobit u razdoblju prodaje zaliha biće veća za 2.000,00 KM nego što bi bila da zalihe nisu ranije otpisane jer je i porez plaćen u prethodnom razdoblju.
- Troškovi prodanih proizvoda i rashodi općenito su niži nego što bi bili da nije bilo otpisivanja zaliha, što stvara pogrešnu sliku o udjelu rashoda u prihodima.
- Alternativa bi bila da se priznaju rashodi u iznosu od 10.000,00 KM uz istovremeno priznavanje prihoda od ukidanja vrijednosnih usklađenja u iznosu od 2.000 KM. U kreativnom računovodstvu se koristi upravo taj postupak kako bi se postigli učinci „izgladivanja“ dobiti (engl. *income smoothing*) i utisak rasta prihoda.

Otpis sumnjivih i spornih potraživanja

Posljedica loših procjena potraživanja od kupaca mogu biti, propuštene prilike od ulaganja tih sredstava u druge oblike imovine, plaćanje skupih troškova podizanja tužbi, smanjenje vrijednosti pravne osobe, nemogućnost isplata prinosa na kapital, gubici zbog plaćenog poreza na dodanu vrijednost kojeg ne možemo naplatiti od kupca itd.

Pozicija potraživanja od kupaca treba da bude iskazana istinito i fer, a ne bi smjela biti prostor za manipulacije rezultatom poslovanja kroz iskazivanje ispravke vrijednosti na potraživanja, za koja postoji realna mogućnost naplate, ili ne iskazivanje ispravke vrijednosti za ona potraživanja koja su po svim poznatim informacijama nenaplativa.

Najčešće manipulacije koje se javljaju u vezi sa potraživanjima od kupaca su:

- precjenjivanje potraživanja od kupaca,
- prodaja ispod fer vrijednosti,
- fiktivna prodaja,
- netačno razgraničenje prihoda od prodaje,
- neuobičajeno davanje visokih popusta kupcima i sl.

Kod procjene pozicije potraživanja od kupaca i njihovih ispravaka vrijednosti važnu ulogu imaju interni i eksterni revizori, koji u okviru svog rada daju mišljenje o istinitom i fer prikazivanju navedenih pozicija.

Manipulacije evidentiranja potraživanja od kupaca i evidentiranje ispravke vrijednosti utječu na netačno iskazivanje dobiti a time netačne i financijske izvještaje koji nisu u skladu sa odredbama MRS 1 – Prezentacija financijskih izvještaja.

Prema odredbama članka 17. Zakona o prezu na dobit («Službene novine F BiH» broj 15/16), na teret rashoda priznaju se

ispravke vrijednosti i/ili otpis potraživanja koja se u skladu sa računovodstvenim propisima iskazuju kao prihod, osim rashoda iz članka 9. stav (1) tačka k) (rashodi na ime ispravke vrijednosti potraživanja od lica kojem se istovremeno duguje, do iznosa obaveze prema tom licu), pod uvjetima:

- da su potraživanja u prethodnom poreznom periodu bila uključena u prihode obveznika i da nisu naplaćena u roku 12 mjeseci od datuma dospijeca naplate ili
- da su potraživanja utužena ili da je pokrenut izvršni postupak ili da su potraživanja prijavljena u likvidacijskom ili stečajnom postupku nad dužnikom.

Na teret rashoda priznaju se i ispravke vrijednosti i/ili otpis potraživanja koja se u skladu sa računovodstvenim propisima ne iskazuju kao prihod osim rashoda iz članka 9. stav (1) tačka k), ukoliko su ispunjeni uvjeti propisani u stavu (1) ovog članka.

Ako su potraživanja od kupaca postala definitivno nenaplativa treba ih iskknjižiti iz knjigovodstvene evidencije uz odgovarajući porezni tretman. Potraživanja u bilanci moraju se odvojeno klasificirati prema svojoj ročnosti, na dugoročna koja dospijevaju na naplatu u razdoblju dužem od jedne godine dana i kratkoročna.

Otpisivanjem potraživanja umanjuje se dobit za otpisani iznos uvećano za porez na nepriznati rashod. U narednom razdoblju ako se potraživanje naplati priznaje se prihod bez obveze poreza na dobit jer je prethodno plaćen.

Primjer otpisa potraživanja i njihove naknadne naplate:

1. Kako je protekao rok naplate potraživanja od kupca u iznosu od 10.000,00 KM isto je preneseno na sumnjiva i sporna potraživanja.
2. Na kraju obračunskog razdoblja procijenjeno je da potraživanje od kupca neće biti naplaćeno pa je otpisano u cjelokupnom iznosu .

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Kupci u zemlji – 211		Sumnjiva i sporna potraživanja od kupaca u zemlji - 2119		Rashodi po osnovu ispravke vrijednosti i otpisa potraživanja od kupaca u zemlji- 5781	
(S°)		(1)		(2)	
10.000,00	10.000,00 (1)	10.000,00		10.000,00	
Ispravka vrijednosti potraživanja od kupaca u zemlji – 2191					
	10.000,00 (2)				

3. U narednom obračunskom razdoblju od kupca je naplaćeno 4.000,00 KM.

Sumnjiva i sporna potraživanja od kupaca u zemlji - 2119		Ispravka vrijednosti potraživanja od kupaca u zemlji – 2191		Naplaćena otpisana potraživanja od kupaca - 6771	
(S°)		(3b)			
10.000,00	4.000,00 (3a)	4.000,00	10.000,00 (S°)		4.000,00 (3b)
Transakcijski računi – domaća valuta - 200					
	(3a) 4.000,00				

Umanjenje vrijednosti sredstava u akciji „velikog čišćenja“

Umanjenje vrijednosti sredstava u skladu s odredbama MRS 36 je porezno priznati rashod. MRS 36 propisuje postupke koji će poduzeće primijeniti kako bi osigurao da se sredstvo iskazuje u visini koja nije viša od nadoknadivog iznosa. Nadoknadivi

iznos je onaj iznos koji se treba nadoknaditi upotrebom ili prodajom sredstva. U slučaju kada je sredstvo iskazano u iznosu većem od nadoknadivog iznosa prema odredbama tačke 1. MRS-a

36 treba priznati gubitak od umanjenja vrijednosti sredstava.

Vrijednost sredstva treba biti umanjena ako je njena knjigovodstvena vrijednost veća od :

- fer vrijednosti sredstva umanjeno za troškove prodaje ili
- vrijednosti u upotrebi.

Umanjenje se tada provodi do višeg iznosa. Ako je bilo koji od ovih iznosa veći od knjigovodstvene vrijednosti sredstva, vrijednost sredstva se ne umanjuje (tačka 19. MRS-a 36).

Najbolji dokaz o neto prodajnoj cijeni (fer vrijednost umanjena za troškove prodaje) je cijena u obvezujućem ugovoru o prodaji po tržišnim uvjetima, koja je usklađena za dodatne troškove koji se mogu izravno pripisati prodaji toga sredstva (tačka 25. MRS-a 36). Ako ne postoji ugovor o prodaji ili aktivno tržište za sredstvo fer vrijednost umanjena za troškove prodaje se temelji na najboljim raspoloživim informacijama.

Prema tački 30. MRS-a 36 utvrđivanje vrijednosti u upotrebi odrazit će se na sljedeće elemente:

- procjenu budućih novčanih tokova koji se očekuju od neprekinute upotrebe sredstva,
- očekivanje mogućih odstupanja u iznosima ili vremenu nastanka budućih novčanih tokova,
- vremensku vrijednost novca koju predstavlja tekuća tržišna nerizična kamata,
- cijenu prisutnog rizika koje nosi sredstvo, i
- ostali činioci, kao što je nelikvidnost koja može utjecati na određivanje očekivanih budućih novčanih tokova koje stvara neprekinuta upotreba tog sredstva.

Prema tački 66. MRS-a 36 ako postoji pokazatelj da sredstvo može biti

umanjeno, nadoknadivi iznos treba procijeniti za pojedino sredstvo. Ako nije moguće procijeniti nadoknadivi iznos pojedinog sredstva, subjekt treba odrediti nadoknadivi iznos jedinice koja stvara novac kojoj sredstvo pripada.

Goodwil se testira na umanjeње zajedno s jedinicom koja stvara novac na koju je raspoređen.

Iz navedenog se vidi da se umanjeње vrijednosti sredstava i priznavanje gubitka temelji na različitim i vrlo kompleksnim procjenama što otvara veliki prostor za kreativno računovodstvo.

Poboljšanje rezultata i održavanje vrijednosti dionica prodajom dugotrajne imovine

Mnoga poduzeća u razdobljima s viškom gotovine kupuju nekretnine koje mogu prodati u kriznim situacijama. Tu se najčešće taktizira s prigodnom povoljnom kupnjom i naknadno s još povoljnijom prodajom. Ako tvrtka naknadno proda nekretninu iznad nabavne vrijednosti, ona realno ostvaruje prihod i dobitak koji se iskazuje u bilanci uspjeha. Zbog toga se takva prodaja aktivira u razdoblju lošega poslovnog rezultata, gdje se operativni gubitci pokrivaju prodajom nekretnine pa se tako stječe utisak kontinuirano dobrog ostvarivanja financijskih rezultata. Većina investitora i dioničara najveću pažnju pridaje neto rezultatu, kod kojeg se ne vidi iz čega je sadržan. Da bi se pojačao utisak dobrog rezultata kod investitora i dioničara često se iz neto dobiti u takvim razdobljima dijele i dividende. Tako se održava i vrijednost dionice na tržištu kapitala. Prema tačkama 68. i 71. MRS-a 16 kao dobit tj. prihod koji nije iz redovnog poslovanja prizna se samo razlika između prodajne cijene i knjigovodstvene vrijednosti sredstava (neto-dobitaka od otuđenja).

Primjer prodaja nekretnine po vrijednosti većoj od knjigovodstvene:

Poduzeće posjeduje upravnu zgradu čija je knjigovodstvena vrijednost 100.000,00 KM, nabavna vrijednost je 110.000,00 KM i otpisana vrijednost 10.000,00 KM. Poduzeće je prodalo zgradu za 150.000,00 KM kako bi popravilo financijski rezultat poslovanja.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Upravni objekti - 0210		Ispravka vrijednosti građevinskih objekata po osnovu amortizacije - 0218		Kupci u zemlji - 211	
(S ^o)	110.000,00	(1)	10.000,00	(1)	
110.000,00	(1)	10.000,00	(S ^o)	150.000,00	
Dobici od prodaje građevinskih objekata - 6703					
				50.000,00	
				(1)	

Ukupni prihodi bit će veći za 150.000,00 KM, a neto dobit će se povećati za 135.000,00 KM. Ako je ostvaren gubitak na operativnom poslovanju, biće kompenziran sa dobiti od prodaje zgrade i više neće biti uočljiv jer će se u konačnom pojaviti neto dobit.

Reduciranje prihoda

Reduciranje prihoda radi se zbog ujednačavanja prihoda kako ne bi odskakali u odnosu na prethodnu a posebno na narednu godinu. Odsakanjem prihoda u jednoj godini može stvoriti utisak pada u narednoj godini što može uzrokovati pad vrijednosti dionica.

Reduciranje prihoda provodi se različitim tehnikama među kojima su:

- odgađanje prihoda na različite načina,
- nefakturiranje kontinuiranih isporuka proizvoda,
- nefakturiranje djelimično izvršenih usluga itd.

Prijenos dobitka u sljedeću godinu pomoću rezerviranja koja su porezno priznata

U kreativnom računovodstvu za prijenos dobiti u sljedeću godinu vrlo česta poluga koja se koristi je rezerviranje. Npr. naglašeno konzervativnim pristupom utvrđivanja troškova rezerviranja za rizike u jamstvenom roku povećavaju se troškovi tekuće godine, a stvara se obveza za rezerviranja koja će biti ukinuta protekom jamstvenog roka ili ponovnom procjenom. Ukidanjem neiskorištenih rezerviranja u sljedećim razdobljima, prema tački 98. MRS-a 1, priznat će se prihodi od ukidanja rezerviranja, čime će se povećati neto dobit tog razdoblja.

Tako se u kreativnom računovodstvu postiže izgladivanje prihoda i neto dobiti (engl. *income smoothing*) i stvaranje

pozitivnog utiska o ujednačenom ostvarivanju dobrih poslovanju kroz više obračunskih razdoblja. Takav je postupak često na granici koju dopušta fleksibilnost primjene MSFI-a, a ponekad i prekoračuje te granice.

Ako je riječ o rezerviranjima koja su okviru poreznih propisa, troškovi rezerviranja će biti porezno priznati. Ako postoje realne osnove za rezerviranje prema MRS-u 37 a koje nije dopušteno poreznim propisima, rezerviranje se može priznati, ali neće biti porezno priznato (npr. rezerviranje za štetne ugovore). Međutim, učinci rezerviranja će biti postignuti.

Rezerviranja za rizike i troškove u jamstvenom roku

1. Na temelju procjene obavljeno je rezerviranje za popravak prodanih proizvoda u jamstvenom roku u iznosu od 1.000,00 KM. Jamstveni rok je 2 godine.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

		Troškovi rezerviranja iz osnova danih jamstvenih rokova -	
Rezerviranja za troškove u jamstvenom roku - 400		543	
	1.000,00	(1)	
	(1)	1.000,00	

2. Poduzeće je u sljedećoj godini ponovno razmotrilo rezerviranje i donijelo novu tekuću procjenu koja pokazuje da više nije vjerojatno da će popravke biti jednak onomu u prethodnoj procjeni, pa je ukinuto 40% rezerviranja i izvršeno priznanje prihoda.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

		Prihodi od ukidanja rezerviranja za troškove u jamstvenom roku -	
Rezerviranja za troškove u jamstvenom roku - 400		6793	
	1.000,00		
(1) 400,00	(S ^o)		400,00 (1)

Na prikazani način prethodna godina je terećena povećanim troškovima u iznosu od 1.000,00 KM, a 400,00 KM prihoda preneseno je u sljedeću godinu, čime je „izgladena“ (ujednačena) dobit i prihod kroz oba razdoblja.

Prijenos dobiti u sljedeću godinu pomoću porezno nepriznatih rezerviranja (štetni ugovori)

Prema tački 66. MRS-a 37 kada poduzeće ima ugovor koji je štetan, sadašnja obveza po ugovoru priznaje se i mjeri kao rezerviranje.

Međutim, rezerviranja za štetne ugovore nisu dopuštena poreznim propisima pa je takav trošak rezerviranja porezno nepriznat tj. oporeziv u smislu poreza na dobit. Neovisno o tome, rezerviranje se može a često i objektivno treba obaviti.

Kako porezna kontrola u skladu s odredbama članka 46. Zakona o računovodstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine ne vrši nadzor na troškove koji su uključeni u poreznu osnovicu, nadzor vrše revizori, ako uopće postoji obveza revizije. To znači da rezerviranja koja se uključuju u poreznu osnovicu pružaju mnogo veći prostor za kreativno računovodstvo nego rezerviranja koja su neoporeziva. Troškovi i obveze po osnovi rezerviranja za štetne ugovore utvrđuju se procjenom. Rezerviranja se ponovno razmatraju na svaki datum bilance stanja i korigiraju radi održavanja najbolje tekuće procjene (tačka 59. MRS-a 37).

Primjer rezerviranja za štetne ugovore i njihove naknadne korekcije

1. Procijenjeno je da ugovor o građenju uvjetuje neizbježne troškove ispunjenja obveze koji premašuju ekonomske koristi što se očekuju od tog ugovora (tačka 68. MRS-a 37). Zbog toga je izvršeno rezerviranje od 5.000,00 KM i priznavanje troškova rezerviranja u jednakom iznosu.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Rezerviranja po štetnim ugovorima - 406	Troškovi rezerviranja po štetnim ugovorima - 5481
	(1)
5.000,00 (1)	5.000,00

Troškovi tekućeg razdoblja biće uvećani za 5.000,00 KM, a rezultat će biti dodatno umanjen i za porez na dobit jer je riječ o porezno nepriznatom trošku.

2. Poduzeće je na datum sljedeće bilance stanja obavilo ponovnu procjenu koja pokazuje da ugovor neće proizvesti štetu od 5.000,00 KM nego od 2.000,00 KM. Provedeno je ukidanje rezerviranja za iznos od 3.000,00 KM i priznat je prihod od ukidanja rezerviranja.

Knjiženje u glavnoj knjizi:

Rezerviranja po štetnim ugovorima - 406	Prihodi od ukidanja dugoročnih rezerviranja po osnovu štetnih ugovora - 6799
(1)	3.000,00
5.000,00	(S ^o)
3.000,00	3.000,00 (1)

Rezultat u sljedećoj godini je uvećan za 3.000 KM plus smanjenje porezne osnovice za jednaki iznos jer je na njega već plaćen porez na dobit. Ugovori o građenju iz više su razloga pogodni za kreativno računovodstvo. Prvi razlog je što je velik broj tih ugovora ograničen na minimalne iznose troškova i cijena kako bi se ugovor uopće dobio.

Vrlo često se zarada očekuje kroz naknadne radove, što je uobičajeno u građenju. Zbog toga je moguće mnoge ugovore proglasiti štetnima iako oni nakon što se realiziraju naknadni radovi, ne moraju biti loši. Drugi razlog su velike mogućnosti manipulacije troškovima ugovora. Naime, opterećenje ukupnih troškova na različite ugovore u velikoj je mjeri dispozitivno i teško za kontroliranje. Osim toga, u građenju se tekući rezultati lako namještaju storniranjem terećenih troškova materijala i ugradbenih elemenata i formiranjem neutrošenih zaliha na gradilištu. Te manipulacije je praktički nemoguće kontrolirati jer se stanje građenja i ugradbe elemenata mijenja svakodnevno. Zbog nemogućnosti kontrole utrošenih količina materijala mnogi se materijali koji odlaze u sasvim drugom smjeru terete na troškove građenja.

Primjer

a) Objektivni vijek trajanja i upotrebe nekog sredstva je 10 godina čija je nabavna vrijednost 10.000,00 KM. Amortizacija tog sredstva godišnje iznosi: $10.000,00 \times 10\% = 1.000,00$ KM.

b) Poduzeće da bi poboljšalo tekući financijski rezultata vijek trajanja sredstva „rastegnulo“ je na 20 godina pa stopa amortizacije iznosi 5%. Amortizacija tog sredstva sada godišnje iznosi: $10.000,00 \times 5\% = 500,00$ KM.

Prema tome, tekući financijski rezultat se po osnovi niže amortizacije povećava za 500,00 KM. Ako se na isti način postupi za većinu stalnih sredstava, financijski rezultat poslovanja može se bitno poboljšati.

Smanjenje rashoda „rastezanjem“ amortizacije

Prema tački 50. MRS-a 16 iznos koji se amortizira raspoređuje se kao trošak amortizacije na godine korisnog vijeka upotrebe.

Korisni vijek upotrebe utvrđuje se procjenom. Poreznim propisima određene su najviše porezno dopuštene stope amortizacije a time je ograničen najmanji broj godina vijeka upotrebe dugotrajnih sredstava. Međutim, najveći broj godina vijeka upotrebe dugotrajnih sredstava a time i najniže stope amortizacije nisu određene. Bilo koja stopa amortizacije niža od maksimalne porezno dopuštene prihvatljiva je za poreznu kontrolu. To znači da porezna kontrola neće prigovoriti ni kada se amortizacija uopće ne obračuna tj. kada su troškovi amortizacije nula.

Kontrola nerealno niskih stopa amortizacije spada u područje revizorske kontrole ako postoji obveza revizije. Međutim, revizoru je teško tvrditi da neko sredstvo neće trajati 10 godina nego 5 jer realno nema čvrstih dokaza za to.

To omogućuje velik prostor primjene kreativnog računovodstva u smislu prikazivanja boljih rezultata od „*istinitog i fer*“ prikaza.

Povećanje rashoda stezanjem amortizacije iznad porezno dopuštenog iznosa

Manipulacija poslovnog rezultata može se izvesti i stezanjem amortizacije tj. smanjivanjem broja godina ispod porezno dopuštenih, čime se dobije stopa amortizacije koja je veća od porezno dopuštene.

Npr. ako je porezno dopuštena maksimalna stopa amortizacije 10%, poduzeće može tu stopu povećati na 20%. Tada će polovica troškova amortizacije biti porezno priznata a polovica porezno nepriznata. Međutim, to neće biti uočljivo iz financijskih izvještaja.

Ako se pretpostavi da je nabavna vrijednost nekog sredstva 10.000,00 KM, obračun amortizacije po stopi od 20% imati će sljedeće učinke:

- godišnja amortizacija 10.000,00 x 20% = 2.000,00,
- porezno dopuštena amortizacija godišnje iznosi 1.000,00 KM.

Porezno nepriznata amortizacija biće porezno priznata u sljedećim razdobljima.

REFERENCE

- [1]Belak Vinko, Kreativno računovodstvo i njegov utjecaj na financijske izvještaje, Računovodstvo, revizija i financije broj 8/2008, RRiF – plus, Zagreb,
- [2]Brkanić Vlado, Bilančna kozmetika – dopuštena i nedopuštena “kreativnost” u financijskim i poreznim izvješćima, Računovodstvo, revizija i financije broj 4/2009, RRiF – plus, Zagreb,
- [3]Međunarodni standardi financijskog izvještavanja i Međunarodni računovodstveni standardi, dostupno na: http://www.srr-fbih.org/msfi_mrs.asp
- [4]Piljić Jozo, Analiza financijskih izvještaja - Utjecaj izbora i primjene računovodstvenih politika na financijski položaj i uspješnost poslovanja gospodarskog društva –, «OFF-SET», Tuzla, 2012. god.
- [5]Schwab Hartmut, Bilančna kozmetika i prepoznavanje lažnih uspjeha, Računovodstvo, revizija i financije broj 8/2007, RRiF – plus, Zagreb,
- [6]Zakon o porezu na dobit («Službene novine F BiH» broj 15/16),
- [7]Zakon o računovodstvu i reviziji u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“ broj 83/09).

ZAKLJUČAK

Kreativnim računovodstvom mislilo se postići „*istinit i fer*“ prikaz u financijskih izvještaja. Međutim, u praksi je došlo do zloupotrebe kreativnog računovodstva kroz različite manipulacije, pa je dobilo naziv „*manipulativno računovodstvo*.“ Praktično se pokazalo da revizija financijskih izvještaja ne pruža dovoljnu razinu zaštite od zloupotrebe kreativnog računovodstva.

Korisnici financijskih izvještaja stupanj svoje zaštite od zloupotrebe kreativnog računovodstva mogu povećati primjenom „*forenzičnog računovodstva*.“ Cilj forenzičnog računovodstva je utvrditi objektivnu uspješnost i financijsku situaciju poduzeća ali ne sa stajališta formalne primjene propisa nego sa stajališta interesa vjerovnika, potencijalnog partnera ili investitora i drugih naručitelja. Forenzično računovodstvo se temelji na stručnosti forenzičara i njegovom ugledu i najčešće nezahtijeva nikakva službena ovlaštenja. Komercijalno forenzično računovodstvo je najbrže rastuće područje računovodstva danas u razvijenim zemljama.

TRADICIONALNE METODE OTKRIVANJA PREVARA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Mr. sc. Envera Halilčević

SAŽETAK

Stalne promjene i složeniji uslovi poslovanja preduzeća, praćeni kontinuiranim razvojem informacionih tehnologija u poslovanju, formiraju okruženje u kojem postoji veća vjerovatnoća za nastanak grešaka i prevara. Finansijske prevare dovode do negativnih posljedica, i za preduzeće, i za društvo. Rizik finansijskih prevara se povećava zbog nepostojanje preventivnih mjera kontrole i korporativne kulture koja dosljedno sankcioniše nezakonita djelovanja povećava rizik finansijskih prevara. Manipulacije finansijskim izvještajima i veliki rizici od prevara djeluju na usporavanje privrednih aktivnosti države. Spoznajama o kreiranju efikasnih mjera za sprečavanje i otkrivanje finansijskih prevara i nerealnog prikazivanja finansijskih izvještaja, moguće je utvrditi ograničenja izloženosti riziku prevara. Edukacija revizora na području interne, eksterne i forenzičke revizije u cilju otkrivanja finansijskih prevara i izgradnja sistema obrazovanja koji će odgovoriti na sve promjene na tržištu rada je najznačajnija mjera za povećanje efikasnosti revizije i očekivanja investitora.

Ključne riječi: prevare, manipulacija finansijskih izvještaja, interni nadzor, edukacija, Bosna i Hercegovina

UVOD

Poslovanje svakog preduzeća je specifično, te je nemoguće razviti pravila za svaku situaciju. U procesu revizije finansijskih izvještaja problematika otkrivanja grešaka i finansijskih prevara sve više dobiva na značaju. To zahtjeva da, prilikom planiranja i obavljanja revizorskih postupaka i procjenjivanja i izvještavanja o rezultatima tih postupaka, revizor razmotri rizik od materijalno značajnih i pogrešnih iskaza sadržanih u finansijskim izvještajima koji nastaju uslijed finansijske prevare ili grešaka. Rukovodstvo preduzeća je odgovorno za sprečavanje i otkrivanje finansijskih prevara i grešaka uspostavljanjem i kontinuiranim funkcionisanjem odgovarajućeg internog nadzora, tj. računovodstvenog sistema, sistema interne kontrole i interne revizije. Ovi sistemi umanjuju, ali ne otklanjaju mogućnosti pojave nepravilnosti u poslovanju. Revizija finansijskih izvještaja se obavlja sa svrhom izražavanja mišljenja revizora o njihovoj istinitosti i objektivnosti, a kako bi se smanjio informacioni rizik korisnika finansijskih izvještaja koji svoje poslovne i investicione odluke donose na temelju informacija o finansijskoj i zarađivačkoj sposobnosti posmatranog preduzeća. U postupku planiranja revizije finansijskih izvještaja, revizor treba procijeniti rizik da prevare i greške mogu prouzrokovati materijalno značajne, pogrešne iskaze u finansijskim izvještajima i ispitati rukovodstvo o postojanju nepravilnosti koje su otkrivene u procesu revizije.

Predmet istraživanja je istraživanje uloge internih kontrola, interne revizije, eksterne revizije u otkrivanju finansijskih prevara. Prevare u vezi informacija i podataka preduzeća predstavljaju područje izloženo stalnom porastu prevara. Finansijski gubici uslijed prevare

su veoma značajni. Ukupan trošak prevare se ne može izmjeriti u smislu vremena, produktivnosti i reputacije, uključujući i odnose sa klijentima. U zavisnosti o ozbiljnosti gubitka, preduzeća mogu biti finansijski nepopravljivo oštećena uslijed uticaja prevare. Pažnja je stavljena i na nevjerodostojno finansijsko izvještavanje, koje je proizvod „kreativnog“ odnosno manipulativnog računovodstva. Stoga je za preduzeće od izuzetne važnosti, uspostavljanje čvrstog programa prevencije i detekcije s ciljem identifikacije finansijskih prevara u okviru preduzeća.

TEORIJSKA RAZMATRANJA

Računovodstveni odjel pruža informacije o nabavljenom materijalu, prodajnim cijenama proizvoda, platama zaposlenika, a i o strukturi prihoda i rashoda preduzeća. Ukoliko se zloupotrijebe važne informacije o poslovanju preduzeća, rizik se može ispoljiti ne samo u finansijskim i poslovnim gubicima nego i zloupotrebe informacija koje ugrožavaju kontinuitet i rast poslovanja preduzeća.

Procjena rizika finansijskih prevara koje mogu imati uticaj na značajno pogrešno prikazivanje finansijskih izvještaja razlikuje dvije vrste grešaka i nepravilnosti: prevare menadžmenta koje djeluju na pogrešno finansijsko izvještavanje i nepravilnosti vezane za otuđivanje sredstava. Faktori koji mogu biti osnova za materijalne greške su: motivacija menadžmenta za nekorektno finansijsko izvještavanje vezano za velike kompenzacije, pogrešne prognoze i ciljeve poslovanja preduzeća koji su nerealni, iskrivljivanje finansijskog rezultata u cilju smanjivanja poreskih obaveza. Signali mogu biti i loš odnos menadžera preduzeća prema finansijskom izvještavanju, loš odnos menadžera preduzeća prema revizorima u vidu formalnih ili neformalnih ograničenja revizije. Referenca [1] pokazuje da faktori finansijske stabilnosti preduzeća koji mogu

biti uzrok prevara su: nemogućnost ostvarivanja zdravog novčanog toka, finansijski izvještaji su urađeni na nerealnim računovodstvenim procjenama, pretjerano velika profitabilnost preduzeća, prevelika prezaduženost preduzeća i sl. Otuđenje sredstava izazvano je faktorima rizika a koji mogu biti: velike sume finansijskih sredstava kojima rukuju pojedinci, karakteristike zaliha, dostupnost dijelova koji su skupi, zbrka u računovodstvenom sistemu, nedostatak procedura kontrole, neadekvatna podjela dužnosti i ovlaštenja, kao i nedostatak zaliha, novca i opreme. Razmatranjem značajnosti svakog potencijalnog rizika, menadžment može i u slučaju da je došlo do prevare ublažiti neželjene događaje. Međutim, da bi se identifikovao rizik prevare potrebne su informacije iz internog i eksternog okruženja. Prema navodima autora rada Referenca [1] Procjena rizika prevare odnosi se na tri ključna elementa:

- identifikacija inherentnog rizika prevare, razmatranje svih šema i scenarija prevare, poticaja, pritisaka, mogućnosti da se počini prevara i IT rizik prevare specifičan za to preduzeće,
- procjena vjerovatnoće i značajnosti inherentnog rizika prevare, procjeniti relativnu vjerovatnoću i potencijalnu značajnost identifikiranja rizika prevare zasnovanog na istorijskim podacima, poznatim šemama prevare, razgovora sa zaposlenicima, i
- odgovor na moguće i značajne inherentne i ostale rizike. Odlučiti kako odgovoriti na identificirane rizike i provoditi cost-benefit analizu rizika prevare nad kojim preduzeće želi uspostaviti kontrole ili specifične procedure detekcije prevara“.

Procjenu je potrebno provoditi konstantno i postepeno, dok uspostava odgovarajućih kontrola prevencije i efikasnih sistema

internih kontrola predstavljaju najuspješnije načine sprečavanja prevara. Menadžment se može zaštititi od grešaka i prevara i dobrom praksom zapošljavanja, te poticanjem adekvatnih internih kontrola preduzeća, pa i na taj način svesti poslovne gubitke preduzeća na minimum. Ukoliko se uspiju razdvojiti dužnosti, obezbjediti fizičke zaštite, isprave autorizacije odgovarajućih dokumenata tada se rizik smanjuje. Interni revizori se fokusiraju na dijelove poslovanja preduzeća gdje se utvrdi najveći stepen rizika. Uz pomoć menadžmenta, revizori mogu spriječiti rizik u sljedećim aktivnostima:

- planiranje gdje se utvrđuju slabosti, preko procjene rizika, koji se odnosi na ispitivanje etičke klime u preduzeću,
- revizija gdje se ispituje i provjerava djelotvornost sprečavanja prevara,
- izvještavanje gdje se stiče podrška od menadžmenta za kreiranje snažne kontrole sprečavanja rizika i dovođenje do toga da menadžment bude svjestan rizika u slabljenju kontrola, te preko revizorskih izvještaja.

Međutim, treba biti svjestan da će uvijek netko naći priliku kako zaobići kontrolu ili u saradnji s nekim počiniti prevaru. Rizik finansijskih prevara se povećava zbog nepostojanje preventivnih mjera kontrole i korporativne kulture koje dosljedno sankcionišu nezakonita djelovanja. Uvođenjem vlastitog kodeksa etike preduzeća mogu djelovati na smanjenje motiva za manipulacije i kriminalne radnje. Često prevare u finansijskim izvještajima počnu nekim manje značajnim pogrešnim prikazivanjima zarada, koje na kraju prerastu u značajno zavaravajuće godišnje finansijske izvještaje. U malim preduzećima često interni revizori otkriju prevare, a najčešće su slučajno otkrivene.

Referenca [2] pokazuje da planiranje aktivnosti interne revizije treba da se zasniva na ocjeni rizika i da se radi najmanje jednom godišnje. U ovom procesu treba razmotriti učešće višeg rukovodstva i Upravnog odbora. Internom revizijom se procjenjuje sistem internih kontrola, daje stručno mišljenje kao i preporuke za poboljšanje internog sistema i poslovanja posmatranog preduzeća. Interna revizija pomaže u postizanju ciljeva uz primjenu disciplinarnog pristupa vrednovanju i poboljšanju efikasnosti upravljanja rizicima, kontroli i privređivanju. Proviđi se zbog pregleda računovodstvenog, finansijskog i drugog poslovanja (kvalitet i efikasnost poslovnih izvještaja). Prilikom procjene prevare uloga internog revizora se sastoji u: procjenama efikasnosti internih kontrola postavljenih od strane menadžmenta preduzeća u skladu sa strategijom preduzeća, identifikaciji rizika na svim organizacijskim nivoima preduzeća, definiranju rasporeda odgovornosti za procjenu rizika i osiguranje procedura za izvještavanje menadžmenta, raspolaganju informacijama, posebno gdje se procjenjuje da su svi rizici kritični. Interna revizija je glani akter u procesu upravljanja rizicima.

Prema literaturi veći procenat otkrivenih prevara pripada forenzičkim računovođama na temelju dobrovoljnih priznanja, anonimnih dojava i sl. Forenzički računovođa ili forenzički revizor: kreira set misli o osjetljivost na neobično, gdje ništa nije standardno, fokus svog interesa stavlja na neuobičajenosti ili na izuzetke i šablon ponašanja, nastoji otkriti mogućnosti narušavanja kontrole u preduzeću u svrhu prevare koristi mnogo nižu granicu materijalnosti (akumulativnu materijalnost) kao razlog istraživanja prevare. Prvobitna uloga forenzičkog računovodstva je bila prikupljanje dokaza

za sudske parnice. Prema mišljenju autora Crumbley forenzičko računovodstvo se temelji na primjeni računovodstvenih, revizijskih, poreznih, finansijskih i istraživačkih vještina, te poznavanje zakonskih regulativa i pravnih procesa za potrebe prikupljanja, analize i prezentovanja podataka u sudskim procesima. Posao revizora se sastoji u prikupljanju dokaza za izdavanje mišljenja o pozicijama iz finansijskih izvještaja, dok forenzički revizori se više fokusiraju na neobične pojave i nešto što nije uobičajeno. Revizori procjenjuju snagu sistema interne kontrole, dok se forenzički revizor fokusira na slabosti interne kontrole koje se mogu iskoristiti za prevare. Revizori se koriste teorijama finansijskog računovodstva, stečenim iskustvom, dok forenzički revizori imaju pristup analize velikog broja informacija uz traženje izvršioaca prevare i manipulacija finansijskim izvještajima.

METODE U OTKRIVANJU FINANSIJSKIH PREVARA

Kvalitetno sastavljanje, analiza i interpretiranje finansijskih izvještaja je preduslov za izvođenje i razumjevanje različitih finansijskih pokazatelja, koji imaju značaj za menadžere preduzeća, investitore i kreditore, jer daju orjentir za sadašnje i buduće poslovanje. Horizontalnom analizom nastoji se uočiti dinamika promjena pojedinih pozicija u finansijskim izvještajima, na temelju čega se može procjeniti uspješnost i sigurnost poslovanja preduzeća. Uvid u strukturu finansijskih izvještaja omogućava vertikalna analiza. Problematika analize finansijskih izvještaja se ne završava postupkom horizontalne ili vertikalne analize, najznačajniji su pokazatelji analize finansijskih izvještaja, pa imamo pojedinačne pokazatelje, sisteme pokazatelja i zbirne pokazatelje. Temeljne

referense problema, i predmeta istraživanja definiranih u ovom radu odredili su naučni okvir za postavljanje radne hipoteze:

H1. Rizik finansijskih prevara se povećava zbog nepostojanje preventivnih mjera kontrole i korporativne kulture koje dosljedno sankcionišu nezakonita djelovanja.

PH1. Spoznajama o kreiranju efikasnih mjera za sprečavanje i otkrivanje finansijskih prevara i nerealnog (iskrivljenog) prikazivanja osnovnih elemenata finansijskih izvještaja moguće je utvrditi ograničenja izloženosti riziku prevara.

Analiza putem pokazatelja je analiza odnosa pozicija bilansa stanja, analiza odnosa bilansa uspjeha te analiza informacija koje se dobijaju stavljanjem u odnos stavki bilansa uspjeha i stavki bilansa stanja. Koristi od analize su višestruke: omogućava da se finansijski izvještaji čitaju sa puno više informacija i podataka u odnosu na ono što u njima piše, utvrđivanja stvarnih i potencijalnih problema u poslovanju, davanja savjeta u kom pravcu i kojim alatima menadžment treba da djeluje, rješavanje problema i izvođenja aktivnosti da se nadolazeći problemi u startu otklone. Koeficijent obrta sredstava utiče na likvidnost i finansijsku stabilnost a utiče i na rentabilnost poslovanja. Osim finansijskih pokazatelja koji se zasnivaju na bilansu stanja i bilansu uspjeha, značaj imaju i pokazatelji koji se zasnivaju na novčanom toku. Posebno su važni u uslovima opšte nelikvidnosti privrede, kada je važno voditi računa o prihodima i rashodima, s jedne strane i novčanim tokovima, s druge strane. Dobit ostvarena u značajnom iznosu ne mora značiti da posmatrano preduzeće raspolaže sa dovoljnim iznosom

novca potrebnog za plaćanje različitih obaveza. A gubitak ne znači da preduzeće nema novca. Temeljne klasične pokazatelje koji proizilaze iz bilansa stanja i bilansa uspjeha, treba razmatrati u međuzavisnosti sa izvještajem o novčanim tokovima i pokazateljima koji proizilaze iz novčanog toka posmatranog preduzeća. Korisnici finansijskih izvještaja mogu koristiti podatke iz bilansa stanja, bilansa uspjeha kao i podatke sa finansijskih tržišta s ciljem izračunavanja racio brojeva koji daju uvid u finansijski položaj i sposobnost zarađivanja preduzeća. Svaki racio broj pokazuje finansijsko zdravlje preduzeća. Međutim, vrijednost finansijskih pokazatelja nije dovoljna za donošenje ocjena o prosperitetu preduzeća i trenutnom poslovanju i položaju. Pored dobrog poznavanja racio analize finansijskih izvještaja, potrebno je poznavati okruženje preduzeća, njegove planove (proizvodne, finansijske, i sl.) kao i sposobnost tumačenja. Tri nabitnija pokazatelja racio analize u otkrivanju prevara i manipulacija finansijskim izvještajima posmatranog preduzeća su: racio visoke vrijednosti u odnosu na nižu vrijednost, racio visoke vrijednosti u odnosu na drugu visoku vrijednost i racio tekuće godine u odnosu na predhodnu godinu.

Revizor kada utvrdi da postoji visok nivo kontrolnog rizika, tj. da su interne kontrole u preduzeću slabe pristupit će provođenju suštinskih testova. U zavisnosti od specifičnosti pojedinih ciklusa transakcija, za određenog klijenta revizor će prilikom testiranja izvršiti prilagođavanje suštinskih testova. Visok nivo kontrolnog rizika se definiše u ciklusima gdje postoje indikacije o pojavama greški ili finansijskih prevara. Tada se koriste procedure koje se u identifikovanim područjima ili poslovnim transakcijama koriste za otkrivanje grešaka ili finansijskih prevara a neke od njih su: ponovno izvođenje, ispitivanje

dokumentacije, potvrđivanje, poređenje, fizičko posmatranje, šetnja kroz transakcije, razgraničenje i analiza naknadnih događaja.

Prema mišljenju autora Referenca [3] ponovno izvođenje zbog svoje visoke nezavisnosti u prikupljanju dokaza od posmatranog preduzeća, je koristan revizijski način u otkrivanju grešaka ili finansijskih prevara. Ova procedura predstavlja izvođenje od strane revizora procedura koje su predhodno izvedene od strane klijentovog osoblja. Ova procedura se provodi sabiranjem svih podataka po kolonama i redovima, usklađivanjem salda sa analitičkim knjigovodstvom i testiranjem prenosa podataka iz dnevnika u glavnu knjigu. Prikupljeni dokazi od strane revizora su nezavisni od klijenta, i smatraju se pouzdanim. Revizoru je efikasno mehaničkim testovima računovodstvenih podataka provjeriti matematičku ispravnost tih podataka preko preračunavanja kalkulacija koje su predhodno izvršili zaposlenici posmatranog preduzeća.

Ispitivanje dokumentacije posmatranog preduzeća se odnosi na inspekciju, te predstavlja aktivnost koja se izvodi u svim fazama revizije. Kod procjene dokaza koji se dobiju putem ispitivanja dokumentacije revizor treba prihvatiti stav profesionalnog skepticizma. Prilikom provođenja ove procedure važna su dva pitanja: pouzdanost dokumentacije i dokumentacija koja se odnosi na revizijske ciljeve. Kod pouzdanosti dokumentacije revizor pravi razliku između internih i eksternih dokumenata. Interne dokumente čuva posmatrano preduzeće (nalozi, trebovanja, kalkulacije troškova i sl.). Eksterni dokumenti (nastali u preduzeću ali su proslijeđeni izvorima izvan preduzeća), su pouzdaniji jer treća strana nije izvršila uvid u njih). Kod

dokumentacije koja se odnosi na revizijske ciljeve, bitan je smjer testiranja između računovodstvene evidencije i formalne dokumentacije. Ukoliko revizor nastoji ispitati uzorak pojedinih stavki iz dnevnika prodaje za provjeru da prihodi od prodaje nisu fiktivni, kada postoji formalni dokaz za svaki prihod od prodaje, može zaključiti da je svaki prihod valjan. Ukoliko revizor prati dokumentaciju od formalnih dokumenata do njegovog evidentiranja u dnevniku ili glavnoj knjizi, provjerava da li su svi podaci adekvatno zabilježeni.

Referenca [4] pokazuje da potvrđivanje kao proces prikupljanja valjanih dokaza koja se izvodi od strane revizora je postupak uspostavljanja i procjene direktne veze sa trećom stranom od koje se traži odgovor na pitanje u vezi sa informacijama o određenoj stavci koja djeluje na tvrdnje u računovodstvenim izvještajima. Potvrđivanje ima značaj u procedurama otkrivanja finansijskih prevara, i predstavlja pouzdanu aktivnost u pribavljanju revizijskih dokaza. Ukoliko u posmatranom preduzeću postoje indikacije za nekorektno priznavanje prihoda, loši rezultati poslovanja se mogu prikriti prikazom fiktivnog porasta prodaje proizvoda ili pružanja usluga kupcima koji ne postoje. U tom slučaju posmatrano preduzeće formira lažno finansijsko izvještavanje menadžmenta postojećim dioničarima. Zahtjevom za potvrđivanjem prema takvim kupcima, revizor ostaje uskraćen za odgovor, što ga navodi na zaključak da postoji mogućnost finansijske prevare.

Analitičke procedure mogu biti ponekad efikasnije u ostvarivanju ciljeva testova detalja, jer one dozvoljavaju revizoru donošenje zaključaka o detaljima na računu testiranjem agregiranih podataka. Testovi detalja daju mogućnost revizoru za donošenje zaključaka o agregiranim

podacima. Ipak, rezultati analitičkih procedura ne obezbjeđuju revizoru dokaz koji određuje da li je greška ili finansijska prevara proizvela materijalno netačne tvrdnje u finansijskim izvještajima. Ali analitičke procedure omogućavaju revizoru u određivanju da li salda računa imaju šansu da su predmet finansijskih prevara. Usmjeravanjem pažnje revizora na neočekivane fluktuacije ili odnose za vrijeme planiranja revizije analitičke procedure imaju potencijal da otkriju mogućnost postojanja prevare.

Fizičko posmatranje se odnosi na ispitivanje fizičke imovine posmatranog preduzeća od strane revizora. Revizor prikuplja dokaz da je aktiva koja je uključena u računovodstvenu dokumentaciju posmatranog preduzeća fizički pregledana. Fizičko posmatranje uključuje brojanje i kontrolu materijalne imovine posmatranog preduzeća, te je relativno pouzdana vrsta dokazivanja. Ova vrsta kontrole (popis inventara, zaliha, gotovine, osnovnih sredstava i sl.), daje sigurnost o postojanju imovine posmatranog preduzeća, ali daje malo uvjeravanja u pogledu vlasništva preduzeća nad određenom imovinom.

Šetnja kroz transakcije prema navodima Referenca [3] kao revizorska procedura, služi revizoru da bi bolje razuo klijentov sistem interne kontrole, provodi se slijeđenjem dokumentacije, tj. jedne transakcije na određenom dijelu klijentovog sistema interne kontrole kroz cjelokupan računovodstveni sistem. Cilj ove procedure za revizora može biti „ili identifikovanje specifičnih kontrolnih postupaka ili za potvrđivanje revizorovog razumjevanja kontrolnih procedura u računovodstvenom sistemu. Za revizora je neophodno prije provođenja ove procedure odabrati transakcije posmatranog preduzeća za koje osnovano

smatra da bi iste mogle sadržavati nepravilnosti i onda u okviru njih, pored ostalih procedura, sprovesti i navedenu.

Razgraničenje i analiza naknadnih događaja – Razgraničenje je bitna revizijska procedura kojom se nastali troškovi posmatranog preduzeća ili nastali prihodi lociraju u vremenski period u kojem su i nastali. Postupkom kontrole je neophodno utvrditi da li su poslovne transakcije koje su nastale blizu kraja poslovne godine evidentirane u finansijskim izvještajima u odgovarajućem periodu.

Ukoliko je revizor utvrdio postojanje naknadnih događaja koji imaju materijalan karakter u odnosu na računovodstvene izvještaje, trebao bi procijeniti da li su takvi događaji pravilno računovodstveno obuhvaćeni. To se odnosi i na razmatranja pitanja postojanja indikacija o pojavi grešaka i finansijskih prevara, a koje bi imale materijalni značajan efekat na finansijske izvještaje prezentirane za predhodnu godinu. Moguće je da se greške i finansijske prevare počine u vremenskom periodu na koji se odnosi bilans stanja i bilans uspjeha, a da će se njihovi efekti ispoljiti u vremenskom intervalu između datuma na koji se odnose bilans stanja i uspjeha i datuma podnošenja revizorskog izvještaja.

ULOGA METODA U OTKRIVANJU FINANSIJSKIH PREVARA PREMA SVJETSKOJ ORGANIZACIJI (ASFE)

Za istraživanje finansijskih prevara ali i za iznalaženje zaštite, ulažu se ogromna sredstva i angažuju se najbriljantniji umovi. Lider u ovom poslu je Asocijacija ovlašćenih istraživača prevara (ACFE – Association of Certified Fraud Examiners), čija glavna svrha je da se kroz istraživanja profesionalnih prevara i zloupotreba javnosti skrene pažnja na pogubne

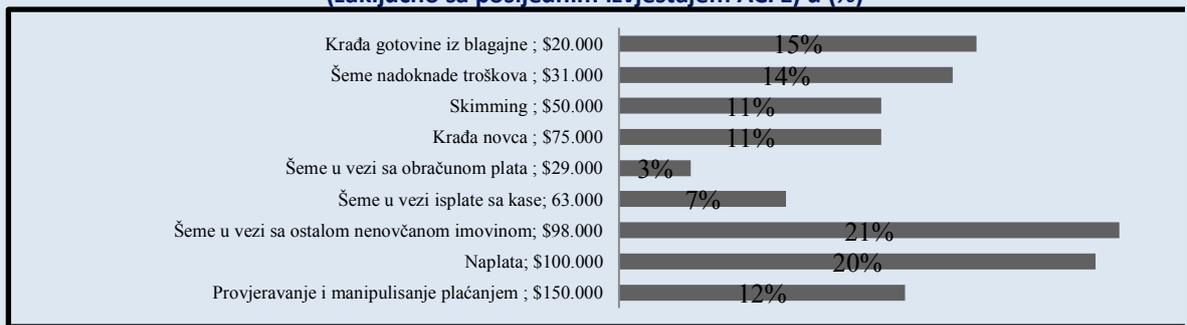
posljedice koje nastaju zbog ove pojave. Rezultati istraživanja najveće svjetske organizacije za borbu protiv prevara ACFE pokazuju da preduzeća koja su imala mjere za suzbijanje prevara imaju niže gubitke od preduzeća koja nisu imala ugrađene te mjere. Kod preduzeća koja nisu imala implementirane protivprevarne mjere period otkrića prevare od njenog nastanka je znatno duži. Napravljena je i detaljna analiza najefikasnijih mjera za sprečavanje prevara, te je ustanovljeno u kojem su nivou te mjere bile prisutne u preduzećima.

Prema svjetskoj organizaciji za borbu protiv prevara od tri navedene kategorije profesionalnih prevara i zlupotrebe imovine u njihovoj studiji najčešće prevare se odnose na zlupotrebu imovine 89% slučajeva, uzrokujući gubitke od oko 114.000USD. Zatim slijedi korupcija 38% slučajeva u njihovoj studiji sa finansijskim gubicima od oko 250.000USD. Prema studiji ACFE najmanji procenat se odnosi na prevare u finansijskim izvještajima 10%, ali uz najveće finansijske gubitke od oko 800.000USD. Grafikon 1. i grafikon 2. ilustriraju podkategorije šema prevare, učestalost i trošak svake od tih šema prevare i zlupotrebe imovine. Što duže prevare traju štete su veće, veći su rizici prevara što su slabije kontrole, posebno u malim preduzećima.

Grafikon 1. : Profesionalne prevare prema kategorijama učestalosti u periodu od 2012. do 2018. godine (zaključno sa posljednim izvještajem ACFE) u (%)

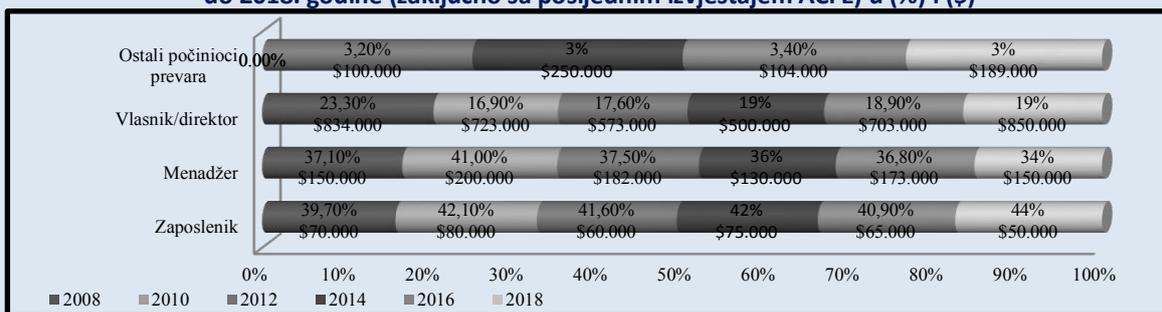
Grafikon 2. : Učestalost protupravnog prisvajanja imovine i medijani gubitka u periodu 2018. godine (zaključno sa posljednim izvještajem ACFE) u (%)

Od prvog izdanja izvještaja ACFE 1996. godine počinio prevara i zlupotrebe imovine je povezan sa veličinom prevare. Prilike za počinio prevare mogu biti npr.: velika finansijska moć i dominantan položaj unutar preduzeća, znatan broj transakcija koje se obavljaju izvan granica

međunarodnog zakonodavstva, nepostojanje interne kontrole, neadekvatan nadzor same kontrole u preduzeću, postojanje neučinkovitih računovodstvenih i informacionih sistema i sl. Naredni grafikon 3. ilustrira položaj počinio prevara i zlupotrebe imovine u preduzeću.

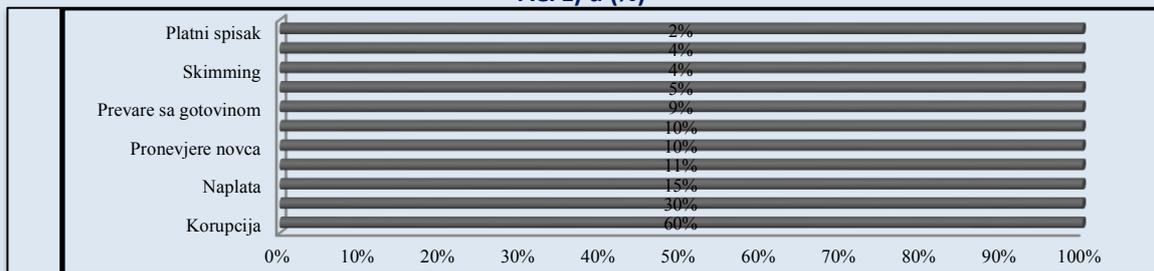
Grafikon 3. : Položaj počinioca profesionalnih prevara – učestalost i prosječni gubitak u periodu od 2008. do 2018. godine (zaključno sa posljednim izvještajem ACFE) u (%) i (\$)

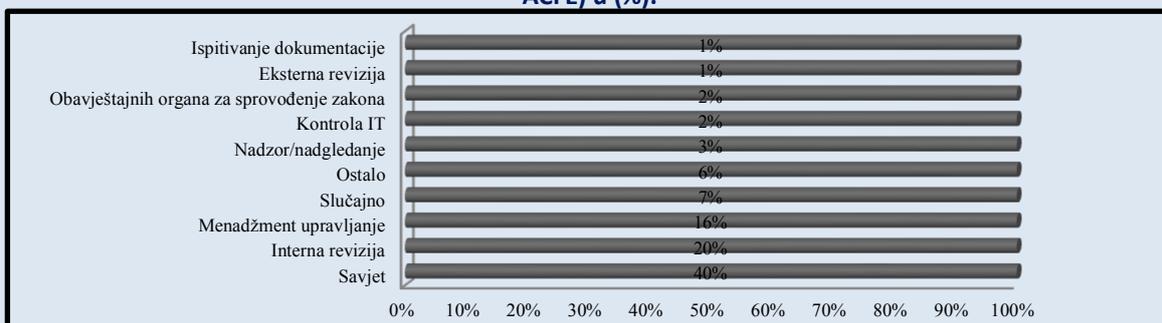
Većina profesionalnih prevara i zloupotrebe imovine motivisana je bar dijelom nekim finansijskim pritiscima. Pojedinaac koji počinu prevaru će često prikazati određene osobine povezane sa stresom ili strahom. U nastavku rada ćemo samo dati informacije prema posljednjem izvještaju

ACFE istraživanja slučajeva profesionalnih prevara i zloupotrebe imovine o odnosu na regionalni fokus za Istočnu Evropu i Zapadnu/Centralnu Aziju. U narednim grafikonima su dati podaci najčešćih šema prevara i načina otkrivanja istih za region Istočne Evrope i Zapadne/Centralne Azije.

Grafikon 4. Najčešće šeme profesionalnih prevara i zloupotrebe imovine u Istočnoj Evropi i Zapadnoj/Centralnoj Aziji u periodu između 2016. i 2018. godine (zaključno sa posljednim izvještajem ACFE) u (%)

Grafikon 5. Na koji način je otkrivena profesionalna prevara ili zloupotreba imovine u Istočnoj Evropi i Zapadnoj/Centralnoj Aziji u periodu između 2016. i 2018. godine (zaključno sa posljednim izvještajem ACFE) u (%).

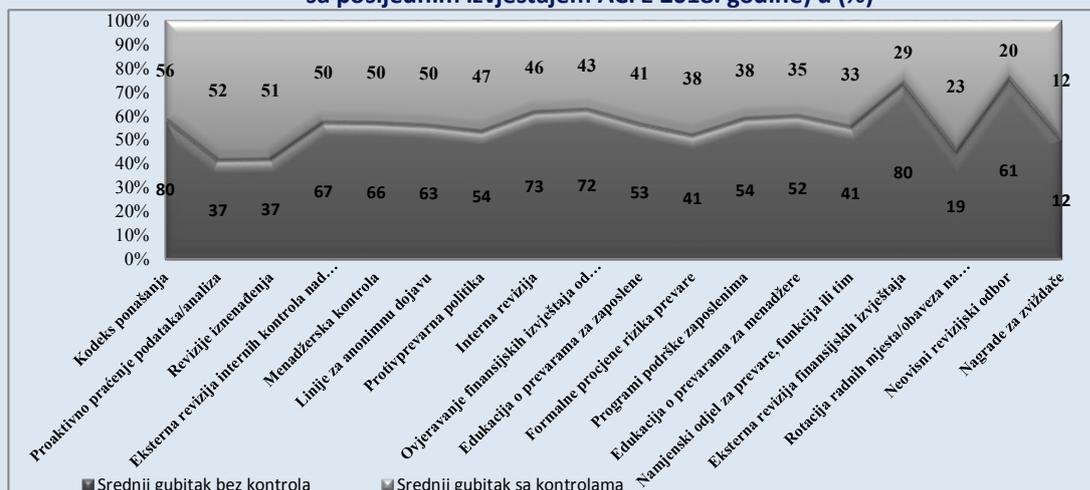
Prisutnost sistema za suzbijanje prevara može biti snažno sredstvo odvratanja u borbi protiv prevare. Pokazati povrat ulaganja u borbu protiv prevara može biti

težak zadatak, jer je gotovo nemoguće izmjeriti količinu prevare. Uspoređivali su gubitke koje su doživjela preduzeća koja su imala određene kontrole protiv gubitaka i onih koji nisu proveli svaku

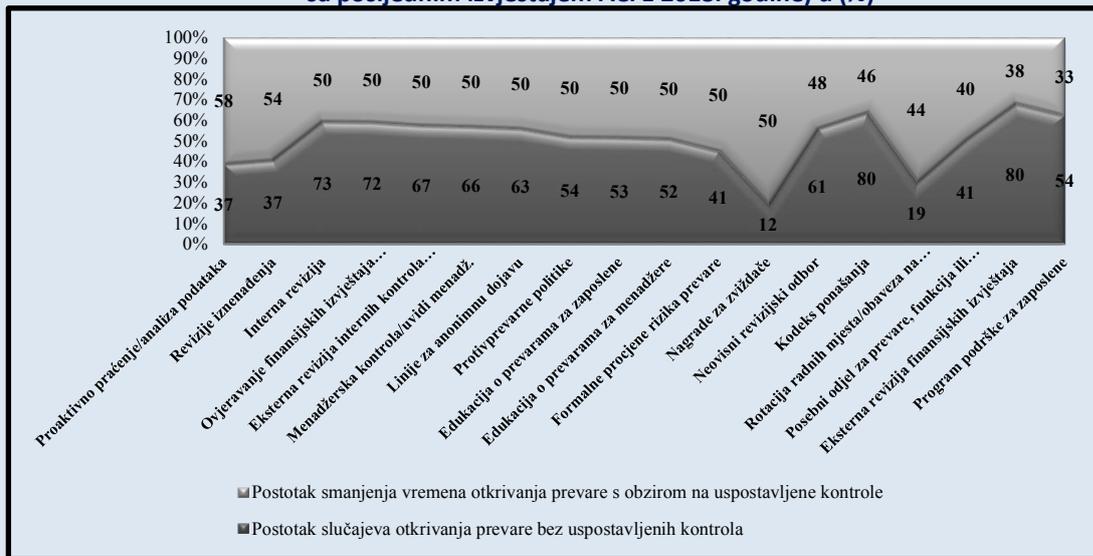
kontrolu. Korištenje proaktivnog praćenja podataka i analiza i iznenadni pregledi povezani su s više od 50% smanjenja gubitaka prevara. Analizirali su i trajanje šema prevare na temelju prisutnosti ili odsutnosti svake kontrole prevare (grafikon 6. i 7.). Praćenje podataka i analiza i iznenadne revizije bile su u korelaciji s najznačajnijim smanjenjima u trajanju prevara, podaci pokazuju koji su najkorisniji alati u borbi protiv prevara. Grafikon 6. pokazuje poređenje postotka gubitaka nastalih u preduzećima koja su imala uspostavljene pojedine interne kontrole sa gubicima onih preduzeća koja te kontrole nisu uspostavila. Grafikon 7. pokazuje postotak smanjenja vremena potrebnog da se prevara otkrije s obzirom na uspostavljene interne kontrole. Iz oba grafikona se može vidjeti da su medijalne vrijednosti gubitaka od finansijskih prevara bile manje kod onih preduzeća koja su imala neke od ugrađenih mjera za sprečavanje prevara.

Ukoliko postoje značajna odstupanja između obračunskih i novčanih veličina ukazuje na postojanje nepravilnosti u finansijskim izvještajima preduzeća. Nedostaci i slabosti u sistemu internih kontrola, neuobičajene poslovne transakcije i sl. u poslovanju preduzeća povećavaju rizik pojave finansijskih prevara. Odgovornost revizora postoji u odgovarajućoj mjeri za finansijski izvještaj, a odnosi se na revizijski izvještaj. Osnovni cilj revizije je da verifikuje računovodstvene podatke i da zainteresovanim korisnicima saopšti mišljenje da su računovodstveni podaci istiniti i tačni i u skladu sa MRS-a. Iako postojanje efektivnog računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole smanjuje vjerovatnoću nastanka pogrešnih iskaza u finansijskim izvještajima, uvijek postoji rizik od nefunkcionisanja internih kontrola na način kako su osmišljene.

Grafikon 6. : Kako se prisutnost kontrola protiv finansijskih prevara odnosi na medijan gubitka (zaključno sa posljednim izvještajem ACEF 2018. godine) u (%)

Grafikon 7. : Kako se prisutnost kontrola protiv finansijskih prevara odnosi na trajanje prevare (zaključno sa posljednim izvještajem ACFE 2018. godine) u (%)

Najčešće procedure koje koristi forenzički revizor su: provjera naglih promjena u bitnim pozicijama finansijskih izvještaja, provjera stukture bitnih pozicija u finansijskim izvještajima i njihovih međusobnih odnosa, komparacija rezultata bilansa uspjeha i izvještaja o novčanim tokovima, provjera naglih i neuobičajenih promjena na zalihama proizvoda, provjera neuobičajenih novčanih transakcija, i sl. Osim svih navedenih procedura imamo i posebne tehnike forenzičke revizije: Benfordov zakon, teorija relativne veličine faktora, računar kao pomoćno revizorsko sredstvo, tehnika pretraživanja podataka.

Benfordov zakon se temelji na vjerovatnoći moguće pojave određenih cifara. Prema mišljenju autora rada Referenca [5] : Analizom znamenaka identificiraju se anomalije, a ne manipulacije, tako da je nužna upotreba i drugih forenzičkih metoda kako bi se identificirala moguća manipulacija. Glavne prednosti primjene Benfordovog zakona u forenzičkom računovodstvu su: izračun je jednostavan, otkrivaju sastavke u kojima je došlo do moguće manipulacije na koje revizor treba obratiti pozornost, vrlo je

teško manipulirati brojevima u izvještajima, a da znamenke i dalje prate Benfordov zakon, revizor ima slobodu da prema vlastitoj prosudbi odabere izvještaje i razdoblje za potrebe analize distribucije znamenaka.

Teorija relativne veličine faktora se temelji na visoko neuobičajenim fluktuacijama, i koristi se kao pomoćno analitičko sredstvo u forenzičkom računovodstvu. Temelji se na upoređivanju dvije veličine iz određenog seta podataka (ratio neuobičajeno velikog broja u odnosu na drugi broj). Tehnika pretraživanja podataka i računar kao pomoćno sredstvo revizora su softverski podržane tehnike forenzičke revizije.

Forenzički računovodstveni softver postoji kao: softverska finansijska analiza i softverom ekstraktovani podaci. Softverska finansijska analiza iz finansijskih izvještaja posmatranog preduzeća (mjesečnih, polugodišnjih, godišnjih) uzima podatke o različitim pozicijama za benčmarking. Softverom ekstraktovani podaci se temelje na dizajniranju tabelarne analize na temelju svih knjiženja

u bazi podataka posmatranog preduzeća (fakture, plate, nabavke, plaćanja i sl.).

Tehnika pretraživanja podataka ima mogućnost pretraživanja velikog obima podataka za nove, skrivene ili neočekivane informacije. Podržana je kompjuterski i kategoriše se na tri načina: otkrivanje, modeliranje i devijaciona analiza.

Neke od ostalih metoda koje koristi forenzički revizori su:

Trendovi su jedna od tehnika prepoznavanja prevara. Forenzički revizor se mora usredotočiti na transakciju koja je po svojoj prirodi neuobičajena. Ukoliko se upoređuju podaci prodaje ili podaci o lošim dugovima koji se odvijaju u posmatranom preduzeću, može se ustanoviti ukoliko prodaja raste a i loši dugovi rastu na istoj razini, da su takvi dugovi lažni račun koji je unešen u sistem. Ako se podaci ne upoređuju tokom određenog perioda ne možemo doći do identifikacije određene finansijske prevare. Ova tehnika je korisna i za kretanje zaliha.

Data mining (rudarenje podataka) je tehnika za razumjevanje kako preduzeće treba postupati sa podacima, kako dohvatiti podatke, kako razumjeti i stvoriti obrazac podataka. Stručnjaci ove podatke koriste u svrhu istraživanja razlaganjem složenih varijabli na jednostavne varijable. Na tržištu postoje i softveri kao revizijski alat (proračunske tablice, program za obradu teksta i sl.), ili programi koji pomažu u reviziji (IDEA, SOFT CAAT i sl.). Svrha ovog softvera je automatski stvoriti uzorak iz baze podataka. Pravila su definisana u sistemu, a različiti moduli kao što su moduli za obaveze prema fakturama, modul potraživanja, modul osnovnih sredstava i modul glavne knjige povezani su zajedno.

Otkrivanje vanjske strane je tehnika koju ispitivač koristi za razlikovanje normalne i nenormalne transakcije. Stoga se stvara uzorak na temelju generisanih informacija. Na temelju dostupnih podataka, istražitelj može skrenuti pozornost na transakciju. Taj obrazac uglavnom koriste banke za identifikaciju transakcija pranja novca. Takva se analiza koristi čak i za praćenje crnog novca, pa čak i financiranja terorizma. Stoga svaka abnormalnost u transakciji ili promjena u ponašanju ili uzorku dovodi do skretanja pozornosti za ispitivača. Koristeći ovu tehniku, istraživaču postaje lako istražiti važne podatke, a ne gubiti vrijeme u drugim normalnim transakcijama.

Napredne statističke tehnike - Kako se u preduzećima povećava broj prevara, jednostavne tehnike ne bi mogle biti korisne za identifikaciju takvih prevara i stoga bi za analizu takvih podataka trebalo koristiti statističke alate. Danas su podaci velikog broja i ne mogu se kontrolisati, na primjer, u većoj organizaciji može postojati veliki broj zaposlenika, pa stoga njihovi podaci o plaćama i drugi relevantni podaci za analizu postaju teški, pa tako pomoću računara ovaj statistički alat postaje lakši za analizu.

ZAKLJUČCI

Prevara negativno utiče na preduzeća finansijski, reputacijom, kao i psihološkim i socijalnim implikacijama. Finansijski gubici uslijed prevare su vrlo značajni. Ukupan trošak prevare se ne može izmjeriti u smislu vremena, produktivnosti i reputacije preduzeća. U zavisnosti o ozbiljnosti gubitka, preduzeća mogu biti finansijski nepopravljivo oštećena uslijed uticaja finansijskih prevara. Zbog toga je za preduzeće od izuzetne važnosti uspostavljanje čvrstog programa prevencije i suzbijanja finansijskih prevara. To uključuje informisanost, prevenciju i

detekciju s ciljem identifikacije grešaka i prevara u okviru preduzeća. Gubici velikih preduzeća uzrokovani činjenjem nepravilnosti i kriminalnim radnjama zaposlenih ili menadžmenta, ukazuju na činjenicu da postoje uslovi i okolnosti koje pogoduju pojavi računovodstvenih grešaka i prevarama u finansijskim izvještajima. Zbog toga se javlja neophodnost razvijanja dodatnih revizorskih procedura kojima će se povećati vjerovatnoća otkrivanja grešaka, a prije svega finansijskih prevara u finansijskim izvještajima klijenta. Forenzičko računovodstvo i forenzička revizija popunjavaju prazninu koja postoji u radu nadzornih organa u dokazivanju prevara i drugih nedozvoljenih radnji u preduzeću.

Spoznajama o kreiranju efikasnih mjera za sprečavanje i otkrivanje finansijskih prevara i nerealnog (iskrivljenog) prikazivanja osnovnih elemenata finansijskih izvještaja moguće je utvrditi ograničenja izloženosti riziku prevara. Ekonomske nauke finansije, računovodstvo i revizija u savremenim društvenim okolnostima daju svoj doprinos u razjašnjavanju činjenica i okolnosti kroz forenzičko računovodstvo i forenzičku reviziju. Forenzičko računovodstvo i forenzička revizija nije zakonska obaveza, već se obavlja na zahtjev klijenta kod redovnih provjera poslovanja preduzeća, na osnovu pojave internih ili eksternih sumnji o poslovanju preduzeća, i sl. Budućnost revizorskih usluga se karakteriše u održavanju koraka sa očekivanjima javnosti i poslovnog okruženja koje se stalno mjenja, te će i forenzičko računovodstvo i forenzička revizija zauzeti mjesto koje im stvarno i pripada.

REFERENCE

- [1] Gill, P., Oluić, A., Interna revizija i kontrola, Hrvatska zajednica računovođa i finansijskih djelatnika, sekcija internih revizora, Zagreb-Vodice, 2010, str. 179.
- [2] Prilagođeno prema Stanišić, M., Rukovođenje internom revizijom, Porezni savjetnik, broj 2. 2011., str. 77.
- [3] Abrema, Glossary., Inspection., <http://www.abrema.net/abrema/inspection-g.html>, (pristupljeno 01.10.2019).
- [4] SAS No67, The Confirmation Process, AU 330.
- [5] Papić, M., Vudrić, N., Jerin, K., Benfordov zakon i njegova primjena u forenzičkom računovodstvu, Pregledni rad, 2017.,
file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/zbornik_libertas_153_172.pdf., (pristupljeno 02.10.2019).
- [6] Grafikoni prilagođeni prema ACFE., Reports to the Nations on Occupational Fraud and Abuse., dostupno na ACFE Inc (US) <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2018/>, (pristupljeno 22.09.2019).

OTKRIVANJE MANIPULACIJA U FINANCIJSKIM IZVJEŠTAJIMA I PRIMJENE METODA KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA

Prof. dr. Božo Vukoja

SAŽETAK

Ideja kreativnog računovodstva inicijalno je predstavljala fer i istinito iskazivanje informacija u financijskim izvještajima privrednih društava.

Kreativno računovodstvo omogućava fleksibilnost unutar računovodstvenih regulatornih okvira s ciljem istinitog i fer prikaza o poslovanju izvještajnog subjekta. No tijekom vremena poprima obilježja manipulativnog računovodstva. Manipulativno računovodstvo sinonim je lažiranja financijskih izvještaja. Lažiranje financijskih izvještaja ima povijesnu praksu, te istodobno podrazumijeva i prijevaru, dok prijevara ne mora biti povezana samo sa lažiranjem financijskih izvještaja jer prijevara ne moraju biti nužno povezane sa računovodstvom.

Kreativno računovodstvo su zapravo tehnike koje se koriste u svrhu lažiranja financijskih izvještaja. Te tehnike se opisuju kao upravljanje zaradom, agresivno računovodstvo, izgladivanje dobiti i prihoda, te manipulacije i lažiranje financijskih izvještaja mrežom prijevara. U radu su opisani neki najpoznatiji financijski i računovodstveni skandali koji su doveli do financijskih slomova upravo uporabom tehnika kreativnog računovodstva.

Ključne riječi: financijska izvješća, kreativno računovodstvo, istinito i fer, lažiranje financijskih izvještaja, forenzično računovodstvo.

UVOD

Kako računovodstvo kao posebna aktivnost pruža relevantne informacije svim zainteresiranim korisnicima, kvaliteta informacija ovisi od pravilnog ustrojavanja kao uslužne aktivnosti jer se na osnovu istih donose ključne menadžerske odluke. Zadatak kreativnog računovodstva je, teoretski, u njegovim počecima bio zamišljen kao instrument koji bi trebao omogućiti realan i objektivni prikaz stvarnog financijskog položaja i rezultata poslovanja poduzetnika putem financijskih izvještaja unutar računovodstvenog regulatornog okvira.

Svaki menadžer želi sačuvati povjerenje postojećih i pridobiti povjerenje potencijalnih investitora. Povjerenje investitora se može zadržati i pridobiti samo ako se uspješno vodi poduzeće koje im je povjereno, a što se dokazuje: rastom dobitka, odnosno ostvarenjem prognoziranih dobitaka, rastom cijena akcija i tržišne vrijednosti poduzeća, dobrim kreditnim rejtingom, očuvanjem i unaprjeđenjem pozicije poduzeća u djelatnosti kojom se bavi.

U slučaju kada pravo na bonus menadžera ovisi od visine ostvarene dobiti, tada ono može biti snažan motiv da u periodima u kojima je ostvarena dobit ispod ili iznad postavljenih limita posegnu za kreativnim računovodstvom. Ne manji interes za kreativno računovodstvo, njemu skloni menadžeri mogu pokazati ako posjeduju opcije na dionice poduzeća. Namjeravano preuzimanje će se smatrati uspješnim samo ako doprinese popravljaju performansi poduzeća i osigura rast dobitka u budućnosti. Menadžeri često da bi osigurali iskazivanje rasta dobiti u budućim periodima u godini preuzimanja koriste kreativno računovodstvo. Kreativno računovodstvo se isto tako

može koristiti i da bi se otklonila prijetnja neprijateljskog preuzimanja. Menadžeri poduzeća koja su investitorima putem financijskih izvještaja predstavljena kao uspješna će, naime, čak i kada dođe do neprijateljskog preuzimanja brže naći novi posao. Pored toga, jedan od mnogih načina, za sprječavanje neprijateljskog preuzimanja je da njihovi dioničari steknu na osnovu financijskih izvještaja dojam da je riječ o zdravom poduzeću. Kao jedan od redovnih ciljeva, kako menadžera tako i vlasnika, javlja se plaćanje što je moguće nižeg poreza na dobit. Odlaganjem plaćanja poreza na dobit na buduće periode poduzeće stiče beskatnati i neoporezivi izvor sredstava. Stoga ne treba čuditi što je odlaganje plaćanja poreza na dobit na buduće periode, ali i izbjegavanje plaćanja poreza vjerojatno jedan od najstarijih motiva, za korištenje kreativnog računovodstva.

U načelu je kreativno računovodstvo trebalo omogućiti realni i objektivni prikaz stvarnog financijskog položaja i rezultata poslovanja subjekta prema tekućim vrijednostima imovine, obveza i kapitala pored njihove historijske vrijednosti. Na osnovu toga u primjenu računovodstvenih postupaka uvedena je primjena instituta fer vrijednosti i različitih modela procjene.

Primjena „fer vrijednosti“ u velikom broju računovodstvenih standarda dovodi do podsticanja objavljivanja neistinitih informacija u financijskim izvještajima.[1] Međutim, u praksi je kreativno računovodstvo postalo sinonim za „manipulativno računovodstvo.“[2] Računovodstvena praksa obiluje primjerima primjene kreativnog računovodstva čijom, primjenom se objavljuju neistinite, neobjektivne i nerealne financijske informacije u financijskim izvještajima, odnosno vrši se

objavljivanje neistinitih informacija u financijskim izvještajima.[3]

KREATIVNO RAČUNOVODSTVO

Pojam i definicija kreativnog računovodstva

Uz financijsko izvještavanje često se povezuju izrazi: „kreativno računovodstvo“, „manipulativno računovodstvo“, „kozmetičko izvještavanje“, „friziranje financijskih podataka“ i drugi slični izrazi.[4]

Kreativno računovodstvo u početnoj teorijskoj zamisli trebalo je omogućiti realni prikaz stvarnog financijskog stanja i rezultata poduzetnika prema tekućim vrijednostima imovine, obvezi i kapitala pored njihove povijesne vrijednosti. Zbog toga je u primjenu računovodstvenih postupaka uvedena fleksibilnost utemeljena na primjeni instituta:[5]

- fer vrijednosti i
- različitih modela procjene.

Poznati svjetski autori Griffith u uvodu svoje knjige „Kreativno računovodstvo“ ističe: „Svako poduzeće frizira svoju dobit. Svaki set izvještaja u zemlji zasniva se na poslovnim knjigama koje su ili lagano prokuhane ili pak potpuno pečene.“[6]

„Kreativno računovodstvo“ uključuje uobličavanje financijskih izvještaja korištenjem prava izbora i drugih postupaka dopuštenih računovodstvenom regulativom“.[7]

Kreativno računovodstvo kao računovodstvena disciplina osmišljeno je s namjerom pružanja korisnicima financijskih izvještaja što je moguće realnijeg prikaza financijskog stanja i rezultata poslovanja društva. Agresivna i nedosljedna primjena tehnika kreativnog računovodstva, umjesto da rezultira

točnim, sve više rezultira lažnim financijskim izvještajima.

Fleksibilna primjena računovodstvenih politika rezultirala je situacijom da je „kreativno računovodstvo“ u praksi postalo sinonim za „manipulativno računovodstvo“.[8]

Krađa gotovine

Krađa gotovine je jedan od najstarijih načina krađe. Krađa gotovine je i danas mnogo češći problem u poslovnoj praksi. Iako se može pomisliti da je krađu novca lako otkriti jer u blagajni i na računima mora biti sve matematički, to ipak nije tako. Postoje mnogi postupci kako bi se krađa gotovine prikrija.

Pojam „kreativno računovodstvo“ može se objasniti na nekoliko načina. Za početak ćemo krenuti od sljedeće definicije: „Kreativno računovodstvo je proces u kojem računovođe koriste svoje poznavanje računovodstvenih pravila da bi manipulirali ciframa iskazanim u poslovnim računima“[20]. Iz tog razloga, korisnici financijskih informacija mogu dobiti drugačiju sliku od realne. Iako je u Kodeksu etike za profesionalne računovođe navedeno da računovođa ne smije svjesno učestvovati u bilo kojoj nezakonitoj ili ilegalnoj aktivnosti, niti u aktivnostima koje bacaju loše svjetlo na računovodstvenu profesiju, u praksi su poznati mnogi slučajevi gdje su računovođe sa svojim znanjem i poznavanjem struke pripomogli u prikazivanju pogrešne slike stvarnog poslovanja poduzeća.

Prije nego što detaljno definira pojam kreativnog računovodstva, značajno je napomenuti da ovo nije jedini izraz koji se može naći u literaturi. U Velikoj Britaniji, ovaj fenomen je okarakteriziran izrazom „creative accounting“ dok se u Sjedinjenim

Američkim Državama češće koristi izraz „earnings management“.

Pored ovih, još se koriste i izrazi poput: agresivno računovodstvo, ujednačavanje dobitka kao i lažno financijsko izvještavanje. Iako se međusobno razlikuju, prema vrstama postupaka koje obuhvaćaju, imaju zajedničku karakteristiku: sračunati su na prijevaru i stoga su nepoželjni.

Manipulacije financijskim izvještajima mogu se kretati u dva smjera:

- iskazivanje većeg financijskog rezultata i boljeg imovinsko-financijskog položaja,
- iskazivanje manjeg financijskog rezultata i lošijeg imovinsko-financijskog položaja.

Obilježja računovodstvene kreativne prakse i neistinitih ponašanja

U praksi je poznat veliki broj slučajeva gdje su računovođe svojim znanjem poznavanjem struke doprinijeli u kreiranju i objavljivanju pogrešne, a ne realne slike poslovanja društva, iako je u Kodeksu etike za profesionalne računovođe navedeno da računovođa ne smije svjesno sudjelovati u bilo kojoj nezakonitoj ili ilegalnoj aktivnosti, niti u aktivnostima koje narušavaju ugled računovodstvene profesije.

Vrlo često se pokazalo i to da su izvještaji velikih društava koji su bili revidirani i dobili pozitivno mišljenje revizora sadržavali neistinite informacije odnosno da nisu iskazivali realnu sliku društva. Konkretno primjeri ovakvog prezentiranja i divergentnog ponašanja jesu: *namjerno iskazivanje imovine, obveza i kapitala poduzetnika u nerealnoj vrijednosti, ulaganja u udjele ili dionice se godinama tržišno ne verificiraju, iskazivanje nepostojeće imovine u bilanci, obveze*

prema dobavljačima se „spremaju u ladicu“, odgađanje knjiženja troškova, radi iskazivanja boljeg financijskog rezultata i razne pronevjere.[9]

Na objavljivanje neistinitih informacija u financijskim izvještajima domaće poslovne subjekte najviše motivira dobivanje kredita od banaka, privlačenje investitora i poslovnih partnera. Priliku za divergentno ponašanje omogućava slab sistem internih kontrola u poslovnomsjektu, djelatnost kojom se poslovni subjekt bavi, neadekvatna kontrola zaposlenih od strane menadžmenta, i sl.

Bolja pozicija u poslovnomsjektu nosi sa sobom i veću odgovornost kao i povjerenje od strane vlasnika poslovnih subjekata, ali i mogućnost za divergentno ponašanje. Otkrivanje i dokazivanje ovakvih postupaka je istraživački posao sa komponentama rada revizora i rada sudskih vještaka zajedno sa službenim istražiteljima kriminala. Taj posao zahtjeva značajno iskustvo i logičko zaključivanje, znanja o psihologiji čovjeka, poznavanja shema kreativnih tehnika, rutinskim pronalaženjima dokaza, crvene zastavice i sl.

Indikatori kreiranja financijskih informacija

Osnove za materijalne greške mogu biti: motivacija menadžmenta za kreativno financijsko izvještavanje vezano za velike kompenzacije, pogrešne prognoze i ciljeve poslovanja poslovnih subjekata koji su nerealni, te iskrivljivanje financijskog rezultata u cilju smanjivanja poreskih obveza.

Neki od znakova mogu biti i loš odnos menadžera poslovnih subjekata prema financijskom izvještavanju, loš odnos menadžera poslovnih subjekata prema revizorima u vidu formalnih ili neformalnih ograničenja revizije. Također, jedan od

signala može biti i stav glavnog menadžera u kreiranju odluka i značajan utjecaj na odabir računovodstvenih principa i procjena.

Faktori financijske stabilnosti poslovnih subjekata koji mogu biti uzrok neistinitih ponašanja su: nemogućnost ostvarivanja zdravog novčanog toka, financijski izvještaji koji su urađeni na nerealnim računovodstvenim procjenama, pretjerano velika profitabilnost poslovnih subjekata, prevelika prezaduženost poslovnih subjekata i slično.[10]

Neophodno je biti u stanju prepoznati indikatore objavljenih neistinitih informacija, odnosno od izuzetnog značaja je ne samo za stručne osobe (javne računovođe, forenzične računovođe, revizore i sl), već i za sama društva (javna/privatna) gdje postoji potencijalna mogućnost da se takvo prezentiranje financijskih informacija desi.

Radi toga, bitno je prepoznati faktore koji odvlače od pozitivnog radnog okruženja i mogu prouzrokovati motive za divergentna ponašanja sudionika u aktivnostima objavljivanja informacija u financijskim izvještajima.

Postoji niz priznatih znakova upozorenja na kreiranje neistinitih financijskih informacija ili indikatora koji mogu ukazivati na to da se neko (zaposlenik, menadžment i dr) unutar organizacije bavi tim aktivnostima. Njihov rezultat je u konačnici objavljivanje neistinitih financijskih informacija.[11]

Rani indikatori upozorenja na vezane za ovu vrstu aktivnosti vode nerijetko prijevaram ponašanju i često su povezani.[12] U prilog tome ide činjenica da je barem jedan znak upozorenja identificiran u 92% slučajeva prevare, a u

64% slučajeva dva ili više upozoravajućih znakova ponašanja.[13]

Neki od indikatora koji upozoravaju na prijevarno ponašanje i objavljivanje neistinitih financijskih informacija su sljedeći:[14]

- Računovodstveno osoblje je slabo ili neiskusno u svojim dužnostima,
- Decentralizacija bez adekvatnog nadzora,
- Neočekivana prekoračenja ili smanjenja u bilanci gotovine – smanjenje gotovine,
- Nerado pružanje informacija revizorima,
- Česti konflikti i sporovi sa revizorima,
- Pojedinaac ili grupa dominira odlukama menadžmenta,
- Nedostatak jasne organizacijske odgovornosti,
- Menadžeri pokazuju značajno nepoštivanje regulatornih tijela,
- Slabe interne kontrole,
- Program naknada koji je izvan proporcija,
- Financijske transakcije koje nemaju smisla,
- Ugovori o uslugama koji nemaju nikakvog učinka za organizaciju,
- Fotokopirani ili nedostajući dokumenti,
- Glasine o sukobu interesa, nepotizmu, povredama dužnosti i/ili favoriziranju,
- Nedostatak transparentnosti.

Indikatori prijevarnog ponašanja kao ključ procjene rizika

U suvremenim uvjetima poslovanja i kapitalistički orijentiranom društvu najveća je pažnja usmjerena na stvaranje profita. Pojedincima je data mogućnost izlaska na tržište kao zaposlenicima, poduzetnicima, suvlasnicima u društvima, te kao stakeholderima u mnogim poduzetničkim aktivnostima.

Svaka pogrešno donesena odluka ima svoju cijenu koja se na tržištu skupo plaća. Da bi se izbjegle greške, upravljanje mora biti bazirano na pouzdanim i kvalitetnim informacijama, a značajno mjesto u kontekstu informacija pripada informacijama koje su sadržane u financijskim izvještajima.

Velika konkurencija i želja za financijskom zaradom ponekad dovode pojedince u iskušenje na djelovanje koje se može manifestirati u obliku korupcije, protupravnog prisvajanja imovine ili manipulacije računovodstvenih pozicija (odstupanje od računovodstvenih standarda, poreznih zakona i ostalih zakonskih odredbi), odnosno objavljivanje neistinitih informacija u financijskim izvještajima. Da bi se divergentno ponašanje svelo na minimum, zakonski su određeni standardi, postupci i metode koje se primjenjuju u računovodstvu.

Neophodno je provesti dodatne mjere radi opreza sa svrhom osiguranja pravilnog internog i eksternog izvještavanja. Prije svega, izuzetno je važno na vrijeme uočiti indikatore koji navode na nazočnost rizika od objavljivanja neistinitih informacija, iako isti ne moraju po svaku cijenu biti povezani sa tom namjerom. Također, važno je naglasiti da indikatori mogu biti važan dio procjene rizika od korištenja neistinitih financijskih informacija za donošenje poslovne odluke.

Ovo je posebno značajno kada su u pitanju kombinacije sa relevantnim informacijama iz drugog izvora. Procjena rizika financijskih divergencija koje mogu imati utjecaj na značajno pogrešno prikazivanje financijskih izvještaja razlikuje dvije vrste grešaka i nepravilnosti: aktivnosti menadžmenta koje djeluju na kreativno

financijsko izvještavanje i nepravilnosti vezane za otuđivanje sredstava.

MANIPULACIJE PRIMJENOM KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA

Metode manipulacija financijskim izvještajima primjenom kreativnog računovodstva

Postoje sljedeći najčešći pojavni oblici manipulacije[15]:

- manipuliranje troškovima i rashodima,
- manipuliranje prihodima,
- manipuliranje rezerviranjima,
- stvaranje nerealne aktive
- kapitalizacija tekućih troškova,
- agresivna revalorizacija radi poboljšanje slike o solventnosti i smanjenja dojma o visokim zaradama,
- skrivanje obveza,
- isisavanje novca iz poduzeća,
- složene transakcije,
- krađa gotovine,

Manipulacije radi smanjenja i povećanja troškova

Razlozi za lažno povećanje troškova najčešće su[16]:

- nastojanje da se smanji dobit pa time i porez na dobit,
- nastojanje da se troškovi terete na tekuće razdoblje kako bi se rasteretilo iduće razdoblje.

Razlozi za lažno smanjenje troškova najčešće su[17]:

- izbjegavanje prikazivanja gubitaka,
- skrivanje gubitaka ili
- povećanje dobiti radi dobivanja nagrada i ostalih kompenzacija.

Manipulacije prihodima

Razlozi za lažno povećanje prihoda najčešće su[18]:

- nastojanje da se poveća dobit pa time i nagrade direktorima,
- nastojanje da se sakriju gubici.

Lažno snižavanje prihoda radi se s namjerom da se prihodi ne razlikuju između prethodne i naredne godine.

Manipuliranje rezerviranjima

Stvaranje rezervi pomoću agresivnih i lažnih rezerviranja primjenjuju se tokom dobrih godina kako bi se rezervirana sredstva koristila za popravljavanje rezultata u lošijim godinama. Postoje mnogi načini stvaranja skrivenih rezervi, no najčešće je priznavanjem različitih vrsta rezerviranja.

Stvaranje nerealne aktive

Priznavanje nematerijalne imovine nastale razvojem zahtjeva prema MRS 38 – nematerijalna imovina. Iako MRS 38 nastoji ograničiti zloupotrebu kapitaliziranja interno stvorene nematerijalne imovine, to ipak nije jednostavno. MRS 38 zabranjuje kapitaliziranje sljedeće nematerijalne imovine:[19]

- interno stvoreni goodwill,
- troškovi nastali u fazi istraživanja interno stvorene nematerijalne imovine,
- interno stvoreni zaštitni znakovi, oznake, publicirajući nazivi, popisi kupaca i druge slične stvari ne priznaju se kao nematerijalna imovina.

Navedeni izdaci priznaju se kao rashodi u trenutku nastanka. Samo nematerijalna imovina nastala razvojem priznaje se kao imovina, i to u visini troškova nastalih u fazi razvoja.

Agresivna revalorizacija

Agresivna revalorizacija dugotrajne imovine forenzičarima, ali i svim drugim

korisnicima financijskih izvještaja stvara dosta problema. Revalorizacija sama po sebi otvara mnoga pitanja o vjerodostojnosti, realnosti i transparentnosti financijskih izvještaja.

Najčešći cilj agresivne revalorizacije je stvaranje slike manje zaduženosti, jer se time povećava pozicija ukupnog kapitala, pa se postotak obveza u pasivi smanjuje.

Skrivanje obveza

Najčešći motiv skrivanja obveza je izbjegavanje prikazivanja visoke zaduženosti poduzeća kako bi se dobili krediti, zavarali dobavljači, privukli investitori, te kako bi se održala vrijednost dionica na tržištu kapitala. Kod skrivanja najčešće se radi o vrlo grubim knjigovodstvenim nepravilnostima i lažiranjima.

Isisavanje novca iz poduzeća

Isisavanje novca iz poduzeća jedna je od vrlo čestih prevara kod nas i u svijetu. Ta vrsta prevare obično je izražena kod poduzeća u državnom vlasništvu. Prijevara se najčešće provodi tako da se računi za usluge državnim poduzećima uvećavaju kako bi se novac prebacio na privatna poduzeća u kojima se isplaćuju vlasnicima s plaćenim porezom na dobit, a nakon toga se novac dijeli na sudionike u prevari.

Ove vrste prijevara otkrivaju se tako da se provjeravaju svi sumnjivi računi koji se uspoređuju s tržišnim cijenama takvih usluga.

Poduzeća koja su naplatila lažirane račune, u pravilu, imaju visoke dobiti isplaćene vlasnicima ili neobične isplate za usluge privatnim osobama.

Složene transakcije

Složene transakcije najčešće se odnose na nelegalne transakcije između povezanih poduzeća koje kontrolira jedna uprava. Najpoznatija prevara pomoću složenih

transakcija izvedena je u kompaniji „Enron“. Ta prijevarena bila je toliko složena da i nakon dugih istraživanja nisu potpuno rasvijetljene sve izvedene manipulacije. Situacija je otežana time što su mnogi dokumenti bili uništeni, a jedan svjedok čak i ubijen. Složene transakcije su najveći problem za forenzična istraživanja.

Ciljevi iskazivanja većeg financijskog rezultata i boljeg imovinsko-financijskog položaja

Ovi ciljevi postižu se iskazivanjem u bilanci imovine naviše, a obveze naniže, što ima rezultat iskazivanje nižih rashoda i viših prihoda.

Među glavne razloge iskazivanja boljeg poslovnog rezultata možemo nabrojati:

- rast cijena dionica ili povećanje vrijednosti poduzeća,
- stimulacije menadžerima,
- lakše i povoljnije uzimanje kredita,
- restriktivne odredbe u ugovorima o kreditiranju i dr.

Ciljevi iskazivanja manjeg financijskog rezultata i lošijeg imovinsko-financijskog položaja

Ovi ciljevi kreativnog računovodstva podrazumijevaju iskazivanje imovine naniže, a obveza naviše, što ima za rezultat iskazivanje rashoda naviše, a prihoda naniže.

Glavni razlozi prikazivanja lošijih poslovnih rezultata je porezna evazija, odnosno izbjegavanje plaćanja poreza. Prihodi se ne evidentiraju i/ili iskazuju uvećani ili fiktivni troškovi, a sve da bi se platili manji porez na dobit, PDV, porez na imovinu itd.

Uobličavanje dobitka kao metoda kreativnog računovodstva

Očuvanju povjerenja postojećih i stjecanju povjerenja potencijalnih investitora doprinosi iskazivanje više dobiti, kao i iskazivanje dobiti koja je bliska iznosu

prognozirane dobiti bilo od strane analitičara ili samog menadžmenta. Iskazivanje iz perioda u period rastućeg dobitka, dovodi ili do rasta cijena akcija ili do smanjenja promjenjivosti cijene akcija. Cijene akcija će uslijed iskazanog rasta dobitka rasti zbog toga što su investitori spremni da plate više za akcije poduzeća koje pokazuje višu prinostnu snagu. Rast cijena akcija će dovesti do povećanja tržišne vrijednosti poduzeća, do smanjenja cijene vlastitog kapitala i rasta cijena opcija na akcije poduzeća, za šta menadžeri imaju poseban interes ako su ih dobili kao dio naknade.

Osim što nastoje da dobit iskazana u financijskim izvještajima bude iz perioda u period sve veća, menadžeri koriste kreativno računovodstvo i da bi visinu iskazane dobiti prilagodili visini koju investitori očekuju bilo na osnovu prognoza od analitičara, bilo na osnovu objavljenih kvartalnih ili polugodišnjih financijskih izvještaja. Iskazivanje znatno niže od očekivane dobiti, redovno dovodi do toga da investitori počinju preispitivati osnovanost daljeg držanja akcija danog poduzeća. S druge strane, menadžment nastoji da u godinama kada je poslovanje dobro i kada ostvareni dobitak premašuje očekivanja, mjerama kreativnog računovodstva odigra iskazivanje niže dobiti od ostvarene i na taj način stvori rezerve (skriveno, tzv. *CookieJar Reserves*) koje će koristiti u budućnosti, kada bude ostvarena nezadovoljavajuća dobit.

Ista mjera – iskazivanje više dobiti doprinosi popravljaju boniteta poduzeće jer utiče na visinu dva važna racia[21]: stupanj zaduženosti, učešće kamate u dobitku.

I jedan i drugi racio će pri iskazivanju više dobiti imati nižu vrijednost. Popravljanjem boniteta, poduzeće ne samo da može

uticati na visinu kamate i ostalih uvjeta pod kojima će biti odobreni budući krediti, već može otkloniti prijetnju dospjeća već uzetih kredita ako stupanj zaduženosti prijeđe gornju granicu utvrđenu od strane povjerilaca. Dobar kreditni rejting jednako je važan povjericima i vlasnicima.

S druge strane, smanjenje, odnosno odlaganje plaćanja poreza na dobit može biti ostvareno samo ako je iskazana dobit niža od ostvarene. Iskazivanje više ili niže dobiti u odnosu na ostvarenu može biti ostvareno korištenjem više različitih mjera. Budući da je visina dobiti opredijeljena visinom prihoda i rashoda, mjere za uobličavanje dobiti mogu biti usmjerene ili na promjenu visine prihoda i/ili promjenu visine njima korespondirajućih rashoda.

Mjere za iskazivanje više dobiti u odnosu na ostvarenu

Kao što je već istaknuto, iskazivanje više dobiti u odnosu na ostvarenu može se postići ili iskazivanjem viših prihoda ili iskazivanjem nižih rashoda. Iskazivanju viših prihoda su naročito skloni menadžeri čija poduzeća imaju stalnu promjenjivost dobiti, visoku maržu dobiti, nizak ratio knjigovodstvene i tržišne vrijednosti (*book to market ratio*) i za koje vanjski analitičari prognoziraju visinu prihoda. Da bi iskazali više poslovne prihode od ostvarenih menadžeri pribjegavaju najčešće[22]:

- preranom iskazivanju prihoda,
- iskazivanju nepostojećih prihoda,
- precjenjivanju ostvarenih prihoda,
- uključivanjem neposlovnih prihoda u poslovne prihode.

Drugi put za povećanje dobiti, koji stoji na raspolaganju menadžmentu, iskazivanje je manjih rashoda u odnosu na nastale. Smanjenje rashoda uvijek ima za posljedicu bilo povećanje aktive ili smanjenje obveza, odnosno povećanje

neto imovine poduzeća, što menadžmentu u mnogim slučajevima također odgovara.

Za manipulaciju rashodima, bilo da je riječ o namjeri da se oni iskažu višim ili nižim, menadžment najčešće koristi sljedeće[23]:

- uključivanje u cijenu koštanja troškova koji imaju/nemaju sposobnost aktiviranja,
- prenisko/previsoko odmjerenost rezerviranja,
- nedovoljni/visoki otpisi imovine, koji se ne mogu braniti potrebom za opreznim bilanciranjem,
- promjenu računovodstvenih politika.

Mjere za iskazivanje niže dobiti od ostvarene

Za razliku od mnoštva ciljeva koji mogu biti ostvareni iskazivanjem višeg dobitka od ostvarenog, iskazivanje niže dobiti se uglavnom koristi za realizaciju dva cilja. Putem ove strategije menadžment ili želi da odloži plaćanje poreza na dobit ili da u godinama u kojima ostvarena dobit znatno premašuje očekivanu, odloži dio dobiti na buduće obračunske periode. Ova odložena dobit će biti korištena za uravnoteženje iskazane dobiti ili za održavanje rasta iskazane dobiti u onim periodima u kojima je ostvarena dobit niska.

Iskazivanje niže dobiti u odnosu na ostvarenu uvijek vodi i jednom i drugom cilju, pitanje je samo kojem od njih menadžment daje prioritet. Smanjenje odnosno odlaganje plaćanja poreza na dobit se kao primaran cilj češće pojavljuje kod nekotirajućih kompanija, jer ostali ciljevi kreativnog računovodstva za njih imaju manji značaj. Mjere kojima se ova strategija menadžmenta realiziraju su gotovo jednake mjerama koje se koriste za iskazivanje više dobiti od ostvarene, samo je smjer u kome se one kreću suprotan. To znači da se umjesto preranog priznavanja

prihoda vrši odlaganje njihovog priznavanja, da se ne iskazuju nastali prihodi, da se vrši podcjenjivanje prihoda i sl.

Kada je riječ o rashodima menadžment nastoji da rashode poveća pretjeranim otpisivanjem imovine, precjenjivanjem rezerviranja tretiranjem kao rashoda perioda i onih troškova koji imaju sposobnost aktiviranja, iskazivanjem rashoda budućih perioda kao rashoda tekućeg perioda i sl.

Uobličavanje imovine kao metoda kreativnog računovodstva

Iako svako uobličavanje rezultata ima za posljedicu i promjenu visine neto imovine, menadžment ponekad pristupa manipulacijama koje prvenstveno imaju za cilj iskazivanje niže ili više vrijednosti imovine. Manipulacije neto imovinom mogu imati više ciljeva. Menadžment može iskazivanjem više neto imovine nastojati da obmane buduće povjerioce, jer precjenjivanjem aktive odnosno podcjenjivanjem obveza utiče na visinu neto imovine i time na odnos između neto imovine i obveza odnosno na ratio zaduženosti.

Iskazivanje niže vrijednosti neto imovine, može biti uvjetovano željom menadžmenta da dobije argumentaciju za vođenje politike zadržavanja dobitka, ili za predloženo povećanje vlastitog kapitala emisijom novog kola akcija.

Uobličavanje neto gotovine iz poslovne aktivnosti kao metoda kreativnog računovodstva

Pored visine iskazanog dobitka, na donošenje odluke o ulaganju kako investitora tako i povjerilaca utiče visina neto gotovine, naročito neto gotovine iz poslovne aktivnosti. Neki autori pri usporedbi iskazne moći bilance uspjeha, odnosno u njemu iskazanog dobitka i neto

gotovine iskazane u izvještaju o novčanim tokovima, ističu kao prednost uvjerenje da se za razliku od dobitka, neto gotovinom ne može manipulirati. Značaj koji se pridaje sposobnosti poduzeća da generira gotovinu, naveo je menadžere da nađu načina da utiču na visinu iskazane neto gotovine iz operativne aktivnosti. Oni naravno ne mogu iskazati više gotovine nego što je ima, ali mogu[24]:

- manipulirati sadržajem gotovine,
- izvršiti reklasifikaciju priliva ostvarenih u investicionoj aktivnosti u priljeve po osnovu operativne aktivnosti,
- vršiti prodaju potraživanja od kupaca,
- opredijeliti se za kapitalizaciju kamate.

Pri definiranju pojma gotovina i gotovinski ekvivalenti u MRS 7 – Izvještaj o novčanim tokovima, ostavljen je prostor koji može biti korišten za manipulaciju od strane menadžmenta. Pri određivanju sadržaja gotovine, pored gotovine u blagajni i depozita po viđenju moguće je u gotovinu uključiti i prekoračenja na računima kod banaka, pod uvjetom da je takav dogovor sa bankom posljedica promjenjivosti salda računa od pozitivnog do dopuštenog prekoračenja. Ovo može biti formalno pokriće za one menadžere koji svako prekoračenje računa uključuju u gotovinu. U priljeve od gotovine prema MRS 7 dopušteno je uključiti priljeve od prodaje vrijednosnih papira koje se drže radi trgovanja, menadžeri nekih kompanija da bi povećali priljev gotovine iz operativne aktivnosti uključuju u njih i priljeve koji nastaju po osnovu prodaje vrijednosnih papira po fer vrijednosti kroz bilancu uspjeha koje nisu bile označene kao one koje se drže radi trgovanja.

Utjecaj na visinu neto gotovine iz poslovne aktivnosti može se vršiti i realizacijom tom cilju podređenih transakcija. Prodaja

potraživanja pripada ovakvoj grupi transakcija. Smanjenje iznosa potraživanja i povećani priljev gotovine će uticati na povećanje neto gotovine iz poslovne aktivnosti. Iako je legitimno pravo poduzeće da koristi faktoring za naplatu svojih potraživanja, karakter manipulacije ovoj transakciji daje činjenica da je cilj transakcije bio utjecaj na neto gotovinu i sve pokazatelje koji se utvrđuju njenim korištenjem. Visina gotovine iz poslovne aktivnosti u ovom slučaju ne odražava točnu sposobnost poduzeća da generira gotovinu. Slične posljedice ima i odustajanje od izvršenja nekih poslovnih transakcija ili neevidentiranja nastalih transakcija, samo zbog toga što one imaju neželjene posljedice na neto gotovinu iz poslovne aktivnosti, odlaganje nabavke, neevidentiranje materijala i robe za koje nisu primljene fakture ili se nalaze na putu i sl. Kapitalizacija kamate na kredite uzete za nabavku stalne imovine je, prema MRS 23 – Troškovi pozajmljivanja, dopušten postupak. Prema MRS 23 točka 8. troškove pozajmljivanja koji se mogu direktno pripisati stjecanju, izgradnji ili proizvodnji kvalificiranog sredstva subjekt je dužan kapitalizirati kao dio troška nabavke tog sredstva. Činjenicu da je poduzeće vršilo kapitalizaciju kamate i iznos kapitalizirane kamate treba objaviti, u suprotnom analitičari i drugi korisnici financijskih izvještaja će, na osnovu Izvještaja o novčanim tokovima, poduzeća koje kapitalizira kamatu i onog koje to ne čini, izvući pogrešne zaključke. Kapitalizacija kamate dovodi do toga da su neto novčana sredstva iz operativne aktivnosti viša, jer se za iznos kapitalizirane kamate povećava nabavna vrijednost sredstava, a time i amortizacija, koja kao što je poznato predstavlja jedan od rashoda koji ne izaziva isplate ni obveze u periodu u kome nastaje. Nasuprot ovome, biće iskazan niži neto novčani tok iz investicijske aktivnosti. Sve dok menadžment kapitalizaciju

kamate vrši u skladu sa uvjetima propisanim u mjerodavnom MRS i računovodstvenom politikom poduzeća, ne može se govoriti o manipulaciji, ali analitičari i tada treba da imaju u vidu utjecaj kapitalizacije na visinu dobitka i neto novčanog toka iz poslovne aktivnosti.

PREPOZNAVANJE METODA KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA

Otkrivanje primjene metoda kreativnog računovodstva

Da bismo otkrili manipulacije financijskim izvještajima najprije trebamo otpočeti otkrivanjem indicija koje nas mogu uputiti na to da je moguće da je menadžment koristio kreativno računovodstvo. Razumijevanje računovodstva poduzeća je odlučujuće u pokušaju identificiranja njegovog korištenja. U nastavku ćemo prikazati okvir [25] za provedbu kvalitativne računovodstvene analize u cilju detektiranja metoda kreativnog računovodstva.

Prvi korak u računovodstvenoj analizi je identificiranje ključnih računovodstvenih politika što nam omogućava da se fokusiramo na područja gdje je najvjerojatnije da se manipulacija dogodi.

Drugi korak je procjena fleksibilnosti računovodstva poduzeća. Koliku fleksibilnost poduzeće ima u izboru računovodstvenih politika? Kod nekih poduzeća fleksibilnost je veoma niska iz razloga definiranosti oblasti računovodstvenim standardima kao, na primjer, kod izbora računovodstvenih politika priznavanja i vrednovanja ulaganja u istraživanje i razvoj. Kod drugih, može biti visoka kao, na primjer, procjena kreditnog rizika. Nadalje se postavlja pitanje koliko od mogućem fleksibilnosti su menadžeri već iskoristili i da li su izabrane računovodstvene politike

trenutno agresivne ili konzervativne? Poduzeća koja trenutno koriste konzervativne metode potencijalno imaju veću šansu da povećaju (naduvaju) dobitak koristeći agresivne metode. Pa ipak, poduzeća koja trenutno primjenjuju agresivno računovodstvo mogu imati veću sklonost manipuliranju i mogu biti primorana da pribjegu potencijalno ilegalnim računovodstvenim tehnikama.

Treći korak je evaluacija računovodstvene strategije poduzeća. Kako se računovodstvena strategija poduzeća razlikuje od iste njegovih konkurenata? Da li su u prošlosti računovodstvene politike i procjene bile realne? Da li su i iz kog razloga mijenjane računovodstvene politike? Da li menadžeri imaju poticaj da koriste računovodstvo oportunistički (savezi, kompenzacije)? U slučaju da je poduzeće imalo na dug rok čisto računovodstvo i realne pretpostavke u prošlosti, tada je svaka promjena u računovodstvu tog poduzeća vjerojatnije prava nego manipulativna.

Četvrti korak predstavlja evaluacija kvaliteta napomena uz financijske izvještaje. Da li poduzeće osigurava adekvatne informacije za procjenu strategije i razumijevanje ekonomske suštine operacija? Da li su izabrane računovodstvene politike opravdane adekvatno? Da li postoji detaljna procjena i analiza performansi u prošlosti? Ako je računovodstvo restriktivno, da li menadžment osigurava dodatna objašnjenja u cilju boljeg razumijevanja financijskih izvještaja? Da li poduzeće pruža jednako dobra objelodanjivanja i za loše vijesti? Kvaliteta objelodanjivanja i računovodstvena kvaliteta su neumoljivo povezani. Za poduzeća sa praksom transparentnog objelodanjivanja je mnogo manje vjerojatno da će se upustiti u korištenje kreativnog računovodstva.

Peti i potencijalno najvažniji korak u računovodstvenoj analizi jeste identifikacija crvenih zastava. U narednom pregledu dat je prikaz reprezentativne liste potencijalnih crvenih zastava u računovodstvu. Utvrđivanje jedne ili nekih od navedenih pojava ne treba biti osnova za zaključak da je manipulacija bilo, ali ako mnoge od njih postoje to je siguran znak da je neophodno dalje ispitivanje:

- neočekivane i neobjašnjive promjene u računovodstvenim politikama, posebno ako poduzeće ima loše performanse,
- rast dobitka kao posljedica neplaniranih prodaja imovine,
- povećanje učešća potraživanja u prihodima od prodaje, pružanje kupcima povoljnijih uslova plaćanja
- produženje rokova,
- rast razlike između neto dobitka i neto gotovine iz poslovne aktivnosti u odnosu na prethodne godine,
- povećanje razlike između neto dobitka prije poreza i oporezive dobiti,
- neočekivano visoko pripisivanje ili otpisivanje vrijednosti imovine,
- veliko prilagođavanje dobiti u četvrtom kvartalu godine,
- promjena revizora,
- značajne transakcije sa povezanim stranama.

Završni korak čini poništenje računovodstvene distorzije preusmjeravanjem uticaja sumnjivih računovodstvenih izbora gdje god je to moguće. Na primjer, ako je firma produžila vijek trajanja sredstva sa 10 na 15 godina na način koji se čini manipulativan, trebalo bi ponovo obračunati amortizaciju sredstva sa vijekom upotrebe od 10 godina. Očišćeni financijski brojevi bi trebalo da se koriste za financijsku analizu.

Greške i prevare kao uzroci netočnih financijskih izvještaja

Netočni financijski izvještaji pružaju pogrešnu sliku o prinosnom i/ili financijskom položaju poduzeća. Odluke koje investitori i drugi korisnici financijskih izvještaja donose na osnovu pogrešnih financijskih informacija nanose štetu njihovim interesima. Stoga je jasan interes sveukupne računovodstvene javnosti da informacije prezentirane u financijskim izvještajima prikazuju stvarnu sliku financijskog i prinosnog položaja poduzeća. Ta stvarna slika će izostati ako u procesu izrade budu učinjene greške ili ako menadžment i sastavljači financijskih izvještaja žele putem prevare da ostvare koristi na štetu korisnika financijskih izvještaja, investitora prije svega.

ZAKLJUČAK

Kreativno računovodstvo je na početku u teoriji bilo zamišljeno kao alat kojim će se postići „realan i fer“ prikaz u financijskim izvještajima. Zbog toga je u računovodstvene standarde uvedena fleksibilnost i primjena instituta „fer vrijednosti“. No, vrijeme i praksa je pokazala da je kreativno računovodstvo vrlo brzo od uporabe dovedeno do zloporabe. Zbog toga ga danas često zovu i „manipulativno računovodstvo.“ Pozitivna strana kreativnog računovodstva je upotreba fleksibilnosti unutar računovodstvenih regulatornih okvira s ciljem istinitog i fer prikaza financijskog položaja izvještajnog subjekta.

Menadžment svake kompanije posljednjih desetljeća je pod velikim pritiskom da upravlja zaradom, a namještanje poslovnih knjiga bez obzira na etiku i moral jedan je od načina za postizanje financijskih ciljeva koji ispunjavaju očekivanja zainteresiranih interesnih skupina. Pritisci i prilike za prijevaru u financijskim izvještajima veće su tijekom razdoblja ekonomskog pada jer

se mnoge kompanije u takvim uvjetima odlučuju za smanjivanje troškova pa ne ulažu u interne kontrole, mehanizme upravljanja i upravljanje rizikom.

Prije svega ovdje su bitne vanjske procjene financijskog stanja tvrtki na temelju financijskih izvještaja koje su nužne za ulagače, državne institucije, radnike, a često i za širu javnost ukoliko se radi o poslovnom subjektu od interesnog značaja. U više velikih prijevarenih slučajeva upravo su analitičari na tržištu kapitala bili ti koji su prvi otkrili prijevare.

Financijski izvještaji osnovni su izvor informacija o poslovanju određenog poslovnog subjekta, a njihovom je analizom moguće dobiti različite informacije o analiziranom subjektu. Osnovna je svrha u forenzičnoj analizi uočavanje sumnjivih odnosa, pozicija i područja koje forenzičar treba dalje istražiti kako bi dokazao svoju sumnju na lažirane financijske izvještaje.

Sredstvo kojim se vjerovnici, potencijalni partneri i investitori pokušavaju boriti protiv zloporabe kreativnog računovodstva naziva se „forenzično računovodstvo.“

Forenzično računovodstvo se konstruira na ekspertnoj osnovi, a njegov je zadatak procjenom utvrditi „istinit i fer“ prikaz stanja promatranog subjekta, ali ne sa stajališta formalne primjene propisa nego s aspekta interesa vjerovnika, potencijalnog partnera ili investitora odnosno svakog drugog naručitelja koji je korisnik rezultata forenzičnog računovodstva. Komercijalno forenzično računovodstvo je neformalna djelatnost čiji rezultati služe naručitelju i nisu javni dokumenti. Zbog toga forenzično računovodstvo ima velike komercijalne potencijale.

Osobe koje se bave forenzičnim računovodstvom trebaju poznavati računovodstvo, reviziju, pravo te posjedovati odlične istražiteljske vještine

kako bi bile u stanju otkriti te spriječiti različite oblike računovodstveno financijskih prijevара. Sve učestalije te, po posljedicama za društvo, razornije prijevare zahtijevaju sve veći angažman profesionalaca sa prije spomenutim znanjima i vještinama, a u cilju odvracanja odnosno destimuliranja potencijalnih počinitelja prijevара spoznajom da će zasigurno biti otkriveni i kažnjeni.

Na slobodnom tržištu rizik od poslovne prijevare ne može se potpuno spriječiti, ali se može odrediti prihvatljivi rizik ili gubitak te osigurati primjerene mehanizme od prijevare.

S obzirom da je prijevара počinjena sa namjerom da ostane skrivena, svako društvo bi trebalo implementirati mjere za sprečavanje prijevара. Prije svega otkrivanje prijevара može se postići provođenjem internih kontrola, a zatim provođenjem nadzora i aktivnim traženjem čvrstih dokaza o potencijalnoj prijevари. Ovdje se naglašava da postojanje i implementacija raznih vrsta mehanizama i mjera koje bi rano otkrivale ili čak sprječavale prijevare ne daju garanciju da se iste neće dogoditi, već samo sužavaju prostor odnosno prilike i mogućnosti prijevare.

REFERENCE

- [1,2,3] Isaković - Kaplan, Š: „Forenzično računovodstvo“, Štamparija Fojnica, 2016., str. 35.
- [4] Stolowy, H, & Lebas, M, (2002), *Corporate Financial Reporting: A Global Perspective*. Thomson Learning.
- [5, 8, 9] Belak, V, (2011), *Poslovna forenzika I forenzično računovodstvo*. Zagreb: Belak Excellens, str. 141.
- [6] Griffiths, I, (1986), *Creative Accounting*, London: Irwin.
- [7] Vukoja, B, Značaj forenzičkog računovodstva i revizije za pouzdanost financijskih izvještaja u BiH, *Financing*, 02/12 časopis za ekonomiju, Finrar d.o.o., Banja Luka, str. 39. (prema: Amat O. i Gowthorpe C, *Creative accounting: Nature, Incidence and Ethical Issues*, *Journal of Economic Literature* classification: M41.
- [10] Gill, P., Oluić, A.: „Interna revizija i kontrola“, Hrvatska zajednica računovođa I finansijskih djelatnika, sekcija internih revizora, Zagreb-Vodice, 2010., str.179.
- [11,12] Belak, V.: „Poslovna forenzika I forenzičko računovodstvo – borba protiv prijevare“, Belak Excellens d.o.o, Zagreb, 2011., str. 194.
- [13] ACFE istraživanja, 2014.. Dostupno na URL: <https://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf> (13.09.2018).
- [14,15,16,17,18,19] Međunarodni standard revizije 240, 2011., str. 193.
- [20] Amat O., Blake J. i Dowds J., „The ethics of creative accounting“, *Economics Working Paper*, *Journal of Economic Literature* classification: M41, 1999.
- [21,22,23, 24] Škarić Jovanović K., „Kreativno računovodstvo – motivi, instrumenti I posljedice“, *Zbornik radova sa 11. Kongresa SRRRS*, Banja Vrućica, 2007.god, str. 56
- [25] Mohanram S. P., „How to manage earnings management?“, *Accounting World*, Institute of Chartered Financial Analyst of India Nr.10, 2003.

PRIMJENA COMSTRAT METODE I MODELA MARKOVLJEVIH PROCESA U PROCIJENI TRŽIŠNE POZICIJE KOMPANIJE

Prof. dr. Darijo Jerković

SAŽETAK

Realizacija bilo koje tržišne strategije podrazumjeva određivanje početne pozicije kompanije. Trenutna procjena pozicije kompanije se može odrediti pomoću uobičajenih finansijskih pokazatelja. Takav pristup daje inicijalne podatke, ali ne govori ništa o tzv. mekim performansama kompanije, odnosno ne mogu egzaktno pokazati u čemu je izvor konkurentske prednosti kompanije. Stoga se u procjeni tržišnog položaja trebaju koristiti druge metode. Benchmarking, kao poređenje sa najuspješnijim u djelatnosti, primjenjuju mnoge kompanije. Poređenje sa najboljim, daje odgovor na pitanja u kojim segmentima kompanija zaostaje za njima, a u kojim ima bolje performace, ali one nisu dovoljno naglašene ili jednostavno nisu dovoljne da osiguraju najbolju poziciju na tržištu. Metoda COMSTRAT se bavi istraživanjem konkurentske pozicije na temelju dvije grupe varijabli: primarnog proizvoda i usluge te izvora dodane vrijednosti. Na temelje vrednovanja obje grupe, dobija se trenutna pozicija kompanije u odnosu na ključne konkurente. Model Markovljevih procesa prognozira što će se dešavati sa tržišnim učešćem u budućnosti. Upotrebljava se u ocjeni privrženosti kupaca određenom proizvođaču ili marki proizvoda. Autor rada na primjeru analize kompanija koji su vodeći proizvođači kupaonskog namještaja na tržištu BiH, pokazuje prednosti kombiniranja COMSTRAT metode i modela Markovljevih procesa. Rezultati analize bi trebali pokazati na veće benefite kombiniranja navedenih metoda u odnosu na njihovu individualnu primjenu.

Ključne riječi: analiza konkurencije, tržišno učešće, Comstrat, Markovljevi procesi

UVOD

Utvrdjivanje tržišnog udjela kompanije i njene konkurentske pozicije je usko vezano za procjenu tržišnog potencijala. Iste služi za sagledavanja ukupnih mogućnosti tržišta i nezaobilazna je početna točka u istraživanjima tržišta. Za kompanije je veoma bitno odrediti koji je njihov dio tog potencijala, odnosno koji je njihov tržišni udjel. Tržišni udjel označava postotak tržišta koje obuhvaća određena kompanija. Može se izražavati količinski, vrijednosno ili procentualno. Postoje i tzv. relativni tržišni udjeli koji se računaju kao odnos tržišnog udjela kompanije i tržišnog udjela najvećeg konkurenta.

Da bi ostvarili određen tržišni udjel kompanije moraju razvijati vlastite konkurentske prednosti. Izgradnja konkurentskih prednosti je složen i kompleksan zadatak, sa stalnim pritiscima ostalih učesnika na tržištu. Naime, koliko god kompanije razvijale vlastitu konkurentsku prednost, to rade i drugi. Neki će težiti vlastitoj originalnosti i diferenciranosti, a drugi će ići „lakšim“ putem i učiti od ponašanja i aktivnosti drugih. Konkurentska prednost se može steći na nekoliko načina: Kompleksnim inovacijama - koje podrazumijevaju uvođenje novih proizvoda; marketinškim diferencijacijama – izgradnjom mreže lojalnih kupaca, kreiranjem i kontrolom cjelokupnog marketing miksa ili pojedinačnih elemenata (proizvoda, cjenovne politike, promocije ili kanala marketinga); ekonomijom velikog obujma – postizanjem efikasnosti u proizvodnji, marketingu i prodaji; upravljanjem troškovima – izraženim kroz snižavanje troškova po jedinici proizvoda, povećanjem stupnja iskorištenosti kapaciteta, itd., kao i ljudskim resursima – koji podrazumijevaju kvalitetne, stvaralačke i profesionalne kadrove.

PRIMJENA COMSTRAT METODE U ANALIZI KONKURENCIJE

Koji će od ponuđenih načina sticanja konkurentske prednosti odabrati određena kompanija, to ovisi od njezine vizije i misije, inovativnosti, organizacijskih resursa, kadrovskih sposobnosti, itd. Pri odluci na čemu bazirati vlastitu konkurentsku prednost, poželjno je sagledati tko su konkurenti kompanije i na čemu oni baziraju svoju konkurentsku prednost. U teoriji marketinga poznat je pojam „benchmarkinga“. Benchmarking je usko vezan sa analizom konkurentnosti, ali se ti pojmovi ne mogu u potpunosti izjednačiti. Komparacija sa najboljim u branši zasigurno pomaže kompaniji da preciznije odredi izvore konkurentskih prednosti svojih ključnih konkurenata.

U knjizi Uvod u tržišna istraživanja, autori navode da u analizi konkurencije, ista se može istražiti sa dva aspekta: industrije i tržišta. Sa aspekta industrije, kao skupine poduzeća koja nude proizvod ili klasu proizvoda koji su bliski supstituti, kriteriji prema kojima se može analizirati konkurencija mogu biti: broj trgovaca u industriji, stupanj raznolikosti proizvoda, prisutnost ili odsutnost ulaznih, mobilnih i izlaznih barijera, struktura troška, stupanj vertikalne integracije i stupanj globalizacije.

Sa aspekta tržišta, analiza konkurencije se svodi na analizu kompanija koje zadovoljavaju iste potrebe kupaca. U ovoj analizi bitno je pravilno identificirati stvarne, ali i potencijalne konkurente. Sam postupak analize konkurencije u ovom slučaju podrazumijeva definiranje kriterija po kojima će biti vrednovane kako snage, tako i slabosti svakog konkurenta. Nakon definiranja kriterija, ocjenjivanje svakog identificiranog konkurenta mogu vršiti

menadžeri ili drugi stručnjaci u kompaniji, ali se to može prepustiti i kupcima (što je vjerojatno vjerodostojniji način jer će

kupci biti objektivniji u odnosu na predstavnike same kompanije)[2.]. Primjer analize konkurencije prikazan je u tabeli 1:

Tabela 1. Primjer ocjene ključnih faktora uspjeha koje su dodijelili kupci

Kompanije i proizvodi	Poznatost među kupcima	Kvaliteta proizvoda	Dostupnost proizvoda	Tehnička podrška	Prodajno osoblje
Konkurent A	I	I	L	L	D
Konkurent B	D	D	I	D	I
Konkurent C	P	L	D	P	P
Napomena: I=Izvršno; D=Dobro; P=Prolazno; L=Loše					

Izvor: Kotler, Ph., Keller, K.L., Martinović, M., Upravljanje marketingom, 14. izdanje, Mate, Zagreb, 2014., str. 279. [1.]

Jedna od metoda koja se koristi u analizi konkurencije i utvrđivanju ključnih faktora konkurentnosti jeste COMSTRAT metoda. U ovoj metodi konkurentske prednosti kompanije određuju se tako što se porede sa onim konkurentima koji imaju najveće konkurentske performanse. Pri tome su konkurentski parametri svrstani u dvije grupe:

1. Grupa parametara koja definira primarni proizvod i uslugu (core product and service) i
2. Grupa parametara koja definira dodane izvore vrijednosti (software) ponude kompanije.

Nakon definiranja parametara u obje grupe, određuje se njihov relativni značaj za građenje konkurentske snage izražen u ponderima u rasponu od 1 do 5. Veći ponder znači veći relativni značaj parametra za građenje konkurentske snage poduzeća. Pri tome, relativno najveće pondere imaju parametri koji kreiraju primarni proizvod i uslugu jer se pretpostavlja da bez njihove vrijednosti nije moguće izgraditi ni kvalitetne software performanse konkurentnosti.

Kritični element ocjene konkurentske pozicije predstavlja određivanje parametara kako primarnog proizvoda i

usluge, tako i software parametara., kao i objektivnost u vrednovanju vlastite pozicije u odnosu na ključne konkurente. Kao parametri se često uzimaju kvalitativna obilježja, pa se ne može izbjeći izvjesna doza subjektiviteta i naklonosti prilikom ocjenjivanja. Zbog toga je preporuka da ovo vrše eksterni evaluatori koji to mogu eliminirati ili značajno smanjiti.

Sušтина COMSTRAT metode se može pojasniti na primjeru četiri vodeće kompanije kupaonskog namještaja u BiH. Pretpostavka je da jedna od njih, kompanija Roccaforte d.o.o. želi utvrditi svoju konkurentsku poziciju i ključne elemente svoje konkurentnosti u odnosu na najveće domaće konkurente: TMP, Senex i Omega Paneli.

Roccaforte smatra da su ključni parametri primarnog proizvoda: kvalitet proizvoda, cijena, asortiman i dizajn. S druge strane, dodani izvori konkurentnosti (ili software parametri) su: inovacije u ponudi, imidž kompanije, asortiman pratećih usluga, kvalitet usluga, poznavanje potreba potrošača, te vrijednost za novac potrošača. Slijedeći korak jeste određivanje konkurentnosti obje grupe parametara. To procjene su date u tabeli

2. Indeks OKP iz zadnje kolone se računa kao odnos ocjene Roccaforte i najbolje ocjene koju je u tom segmentu dobio bilo koji od konkurenata.

Iz tabele 2 je vidljivo da TMP ima najveću konkurentnost u primarnom proizvodu (63,5 bodova). Roccaforte zaostaje za glavnim konkurentom u segmentima dizajna proizvoda, kao i samom asortimanu proizvoda, iako procjene pokazuju da ima relativno bolji kvalitet proizvoda.

Također, iz tabele 2. je vidljivo da je Roccaforte svoje najznačajnije konkurentske performanse razvio u software parametrima. Pri tome se kao najznačajnije prednosti izdvajaju kvalitet usluge i vrijednosti za novac potrošača.. Međutim i u software parametrima, Roccaforte je slabije vrednovan u kriteriju imidža firme (vjerojatno što je najmlađi proizvođač na tržištu), kao i u asortimanu pratećih usluga i poznavanju potreba potrošača

Tabela 2. COMSTRAT metoda na primjeru proizvođača kupaonskog namještaja u BiH

R.b.	Parametri OKP	Ponderi	Roccaforte		TMP		Omega paneli		Senex		Index OKP
			Ocjena	Poeni	Ocjena	Poeni	Ocjena	Poeni	Ocjena	Poeni	
1.	Kvalitet proizvoda	5	4	20	3,5	17,5	3,5	17,5	4	20	100
2.	Cijena	4	4	16	4	16	3,5	14	4	16	100
3.	Asortiman proizvoda	3	3	9	4	12	4	12	4	12	75
4.	Dizajn	4	3,5	14	4,5	18	3	12	3	12	77,8
Konkurentnost primarnog proizvoda			59		63,5		55,5		60		92,9
5.	Inovacija u ponudi	3,5	3,5	12,25	3	10,5	3,5	12,25	3	10,5	100
6.	Image firme	3	3	9	4	12	3,5	10,5	3	9	75
7.	Asortiman pratećih usluga	3	3,5	10,5	3	9	4	12	3,5	10,5	87,5
8.	Kvalitet usluge	4	4	16	3,5	14	3	12	3,5	14	114,3
9.	Poznavanje potreba potrošača	4	3	12	3,5	14	3	12	3,5	14	85,7
10.	Vrijednost za novac potrošača (V/C)	5	4	20	3	15	3,5	17,5	3	15	114,3
Software parametri			79,75		74,5		76,25		73		104,6
Ukupna konkurentnost			138,75		138		131,75		133		100,5

Izvor: Obrada autora

Sumirajući procjene iz obje grupe parametara, vidljivo je da Roccaforte ima minimalnu prednost nad ključnim konkurentom a to je TMP. Obzirom da se radi o subjektivnim procjenama, ovakav dobijeni rezultat upućuje na zaključak da Roccaforte zapravo nema nikakve prednosti nad ključnim konkurentom, ako se parametri promatraju u cjelini.

MODEL MARKOVLEVIH PROCESA

U svojoj knjizi *Istraživanje marketinga*, [3.] autor Tihi navodi da konačna ocjena tržišnog učešća ovisi o mnogo čimbenika, pa se u skladu s tim mogu upotrebljavati i različite metode. Tržišna učešća kompanija

su dinamične kategorije tijekom vremena. Osim toga, dio kupaca će uvijek prijeći na novi proizvod, dok će drugi dio ostati vjeran „starem“ proizvodu. Metoda Markovljevih procesa se upotrebljava u ocjeni privrženosti kupaca određenom proizvođaču ili određenoj marki proizvoda. Model je izvorno razvijen u teoriji vjerojatnosti, i polazi tzv. Markovljevog pravila koje kaže da sva buduća raspodjela vjerojatnosti procesa za dano trenutno stanje i sva prošla stanja ovisi samo o trenutnom stanju i niti o jednom drugom prethodnom [4.].

U slučaju analize tržišnog učešća model se zasniva na slijedećim osnovama:

- a) Tržište se sastoji od većeg broja proizvođača (marki proizvoda) koji imaju različito učešće na tržištu. Do podataka o učešću istraživač može doći na osnovi sekundarnih podataka.
- b) Istraživanjem marketinga, odnosno prikupljanjem primarnih informacija od kupaca (svih ili reprezentativnog uzorka u zavisnosti od njihovog broja) možemo saznati za koju marku proizvoda se kupac opredijelio u prethodnom razdoblju, odnosno prilikom prethodne kupovine.

Primjer upotrebe modela Markovljevih procesa u procjeni kretanja tržišnih udjela se može pokazati na ranijem primjeru četiri domaća proizvođača kupaoničkog namještaja u BiH [5.]. Pored identifikacije ključnih elemenata konkurentnosti, Roccaforte želi izvršiti procjenu svog tržišnog učešća u narednih pet godina.

Podaci o postojećim tržišnim udjelima na temelju sekundarnih podataka o prethodnim kupovinama su navedeni u tabeli 3. Nakon određivanja tržišnog učešća u prethodnim kupovinama, provedena je anketa kojom je omogućeno vrednovanje mogućnosti promjene proizvođača pri narednim kupovinama. To je prikazano u zadnje četiri kolone tabele 3. Iz tih kolona su vidljive procjene mogućnosti prelaska na novi proizvod u novim kupovinama. Tako će primjerice 80% ranijih kupaca Roccaforte-a ponovo kupiti isti proizvod, dok će se preostalih 20% kupaca opredijeliti za proizvode Omega Paneli. U slučaju TMP, 60% kupaca će mu ostati vjerno, 20% će vjerojatno prijeći na proizvode Omega Paneli, a 20% na proizvode Senex-a.

Tabela 3. Tržišno učešće proizvođača kupaoničkog namještaja u prethodnim kupovinama

Prethodna kupovina	Učešće na tržištu	slijedeća kupovina - prelazak na proizvod			
		Roccaforte	Omega Paneli	TMP	Senex
Roccaforte	10	0,8	0,2	0,0	0,0
Omega Paneli	20	0,1	0,7	0,2	0,0
TMP	60	0,0	0,2	0,6	0,2
Senex	10	0,0	0,0	0,4	0,6

Izvor: Obrada autora

Ovako koncipirana tabela daje slijedeće informacije:

- a) Svaki red sadrži jedan element koji pokazuje relativnu stabilnost stava kupaca prema određenom proizvođaču kupaoničkog namještaja, a zbroj ostali pokazuje odljev kupaca,

- b) Svaki stupac ima jedan element koji pokazuje privrženost kupaca, dok zbroj ostalih označava priliv kupaca. Npr. stupac za Senex kaže da mu je privrženo 60% kupaca, ali i da u novim kupovinama može očekivati dodatnih 20% kupaca.

Daljnje rješavanje modela počinje sa prethodnim podacima. U prvoj narednoj godini, tržišno učešće će biti kako slijedi:

$$\begin{aligned} \text{Roccaforte} &= 10 \cdot 0,8 + 0,1 \cdot 20 = 10 \\ \text{Omega Paneli} &= 20 \cdot 0,7 + 10 \cdot 0,2 + 60 \cdot 0,2 \\ &= 28 \\ \text{TMP} &= 60 \cdot 0,6 + 20 \cdot 0,2 + 10 \cdot 0,4 = 44 \\ \text{Senex} &= 10 \cdot 0,6 + 60 \cdot 0,2 = 18 \end{aligned}$$

Sada se izračunani tržišni udjeli u prvoj narednoj godini prebacuju u drugu kolonu (umjesto prethodnih kupovina), te se po istoj metodologiji računaju za treću i četvrtu godinu. Konačni podaci za svih pet godina su dani u tabeli 4.

Tabela.4. Tržišno učešće proizvođača kupaoničkog namještaja u narednim kupovinama

proizvođač	tržišno učešće u %				
	Prethodna kupovina	Prva naredna godina	Druga naredna godina	Treća naredna godina	Četvrta naredna godina
Roccaforte	10	10,0	10,8	11,68	12,47
Omega Paneli	20	28,0	30,4	31,28	31,72
TMP	60	44,0	39,2	37,44	36,56
Senex	10	18,0	19,6	19,60	19,25

Izvor: Obrada autora

Iz tabele 4 je vidljivo da se tržišno učešće kompanije Roccaforte neće značajnije promijeniti u srednjoročnom razdoblju. Očekuje se rast učešća sa 10% na 12,47%, ali je isto tako činjenica da će Roccaforte i dalje biti sa najmanjim tržišnim udjelom na tržištu. Ovo je jasan signal menadžmentu kompanije da treba proanalizirati ključne parametre svoje konkurentnosti, obzirom da isti u budućnosti neće biti dovoljni za rast na domaćem tržištu.

PREDNOSTI KOMBINIRANJA COMSTRAT METODE I MODELA MARKOVLJEVIH PROCESA

U prethodnim poglavljima su pokazani primjeri primjene obje metode individualno. COMSTRAT metoda je dala odgovor na pitanje: U kojim je parametrima konkurentnosti kompanija Roccaforte u prednosti nad svojom konkurencijom? Izabrani primjer, na temelju hipotetičkih a ne stvarnih podataka, je pokazao da Roccaforte danas ima minimalnu prednost nad ključnim konkurentom. Također, analiza je pokazala da ta prednost nije bazirana na konkurentnosti primarnog proizvoda, već je ista stečena u nekim od software

parametara. Obzirom da ponderi konkurentnosti primarnog proizvoda trebaju biti veći od pondera software parametara, prijeteći opasnost da se aktualna konkurentna prednost izgubi u budućem periodu. Nedostatak COMSTRAT metode jeste upravo to što predstavlja trenutnu procjenu izvora konkurentne prednosti, baziranu na mišljenjima evaluatora koje angažira kompanija. Ovdje uvijek postoji opasnost od veće ili manje doze subjektiviteta samih evaluatora. Ona neće dati odgovor na slijedeća pitanja: Da li će te prednosti biti dovoljne da se održi

tržišna pozicija u budućnosti? Da li se fokusirati na jačanje parametara koji su slabije vrednovani u odnosu na najbolje konkurente? Ne treba zaboraviti ni činjenicu da COMSTRAT metoda ne vrednuje konkurentsku prednost po financijskim parametrima kao što su visina ostvarenog prihoda, razina dobiti i sl. već se bavi izvorima konkurentne prednosti. Ona može pokazati dobre izvore konkurentnosti, ali to ne znači direktno i superiornije financijske performanse u kratkom roku.

Navedene nedostatke i dopunu analize može riješiti primjena modela Markovljevih procesa. Za razliku od COMSTRAT metode, ovdje procjene u pravilu provode kupci i to na principu privrženosti proizvodima određenog proizvođača. Mišljenja kupaca, posebno ako su prikupljena u dobro organiziranom istraživanju, su puno relevantnija za kompaniju od bilo koje druge interesne skupine. Pored toga, rezultati modela Markovljevih procesa mogu ukazati na potencijalne priljeve i odljeve kupaca, a to se izravno odražava na kretanje tržišnog udjela u budućnosti. U primjeru Roccaforte, vidljivo je da je će njeno tržišno učešće i nakon pet godina biti najmanje, sa relativno malim pomakom naprijed u odnosu na baznu godinu.

Rezultati modela Markovljevih procesa su jasan signal menadžmentu kompanije Roccaforte da preispita svoje parametre konkurentnosti.

REFERENCE

- [1.] Kotler, Ph., Keller, K.L., Martinović, M., *Upravljanje marketingom*, 14.izdanje, Mate, Zagreb, 2014.
- [2.] Jerković, D., Obhodaš, I., Iličić, L., *Uvod u tržišna istraživanja*, Sveučilište „Vitez“, Marcos, Banja Luka, 2019., str. 295-296.
- [3.] Tihi, B., *Istraživanje marketinga*, peto izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2007., str. 379.
- [4.] https://hr.wikipedia.org/wiki/Markovljevo_svojstvo (pristupljeno 10.09.19.)
- [5.] Primjer je preuzet iz knjige: Jerković, D., Obhodaš, I., Iličić, L., *Uvod u tržišna istraživanja*, Sveučilište „Vitez“, Marcos, Banja Luka, 2019., str. 291-292.

Kvaliteta proizvoda i pratećih usluga, kao i najbolji odnos vrijednosti za novac potrošača, kao aktualni ključni oslonci konkurentnosti, očigledno neće biti dovoljni, prema mišljenjima kupaca, da navedena kompanija poveća svoje tržišno učešće u većoj mjeri u narednih pet godina.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kombiniran pristup i primjena dvije metode u analizi konkurencije i tržišnog učešća daje mnogo jasniju sliku aktualne pozicije kompanije, kao i prognoze budućih kretanja na temelju ocjene privrženosti kupaca. Može se s pravom konstatirati da jedna nadopunjuje drugu. Zbog svega navedenog, preporuka za sve kompanije koje žele na sustavan način analizirati svoju konkurenciju jeste da istu obave u tri etape. U prvom koraku bi trebali istražiti među kupcima koji su to ključni faktori uspjeha. U narednom koraku bi trebali identificirane faktore uspjeha proanaizirati primjenom COMSTRAT metode, kako bi utvrdili vlastite izvore konkurentnosti. U zadnjem koraku bi trebali primjeniti model Markovljevih procesa, kako bi prognozirali kretanje aktualne pozicije u budućnosti. Zanimarivanjem ili preskakanjem bilo kojeg od navedenih koraka, analiza konkurencije neće biti potpuna.

Iskoristi svoj potencijal!!!

www.unvi.edu.ba